

T.C
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ORTAÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

Atila ŞAHİNER

AHMET VEFİK PAŞA’NIN TARİH ANLAYIŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. Aydın GÜVEN

Erzurum – 2007

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Tarih Eğitimi Bilim Dalında jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Aydın GÜVEN

Danışman – Jüri Üyesi

Yrd. Doç. Dr. Hasan ŞAHİN

Jüri

Yrd. Doç. Dr. Ersin GÜLSOY

Jüri

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir.

/ / 2007

Prof. Dr. Vahdettin BAŞÇI

Enstitü Müdür V.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
ÖNSÖZ	V
KISALTMALAR	VI
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
1.AHMET VEFİK PAŞA’NIN HAYATI VE ESERLERİ.....	3
1.1. Hayatı	3
1.2. Tiyatro Alanındaki Çalışmaları.....	16
1.3. Mimarlık ve Şehircilik	18
1.4. Eserleri	18
1.5 Ahmet Vefik Paşa’ nı Kütüphanesi.....	19
İKİNCİ BÖLÜM.....	23
2.FEZLEKE-İ TARİH-İ OSMANÎ’ NİN DEĞERLENDİRİLMESİ VE AHMET VEFİK PAŞA’NIN TARİH ANLAYIŞI	23
2.1. Fezleke-i Tarih-i Osmanî’ nin Değerlendirmesi	23
2.2. Ahmet Vefik Paşa’ nın Tarih Anlayışı.....	25
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	30
3.FEZLEKE-İ TARİH-İ OSMANÎ’ NİN FİHRİSTİ VE FEZLEKE-İ TARİH-İ OSMANÎ’ NİN ÖZETİ.....	30
3.1. Fezleke-i Tarih-i Osmanî’ nin Fihristi	30
3.2. Fezleke-i Tarih-i Osmanî’ nin Özeti	31
3.2.1. Mukaddime	31
3.2.2. Birinci Kısım, Ahd-ı Osman Gazi	34
3.2.3. İkinci Kısım, Ahd-ı Orhan Gazi	34
3.2.4. Üçüncü Kısım, Ahd-ı Murad Hüdevandigar.....	35
3.2.5. Dördüncü Kısım Ahd-ı Sultan Yıldırım Bayezid Han.....	36
3.2.6. Beşinci Kısım, Tetimme-i Fasl-ı Evvel	37
3.2.7. Altıncı Kısım, Fâsıl-i Saltanat	40
3.2.8. Yedinci Kısım, Ahd-ı Çelebi Sultan Mehmet Dönemi.....	40
3.2.9. Sekizinci Kısım, İkinci Murad Dönemi.....	40

3.2.10. Dokuzuncu Kısım, Ahd-ı Sultan Mehmet Fatih	41
3.2.11. Onuncu Kısım, Ahd-ı Sultan Bayezit Han-ı Sâni	43
3.2.12. On Birinci Kısım, Tetimme-i Fasl-ı Sâni.....	44
3.2.13. On İkinci Kısım, Ahd-ı Yavuz Sultan Selim Han	46
3.2.14. On Üçüncü Kısım, Ahd-ı Sultan Süleyman Han-ı Kanunî	47
3.2.15. On Dördüncü Kısım, Ahd-ı Sultan Selim Han-ı Sâni.....	49
3.2.16. On Beşinci Kısım, Ahd-ı Sultan Murat Han-ı Sâlis.....	50
3.2.17. On Altıncı Kısım, Tetimme-i Fasl-ı Salas	51
3.2.18. On Yedinci Kısım, Ahd-ı Sultan Mehmet Han-ı Sâlis	54
3.2.19. On Sekizinci Kısım, Ahd-ı Sultan Ahmed Han-ı Evvel	54
3.2.20. On Dokuzuncu Kısım, Ahd-ı Sultan Osman Han-ı Sâni	55
3.2.21. Yirminci Kısım, Ahd-ı Sultan Mustafa Han-ı Evvel	56
3.2.22. Yirmi Birinci Kısım, Ahd-ı Sultan Murad Han-ı Râbi	57
3.2.23. Yirmi İkinci Kısım, Ahd-ı Sultan İbrahim Han.....	60
3.2.24. Yirmi Üçüncü Kısım, Ahd-ı Avcı Sultan Mehmed Han-ı Râbi	61
3.2.25. Yirmi Dördüncü Kısım, Ahd-ı Sultan Süleyman Han-ı Sâni	65
3.2.26. Yirmi Beşinci Kısım, Tetimme-i Fasl-ı Râbi.....	66
3.2.27. Yirmi Altıncı Kısım, Ahd-ı Sultan Ahmed Han-ı Sâni	69
3.2.28. Yirmi Yedinci Kısım, Ahd-ı Sultan Mustafa Han-ı Sâni.....	70
3.2.29. Yirmi Sekizinci Kısım, Ahd-ı Sultan Ahmed Han-ı Sâlis	72
3.2.30. Yirmi Dokuzuncu Kısım, Ahd-ı Sultan Mahmut Han-ı Evvel	74
3.2.31. Otuzuncu Kısım, Ahd-ı Sultan Osman Han-ı Sâlis	77
3.2.32. Otuz Birinci Kısım, Ahd-ı Sultan Mustafa Han-ı Sâlis	77
3.2.33. Otuz İkinci Kısım, Ahd-ı Sultan Abdülhamit Han	79
3.2.34. Otuz Üçüncü Kısım, Tetimme-i Fasl-ı Hâmis	80
3.2.35. Otuz Dördüncü Kısım, Hatme-i Kitab	83
SONUÇ	86
KAYNAKÇA	88
EKLER	91
ÖZGEÇMİŞ	101

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AHMET VEFİK PAŞA’NIN TARİH ANLAYIŞI

Atila ŞAHİN

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Aydın GÜVEN

2007 - Sayfa 101 + VI

Jüri: Yrd. Doç. Dr. Aydın GÜVEN
Yrd. Doç. Dr. Hasan ŞAHİN
Yrd. Doç. Dr. Ersin GÜLSOY

Bu çalışma Ahmet Vefik Paşa’nın “tarih anlayışını” ortaya koymaya yöneliktir. Paşa’nın tarih anlayışını ortaya koymak için Hikmet-i Tarih, Tarih-i Osmanî ve Fezleke-i Tarih-i Osmanî adlı tarih kitaplarına göz atılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde Ahmet Vefik Paşa’nın hayatı, eserleri, şehircilik ve mimarlık alanında yaptığı işler ile tiyatroculuk yönüne değinilmiştir.

İkinci bölümde ise Fezleke-i Tarih-i Osmanî’nin değerlendirilmesi ile Ahmet Vefik Paşa’nın tarih anlayışı işlenmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde ise Fezleke-i Tarih-i Osmanî’nin içindekiler kısmı ve Fezleke-i Tarih-i Osmanî’nin özeti yer almaktadır.

ABSTRACT

MASTER TESIS

AHMET VEFİK PAŞA’S UNDERSTANDING OF HISTORY

Atila ŞAHİN

Advisor: Assistant Professor Aydın GÜVEN

2007 - PAGE 101 + VI

Jury: Assistant Professor Aydın GÜVEN

Assistant Professor Hasan ŞAHİN

Assistant Professor Ersin GÜLSOY

This study aims at examining Ahmet Vefik Paşa’s “understanding of history”.History boks, Hikmet-i Tarih,Tarih-i Osmani and Fezleke-i Tarihi Osmani are studied with this purpose.

The first part of the study concentrates of Ahmet Vefik Paşa’s life the works he accomplished in areas of city planning and architecture and on his interest in the teather.

In the second part Fezleke-i Tarihi Osmani and Ahmert Vefik Paşa’s understanding of history are examined.

The third part of the study consisit of the content and a summary of Fezleke-i Tarihi Osmani

The second part introduction the contents part of Fezleke-i Tarih-i Osmanî and a summary the book.

ÖNSÖZ

Çalışmamız sırasında Ahmet Vefik Paşa ve onun tarih anlayışını ortaya koymaya çalıştık. Bunu yaparken öncelikle bu konuda yapılan araştırmaları ve kaynakları topladık. Biz bu kaynakları iki gruba ayırarak ele aldık. Birincisi; Paşa hakkında başkaları tarafından yapılmış olan çalışmalardır. İkincisi ise Paşa'nın tarih alanında yazmış olduğu kitaplarıdır.

Ahmet Vefik Paşa ile ilgili olarak yapılan çalışmaların tamamına ulaşmaya gayret ettik. Bu çalışmaları incelediğimizde, çoğunun Paşa'nın tiyatroları ve Molyer çevirileri ile ilgili olduğunu gördük. Paşa'nın birçok yönü hakkında elde olan bilgiler ise çok azdır. Yetersiz olan bu yönlerden bir tanesi de tarihçiliği hakkında verilen bilgilerdir.

Öncelikli olarak Ahmet Vefik Paşa'nın tarih alanında yazmış olduğu eserlerini topladık. İlk önce bizim çalışmamızda kullandığımız Fezleke-i Tarih-i Osmanî'yi temin ettik. Daha sonra bu eserin Latin Alfabesi'ne aktarılması gerçekleştirildi. Bu süreç kolay olmasına rağmen uzun bir zaman almıştır. Bunun peşinden okuma, değerlendirme ve özet çıkarma kısmı geldi.

Elimizden geldiği kadar objektif bir değerlendirme yapabilmek için Hikmet-i Tarih ve Tarih-i Osmanî adlı eserlerini de temin ederek inceledik. Tarih-i Osmanî adlı eseri hemen hemen Fezleke-i Tarih-i Osmanî ile aynı olduğu görüldü. F. Abdullah Tansel gibi araştırmacıların da bu iki kitabı aynı kitap olarak ele aldıklarını da öğrendik.

Paşa'nın tarih çalışmaları hakkında üzerinde durulması gereken başka bir eseri ise Hikmet-i Tarih adlı kitabıdır. Bu kitabında tarihin nasıl ele alınması gerektiği, araştırma yöntemleri, tarihin başlangıç dönemleri gibi konular işlenmektedir. Bu kitap bir tarih yöntemi kitabıdır. Kısa olmasına rağmen etraflıca incelenmesi gerektiği düşüncesindeyiz. Ayrıca bu çalışmalar kapsamlı bir şekilde Ahmet Vefik Paşa ve onun bütün yönleri üzerinde yapılmalıdır.

Ahmet Vefik Paşa ve “tarih anlayışı” hakkın da yaptığımız bu çalışma sırasında çeşitli kişilerin değişik oranlarda yardımlarını gördük. Bu yardımlardan dolayı onlara minnettarım. Büyük oranda yardımlarını gördüğüm danışmanım Yrd. Doç. Dr. Aydın GÜVEN'E ve Doç. Dr. Muammer DEMİREL'E de teşekkür ederim. Yaptığımız bu çalışmanın Ahmet Vefik Paşa ve tarihçilik anlayışına bir nebze ışık tutması bizi mutlu eder.

KISALTMALAR

Ans.	: Ansiklopedi
A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.m.	: Adı geçen makale
A.g.t	: Adı geçen tez
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
Haz.	: Hazırlayan
H.Ü.S.B.E.	: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
Üni.	: Üniversite
Yay.	: Yayınları
yy.	: Yüz yıl

GİRİŞ

19. yy yetiştirdiği önemli şahsiyetlerden biri de Ahmet Vefik Paşa'dır. Paşa'nın dedesi ve babası başta Tercüme Odası olmak üzere çeşitli devlet işlerinde bulunmuşlardır. Ahmet Vefik Paşa'nın yetişmesi açısından böyle bir aile çevresinde bulunması önemlidir. Ayrıca İstanbul gibi bir merkezde doğmasının ve büyümesinin de ayrı bir önemi vardır.

Küçük denilebilecek yaşta babası ile Avrupa'ya gitmesi onun için çok önemlidir. Avrupa'da modern dünyayı tanımıştır. Tiyatro başta olmak üzere kültürel ve sanatsal konulara ilgisi burada ortaya çıkmıştır. Dil öğrenimi açısından da bu yılların ayrı bir önemi bulunmaktadır. Fransızca başta olmak üzere belli başlı Avrupa dillerini bura da öğrendiği söylenmektedir. Avrupa yılları Avrupa'yı tanınması ve yetişmesi açısından önemlidir.

Vefik Paşa gerek yurt içinde gerekse yurt dışında çeşitli görevlerde bulunmuştur. Bu görevleri sırasında değişik kitapları görme ve toplama imkânı bulmuştur. Bu kitapların birçoğu nadide el yazmalarıydı. İstanbul'daki meşhur kütüphanesini bu şekilde oluşturduğu bilinmektedir.

Konumuz açısından önemli olan ise bu kitapları çalışmalarını sırasında kullanmasıdır. Kütüphanesinde hemen hemen her bilim dalına ait eserler bulunuyordu. Bu bilim dalları arasında tarihinde önemli bir yeri vardı.

Ahmet Vefik Paşa tarih alanında çalışmalarda bulunmuştur. Paşa'nın tarih alanında verdiği ilk eser Hikmet-i Tarih adlı eseridir. Bu eser Paşa'nın Darülfünun'da verdiği derslerin günlük bir gazetede bölümler halinde yayımlanması, daha sonra ise bunların toplanarak bir kitapçık haline getirilmesinden oluşmaktadır.

Paşa'nın bir diğer eseri ise Fezleke-i Tarih-i Osmanî adlı eseridir. Bu eser Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan başlayarak, Vaka-i Hayriye'ye kadar ki Osmanlı tarihini ele almaktadır. Bu eserde her yüzyıl bir bölüm olarak ele alınmıştır. Bu sebeple eser altı bölümden meydana gelmektedir. Yapılan bu çalışma sırasında bu eserden büyük oranda faydalanılmıştır. Konuların özeti verilmiştir. Bu eserde zaman birimi olarak Rumi Takvim kullanıldığından dolayı özet sonlarında yine Rumi Takvim ile tarihler parantez içerisinde verilmiştir. İşlenen konuların sonlarında kültürel konulara da yer verildiği görülür.

Vefik Paşa'nın bir diğer eseri de Tarih-i Osmanî isimli eseridir. Bazı

araştırmacılara göre bu eser ve Fezleke-i Tarih-i Osmanî aynıdır. İki eser bir araya getirilip karşılaştırıldığında da bunların büyük oranda birbirine benzediği görülmektedir.

Osmanlı Tarihçiliği'ne başından itibaren göz attığımızda tarihçilerin ve tarihin padişahlar ve hükümdar ailesi etrafında şekillendiğini görmekteyiz. Bu anlayış devletin kuruluşundan yıkılışına kadar büyük oranda bu şekilde sürmüştür. Son Osmanlı *vakarıivist*i olan Abdurrahman Şeref Efendi bile bu anlayıştan kendini kurtaramamıştır.

Ahmet Vefik Paşa'nın tarihi eserleri incelendiğinde “*Klasik Osmanlı Tarih yazıcılığı*” ndan farklı bir anlayış benimsediği görülür. Fakat bu anlayıştan da tam anlamıyla da sıyrıldığını söylemek mümkün değildir. Vefik Paşa'nın özellikle Hikmet-i Tarih adlı eseri onun anlayışını ortaya koyması açısından önemlidir. Bu eserinde dünya tarihinin başlangıcında meydana gelen olayları anlatmaya çalışmıştır. Bu eser yarım kalmasaydı onun tarih alanındaki çalışmalarını ve düşünceleri daha net şekilde ortaya konulabilirdi.

Ahmet Vefik Paşa'nın özellikle edebi yönü üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar onun bir yönünü aydınlatması açısından önemlidir. Yapılan çalışmaları incelediğimizde onun tiyatro çevrileri büyük bir yer tutmaktadır. Fakat tarihçi yönüne ilişkin çalışmalar hem az hem de yetersizdir. Yapılan bu çalışma ile bir nebze olsun onun tarihçi yönü ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. AHMET VEFİK PAŞA”NIN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Hayatı Doğum yılı ve etnik kökeni konusunda ise çeşitli görüşler bulunmaktadır.

Ahmet Vefik Paşa 23 Şevval 1222’de İstanbul’da doğmuştur.¹ Başka bir kaynakta ise; Doğum tarihi olarak 1223’ten 1283’e kadar çok farklı tarihler verilmekle beraber, hakkında en son araştırma yapan Ö.F. Akün daha önce İbnülemin’in gösterdiği 1283’ün daha makul olabileceğini belirtmektedir.²

Doğum yılı için 1223’ten (1238) başlayıp 1283’e (1228) kadar çıkan farklı tarihler verilmektedir. Bunlardan, torunun bildirdiği 3 Temmuz 1223 (23 Şevval 1238 tarihi daha yaygın ise de, girdiği mektep ve tayin edildiği ilk vazifeler için gerekli yaş durumu, ayrıca vefatında yaşının yetmiş aşkın olduğuna dair beyanlar göz önünde tutularak doğum yılını 1288 veya 1289 almayı uygun görenlerden başka İbnülemin’de 1238 kaydını 1228 şeklinde düzelterek 1283 olarak göstermeyi tercih etmiştir. Ayrıca kendisini çok yakından tanımış Batılı müelliflerin yaşı hakkında söyledikleri de onun doğum yılını hep 1223’ten öteye götürmektedir ve Ch.Rolland’ın yaşı ile ilgili tahminlerine göre bu tarih 1288 – 1289 yıllarına gitmekte, Senior’unkinde ise 1282’ye çıkmaktadır.³

Babası, Divan-ı Hümayun’un ilk Müslüman tercümanı olan ve Bulgaristan asıllı olduğu için Bulgarzâde diye tanınmış Yahya Naci Efendi’nin (ö. Temmuz 1224) oğlu olup⁴ kökenleri konusunda da çeşitli görüşler mevcuttur. . Bulgar, Rum veya Yahudi olduğuna dair çeşitli rivayetler vardır.⁵ Bu rivayetlerden birçoğu da Bulgar asıllı olduğu görüşünde toplanmaktadır.

Mustafa Reşit Paşa Paris’e sefir tayin edilmişti. Vefik Paşa’nın babası Ruhiddin Efendi de onunla beraber Paris’e gidiyordu. Oğlu Ahmet Vefik’i de beraberinde götürüyordu. Ahmet Vefik’i tahsilden ayıran bu gidiş görünüşte fena gibi idiyse de

¹ İsmail Hikmet, *Ahmet Vefik Paşa*, Kanaat Kütüphanesi, 1932. s.5

² Abdullah Uçman, “Ahmed Vefik Paşa”, *Osmanlılar Ansiklopedisi*, Y.K.Y, İstanbul, 1999. s.165

³ Ömer Faruk Akün, “Ahmet Vefik Paşa”, *İslam Ansiklopedisi*, C.2, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989, s. 143

⁴ Ömer Faruk Akün, A.g.m., s..143

⁵ Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, çev: Metin Kırıatlı, T.T.K Yay, Ankara, 2004, s.88

hakikatte çok iyi idi. Çünkü memleketin dil bilir insanlara çok ihtiyacı vardı. Sonraları yapılan bütün ıslahlar, bütün yenilikler hep Avrupa örnek tutularak yapıldığı için dil bilenlerin kıymeti çok olmuştu. Sadece dil bilmekte kâfi değildi. Milliyeti, Türklüğü unutmamakta gerekti.⁶ Paris’te Saint-Louis lisesinde eğitimini tamamladı.⁷

Hocaları Ahmet Vefik’i dil hususunda bir Fransız’dan fark edemiyorlardı. O kadar iyi, o kadar doğru ve temiz konuşuyordu. Esasen yaradılışı da uygun olduğu için taklit yoluyla başlayarak tıpkı bir Fransız gibi Fransızcanın telaffuzunu elde etmişti. Bu hususta istidadı da pek kuvvetliydi. Sadece Fransızca ile kalmadı İtalyancayı da öğrendi. Eski dillere merak sardı. Latinceyi ve eski Yunancayı da elde etti. Bütün bunları kolayca okuyup anlayacak kadar meleke ve malumat sahibi oldu⁸. Görüldüğü gibi eğitiminde ve lisan öğrenmesinde Paris yıllarının Ahmet Vefik’e hayatında değeri ölçülemeyecek bir katkı sağladığı açıktır. Bütün bunlar daha sonraki hayatında da yaptığı işlere de yansiyacaktır bir dakika boş kaldığı yoktur. Haylazlık nedir bildiği yoktu. Oyunu eğlenceyi de çok severdi. Çok alaycı idi. Fakat bütün bunlar arasında ciddiyetini korumağı, çalışacak zamanlarda herkesten ziyade ve iyi, çalışmayı da herkesten iyi bilirdi⁹.

Reşit Paşa gibi kuvvetli bir idareci zamanında bir siyasinin ve ciddi bir vezirin terbiyesini görerek büyüyen Ahmet Vefik, Sultan Mahmut’un son zamanlarında 1837’de (Saint Louis) lisesini bitirerek İstanbul’a dönmüştü. Böyle lisan bilen çalışkan gençlere olan ihtiyaç çok büyüktü. Ahmet Vefik’te hemen Babiâli tercüme odasına kaydedilmiş ve kendisine hâcegânlık¹⁰ rütbesi verilmişti. Artık Ahmet Vefik memuriyet hayatına atılıyordu¹¹.

1839 da “*Tanzimat-ı Hayriye*” denilen ve yenilikleri ilan eden Hatt-ı Hümayun’u Gülhane Meydanında halkın önünde okunmuştu. Memleket her sahada bir yenilik âlemine giriyordu. Askerlikle başlayan bu değişiklik şimdi adliye, mali, maarif, sahalarına da teşmil ediliyordu. İşte tam bu sırada 1840 tarihinde bu zeki ve lisan bilir

⁶ İsmail Hikmet, A.g.e., s.7

⁷ Bahriye Çeri, “*Ahmet Vefik Paşa: Devir-Şahsiyet-Eser*”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1997, s. 37

⁸ İsmail Hikmet, A.g.e., s.7

⁹ İsmail Hikmet, A.g.e., s.7

¹⁰ Hâcegan; yüzbaşı rütbesinin karşılığı olan sivil bir rütbe., Ferit Develioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, 22. Baskı, Ankara, 2005, 305

¹¹ İsmail Hikmet, A.g.e., s.7

genci; Ahmet Vefik'i de Londra'ya sefaret katipliğı ile gönderiyorlardı. Rütbesini de yükseltmişler “*Rabia*”¹² yapmışlardı. Bu gayretli genç her gittiğı yerden de faydalanmasını biliyordu. Londra'da derhal İngilizce'yi öğrenmeye başlayıp az zamanda lisan elde etmişti. Zaten lisana olan istidadı çok kuvvetli idi. Bir İngiliz gibi kolayca ve temizce İngilizce konuşmağı başladı. Kendi kendine tetebbudan da geri durmuyordu. Tarihi ve edebi eserleri her fırsatta gözden geçiriyor, birçok istifadeler elde ediyordu¹³.

Gene tesadüfün tatlı bir cilvesi de, gelecekte Bâb-ı âli de maârif nazırlığı, meclis reisliği, sadrîâzamlık ve valilik gibi önemli görevler alacak olan bu büyük Türk düşünürü Ahmet Vefik Paşa ile Layard'ın kurmuş oldukları samimi dostluktu. 1843'te daha 17 yaşında bir delikanlı olan Ahmet Vefik, Grekçe, Fransızca, İngilizce ve Farsça eserleri rahatlıkla okuyordu. İslam geleneğine göre bir Hıristiyan Müslüman evinde gece yatısına kalması uygun görülmemekle beraber Layard belki bu dostunun evinde en çok geceleleyen misafirlerinde bir tanesiydi. İki genç birlikte oturarak Hume, Adam Smith, Shakespeare ve Charles Dickens'in eserlerini okumaktan büyük zevk duymaktadırlar. Ahmet Vefik gece saat ikiye doğru odasına çekilir. Layard'a da bir yer yatağı yapılır ve İngiliz güneş doğmak üzereyken evi terk ederdi. Layard, bu eve yaptığı ziyaretlerde Hariciye Nezaretinde çalışan bazı önemli memurlarla da tanışmıştı¹⁴.

Bu vazifesini bitirip İstanbul'a dönünce, Tercüme Odası'na, rütbesi ve vazifesi terfi ettirilerek tayin ettirildi. Bu suretle 1847'de rütbe-i sâni ile mütercimi-i evvel olmuştu. 1849'da da Fransız şairi Alphonse de Lamartin'e verilecek çiftlik meselesi dolayısıyla şair arkadaşı ve vekili, meşhur seyahatname sahibi Charles Roland'ın Aydın'a seyahatinde kendisine refakat etmiştir¹⁵. Bu vazifesinde Fransızcayı ve Fransız kültürünü tanınmasının etkili olduğu muhtemeldir.

1847 yılında, gösterdiği başarılarından dolayı, Tercüme Odası başmütercimliğine atandı¹⁶. Yolcu pasaportları kontrol müdürü tayin edildi.¹⁷

1849'da olağanüstü yetkilerle Memleketeyn'e gitti¹⁸. Memleketeyn; Eflak ve Boğdan'a Osmanlılar tarafından verilen isimdir.¹⁹ Ahmet Vefik Efendi Eflak askerlerine

¹² Râbia: Kolağası derecesinde olan sivil memurlukta bir rütbe., Ferit Develioğlu, A.g.e., s.871

¹³ İsmail Hikmet, A.g.e., s. 8

¹⁴ Yuluğ Tekin Kurat, *Henry Layard'ın İstanbul Elçiliğı*, Ankara Üni. Yayınevi, Ankara, 1968, s.8-9

¹⁵ Ahmet Hamdi Tanpınar, “Ahmet Vefik Paşa”, *İslam Ansiklopedisi* C.1, M.E.B., Eskişehir, 1997, s. 208

¹⁶ *Yeni Hayat Ansiklopedisi*, “Ahmet Vefik Paşa”, C.1, Doğan Kardeş Yayınları, s. 73

¹⁷ İsmail Hikmet, A.g.e., s. 8

zorla giydirilen Rus üniformalarına bile şiddetle itiraz ediyordu²⁰. Buradaki görevi bitince tekrar İstanbul'a döndü. Fakat Memleketeyn'le ilgisini kesmedi.

Rahatça bilgi elde edebilmek için Rumence öğrenmeye başladı, zira komiser vekilliğinin sona ermesiyle vazifesinin tamamlanacağını sanmıyordu.

Ahmet Vefik İstanbul'a gelir gelmez Tahran'a sefir tayin edildi. Burası nefse itimat isteyen en nazik memuriyetlerin biriydi, çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nun ve taraflarının menfaatleriyle İran'a komşu olan Rusya'nın kiler burada çatışyordu. Memleketeyn'de Ahmet Vefik Efendi'nin eski niyetlerinden haberdar olan rakipleri, gidişine sevindiler ve yeni vazifenin hakikatten bir gözden düşüş olduğunu rivayetini yaydılar. Ona gelince uzun bir müddet İstanbul'da kalacak olan arkadaşına (Ion Matei) Tahran'dan gönderdiği mektuplarda Memleketeyn'in kaderiyle ilgilenmekten vazgeçmiyordu²¹.

Ion Matei ile Ahmet Vefik Paşa arasındaki mektuplaşmalar uzun süre devam etmiştir. Bu mektuplarda oldukça ilginç konulara değiniliyordu. Balkanların geleceği ise bunların başındaydı.

Bu mektupların birinde; *Yunanistan bizim için ne kadar yeni ve nefur olduğunu düşününüz, bağımsızlık hareketinin Edirne'ye kadar dayandığını göreceğiz; denizci bir Slav krallığını arzu eden Karadağ'ın arkasında Avusturya var. Zaten Rusya projeye muhalefet etme niyetinde değil, hepsi bu kadar; Rusya varlığını koruma adına ve uyanmakta olan her milleti ezmek için kendinden melun bir hak iddia ederek memleketi zabtetmesini kolaylaştıracak bir zamanı, Avrupa'nın sıkıntılı zamanını seçiyor*" demektedir²².

Ahmet Vefik'in bu mektubu 19.yy. ortalarından yazdığı göz önünde tutulursa ne kadar ileri görüşlü ve uluslararası siyasete hâkim olduğu daha iyi anlaşılır.

Ahmet Vefik'in kıymeti de şöhreti oranında artıyordu. Gittiği yerlerde sadece resmi ve siyasi vazifesiyle yetinmiyordu. Hemen hususi çalışmalarına da koyuluyor her gittiği yerin dilini öğreniyor, adetlerini ananelerini araştırıp tetkik ediyor, her şeyden yeni bir istifade elde etmeye çalışıyordu. Esasen okuyup anlayacağı kadar

¹⁸ İsmail Hikmet, A.g.e, s. 8

¹⁹ Mithat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgati*, Enderun Kitapevi, İstanbul, 1986, s. 218

²⁰ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C.5, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2005, s.348

²¹ Ion Matei, "Ahmet Vefik Paşa'nın Rumenlerle Münasebeti", çev: Zeynep Kerman, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul, 1977 s. 63

²² Ion Matei, A.g.e., s. 87-88

bildiği Acemceyi Tahran’ da bulunduğu müddetçe daha iyi ve daha derin surette tetkik etmiş İran’ın Hafızlar, Sadiler, Kaaniler, Nizamiler gibi şairlerini okumuş, felsefe ve din meselelerini tetkik etmiş, kısacası İran’ı derinden anlamış ve dinlemiştir.²³

Esasen Tahran’a tayini İran üzerinde mühim bir tesir yapmıştı. Büyük bir ihtiram ve büyük bir ihtişam ile karşılanmıştı²⁴.

Bulunduğu sefarethaneye milletin şanlı bayrağını çekmek istemesi birçok dedikodular uyandırmış fakat Ahmet Vefik böyle gürültülere pabuç bırakır takımdan olmadığı için hiç istifini bozmadan dilediğini yapmış ve ay yıldızlı bayrağı sefarethanenin üstüne çekmiştir. Hatta bu şerefli ve cesurca davranışı İngiliz ve Rus sefirlerini derin hayrete düşürmüştür²⁵.

Ahmet Vefik Paşa’nın Tahran’da dört sene kadar süren sefirliği Türklük için çok şanlı bir hatıra bırakmıştır²⁶.

Ahmet Vefik Paşa, zamanına göre, hakikaten âlimdi. Bütün bulunduğu işlerden ziyade de *Encümen-i Dâniş*²⁷ üyeliği de yapmıştır. Orada birçok ilmi ve faydalı işler görmüştür. Meclis-i Vala’ da muhakemat dairesi reisliğine ve ceza kanunnamesinin ve muhakemat kanununun kaleme alınmasına memur edilmiştir. Bu vazifeyi de bitirmiştir. İki yıl sonra 1857’de *Bala*²⁸ rütbesini kazandı ve *Deavi*²⁹ nezaretine geçirildi³⁰.

Mühim vazifelerinden biri de 1861’de tayin olunduğu Paris sefirliğidir. Çocukluğunda tahsilde bulunduğu bu şehri pekiyi bilen Ahmet Vefik Paşa bu defa yeni ve mühim bir vazife ile ziyaret ediyordu³¹.

Paşa’nın bu görevi sırasında Fransa’ da III. Napolyon yönetimdeydi. Paşa’nın kendine has özellikleri ve III. Napolyon’un tutumu sık sık gerilimlere yol açmıştır. Bu davranışlar ise fıkralara konu olmuştur.

Bunlardan birinde: Cebel-i Lübnan olayları sırasında İmparator Napolyon III. haber göndererek : “kendisini Sultan Selim sefiri sanıyor” demiştir. Ahmet Vefik

²³ İsmail Hikmet, A.g.e., s. 9

²⁴ İsmail Hikmet, A.g.e., s. 9

²⁵ İsmail Hikmet, A.g.e., s. 9

²⁶ İsmail Hikmet, A.g.e., s. 9

²⁷ Encümen-i Dâniş: 1851 yılında kurulan Türk İlimler Akademisi., Mithat Sertoğlu, A.g.e., 98

²⁸ Bâlâ Rütbesi: Osmanlı İmparatorluğu devrinde sivil rütbelerden biri olup 1845 yılında konmuştur., Mithat Sertoğlu, A.g.e., s.31

²⁹ Davi Nazırı:Çavuşbaşı, Mithat Sertoğlu, A.g.e., s.80

³⁰ İsmail Hikmet, A.g.e., s. 10

³¹ İsmail Hikmet, A.g.e., s. 10

Paşa'da “*Sultan Selim sefiri olsaydım zat-ı haşmetmaapları burada bulunamazlardı*” biçiminde karşılık verdiği ifade edilmektedir.³²

Moliere'nin her biri ayrı sanat ve kudret eseri olan o latif komedyalarına bayılırdı. Bunları asli birer eser zan olunacak kadar canlı ve o zaman için edebi ve tabii bir dil ile Türkçe'ye hemen çevirdiği bilinmektedir.³³

Muhtemelen Moliere eserlerinden hoşlanmasının nedeni; Paşa'nın mizahi özellikleri ile bu eserlerin benzeşmesidir.

Vefik Paşa Paris Sefiri iken Barbier de Meynard, Jule Favre, Alexsandre Dumas Filis Adolphe Thiers gibi güvenini kazandığı meşhur şahsiyetlerle sefarethane' de haftada bir gün toplanarak siyasiyattan başka ilmi tartışmalarda da bulunuyorlardı³⁴.

Paris'te oynanan, Türklüğe ve İslamiyet'e hakaret yöneltici bir piyesi de sahneye çıkıp durdurdu³⁵.

Robert Kolej'inin inşası için bir arsa satın almakla meşgul olan bir heyet o zaman Paris'te sefirimiz bulunan Ahmed Vefik Paşa' ya müracaat etmiştir. Hayatında hiçbir yer ve hiçbir şey satmayı sevmeyen Ahmed Vefik Paşa gelen bu teklifi tamamıyla reddetmiştir.³⁶

Sefareten İstanbul'a dönünce Vefik Paşa milletin haysiyetini korumak amacı ile ve kendi kanaatine Hükümeti'nde tasvibi ile lüzumlu gördüğü bazı ziyafetler ve sair masraflar kendisine tesviye edilmeyeceğine karar verilince, borçlanarak ve parasızlık sıkıntısında kalarak, borçlarını ödeyebilmek için Rumelihisarı'nda kalelerin önlerindeki araziye Robert Koleji'ne satmak mecburiyetinde kalmıştı³⁷.

Rivayete göre, Ahmed Vefik Paşa Rumelihisarın'da gömülmeyi istiyordu. “*Sultan Mahmud türbesine götürülüp de hayatım müddetince uğraştığım adamlarla ahirette tepişmeyi istemem!*” dermiş. Yine rivayete göre, ölünce nerede defnolunması hakkında iradesi sorulunca Abdulhamid de : “*Kendisini Hisar'da, Kayalar Kabristanına defnolunsun ki, Robert Kolej de çalınan çan sesleri kıyamete kadar*

³² Sevim Güray, *Ahmet Vefik Paşa*, T.D.K Yay., No 250, Ankara, 1991, s. 33-34

³³ İsmail Hikmet, A.g.e., s. 12

³⁴ F. Abdullah Tansel, “Ahmet Vefik Paşa'nın Şahsiyetinin Teşekkülü Hususi Hayatı ve Muhtelif Karakterleri”, *Bellekten* XXIX, s. 113, Ankara, 1965, s.133

³⁵ Necdet Sakaoğlu, “Ahmet Vefik Paşa”, *İstanbul Ans. C.1*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayımları, İstanbul, 1993, s. 133

³⁶ Abdülhak Şinasi Hisar, *Geçmiş Zaman Fıkraları*, Hilmi Kitapevi, İstanbul, 1958, s. 153

³⁷ Abdülhak Şinasi Hisar, A.g.e., s. 153

kulaklarında çınlasın dursun!” tarzında birşey söylemiş ve filhakika Vefik Paşa bu Kayalar Kabristanı’na defnedilmiştir³⁸.

1862’de Darülfünun’da Hikmet-i Tarîf hocası ve yine aynı sene, yurt içinde başlanılan geniş teftiş hareketin de, Anadolu sağ kol müfettişi olmuştur. 1864’te, Bursa halkının şikâyeti üzerine azledilmiştir³⁹.

Ahmet Haşim, Ahmet Vefik Paşa’nın Bursa valiliği için: *“Vefik Paşa dostumdu. Bursa’yı hatıralarla doldurmuştur. Onun için Türk Sanatı ve Bursa’yı sevenler için bu vezirin hatırası azizdir. Güneşe kavuşturduğu Yeşil Cami onun bu şehre bir hediyesidir”* şeklinde bir ifadesi vardır.⁴⁰

Şehirde başta Yeşil Cami ve Yeşil Türbe olmak üzere daha önceki zelzelede büyük ölçüde hasar gören veya harabeye dönen mimari eserleri tamir ettirmekle meşgul oldu⁴¹. Belki de Ahmet Vefik Paşa’nın bu çalışmaları olmasa bugün Bursa’nın tarihi dokusundan söz etme imkânımız olmayacaktı.

Devlet yönetiminde bulunan Reşit Paşa’nın onu sevdiği ve kendisine emniyet etmesine rağmen, Ali ve Fuat Paşalar pek, ondan hoşlanmazlardı. Mühim memuriyetlerinden ayrılışları Âli Paşa’nın sadaret devirlerine tesadüf eder⁴².

Ali ve Fuat Paşa, Ahmet Vefik Paşa’dan hoşlanmamalarına rağmen onu kaldırıp bir kenara atmamışlar, devamlı göz önünde bulundurmışlardı.

Fuat Paşa da onun hakkında şunları söylemektedir; *“Ahmet Vefik Paşa binek taşı cesametinde bir elmadır; ne yüzüğe takılır, ne de sokakta bırakılır”*⁴³ diyerek Paşa hakkındaki duygu ve düşüncelerini açıkça ortaya koymuştur.

Ahmet Vefik Paşa hayatında biri 1865 - 1872 diğeri 1882 - 1891 seneleri arasında olmak üzere iki defa uzun görevden ayrılma seneleri geçirmiştir. İlki Âli Paşa’nın teveccühünü sonraki Abdulhamit itimadını kaybetmesinden dolayı uzun süre görevlerinden ayrı kaldığı bilinmektedir. Çünkü gerek Âli Paşa, gerek Abdulhamit hoşlanmadıkları ve emniyet etmedikleri adamlara işbaşında getirmemekle tanınmış iki sima idiler.⁴⁴

³⁸ Abdülhak Şinasi Hisar, A.g.e., s. 160

³⁹ Ahmet Hamdi Tanpınar, A.g.m., s. 208

⁴⁰ F. Abdullah Tansel, A.g.m., s. 128

⁴¹ Abdullah Uçman, A.g.m., s. 165

⁴² Ahmet Hamdi Tanpınar, A.g.m., s. 208

⁴³ Ahmet Hamdi Tanpınar, A.g.m., s. 208-209

⁴⁴ Mehmed Zeki Pakalın, *Ahmet Vefik Paşa*, Ahmed Said Matbaası, İstanbul, 1942, s.75

Âli Paşa'nın ölümünden sonra yerine geçen Mahmut Nedim Paşa başkan olunca Ahmet Vefik Efendi'ye önemli görevler verdi. 1871'de Rüşumat Emni 1872'de sadaret müsteşarı oldu. Aynı yıl içinde Maarif Nazırlığına atandı. Bir süre sonrada Şuray-ı Devlet azası oldu⁴⁵.

1876'da Petersburg'da ki cemiyeti ilmiyeye memuren gönderilmiştir. Vefik Paşa'nın Rusya'ya seyahatin de ayrıca hayırlı bir iş olmuştur. Rusçayı bildiği gibi eski Türk lehçelerini de tetkik etmiş olan Vefik Paşa bu seyahatinde de birçok intibalarla dönmüştür. Meydana getirdiği (Lehçe-i Osmanî) de, o şanlı Secere-i Türkî tercümesinde bu seyahatin bir hayli tesiri olmuştur⁴⁶.

1877 senesinde Şuray-ı Devlet ve Birinci Mebusan Meclisi Reisi oldu. Vefik Paşa'nın bu vazifede iken istibdat hükümeti lehine bazı siyasi hatalarda bulunduğu ileri sürülmektedir⁴⁷.

Meclis Başkanlığı sırasında çeşitli tenkitlere de uğraşmıştır.

Örneğin; başkanın oturumları diktatör bir zihniyette idare ettiği ve mebuslara gerektiği gibi söz hakkı tanımadığı iddia ediliyordu. Layard bu konuda eski dostunu çok haklı görmüştü. Başkanın bazı mebuslara müdahalede bulunduğu doğrudur. “İstanbul'da 40 Yıl” adlı eserin yazarı Edwin Pears'ın oturumlardan birinde Ahmet Vefik Paşa'nın konuşmasını uzatan mebusun birine “Eşek sus” diye bağırarak yerine oturttuğunu yazması bir gerçektir. Bunun da sebebi araştırılınca, kullandığı sert lisana rağmen reis'in haksız olmadığı ortaya çıkar. Nitekim bunlardan bir tanesine Layard şahit olmuştu. Bir Rum mebusu söz alarak elinde kabarık bir tomar tutan konuşmasını okumaya başlamıştı. Osmanlı İmparatorluğunun tarihine ve Hristiyanların uğradıkları sıkıntılara değiniyordu. Fakat gündemdeki madde mali bir konu olması dolayısıyla başkan kendisine birkaç defa ihtarda bulunmuş, buna rağmen Rum mebusu konuşmasına devamda ısrar etmişti. Nihayet diğer mebusların protestoları üzerine kürsüden inmek zorunda kaldığı bilinmektedir.⁴⁸

Vefik Paşa Mebuslar Meclisi Reisliği esnasında da görüşmelere büyük bir otorite ve dirayetle idare etmiştir. Bu esnada haksızlık ve zorbalık yaptığı mebusları payladığı yolundaki rivayetler de gerçeğe uymamaktadır. Hakkı Tarık Us tarafından

⁴⁵ Sevim Güray, A.g.e., s. 13

⁴⁶ İsmail Hikmet, A.g.e., s. 14-15

⁴⁷ Murat Uraz, *Ahmet Vefik Paşa*, Tefeyyüz Kitabevi, İstanbul 1944, s.3-4

⁴⁸ Yuluğ Tekin Kurat, A.g.e., s 166

yayınlanan Mebuslar Meclisi zabıtalardan otoritesine delalet edecek bir mana çıkarmak mümkün ise de zorbalığını tevsik edecek deliller bulmak mümkün olmadığı anlaşılmaktadır.⁴⁹

Reis Paşa'nın mebuslara gösterdiği amirane, dürüstane hareketler, bir okul hocasının yaramaz çocuklara ve bir zabitin kumandasındaki acemi neferlere tatbik ettiği muamelelerden farklı olmadığı bilinmektedir. Riyaset odasına gelince kapıyı kapatarak kendi kendisine kahkaha ile gülüp mebusların bazı nutuklarıyla eğlendiği bilinmekte.⁵⁰

4 Şubat 1878'de içişleri bakanı ve başvekil oldu⁵¹.

Ahmet Vefik Paşa, Rus harbinin ağır yenilgisiyle ülkenin bitkin bir vaziyete düştüğü bir zamanda kendisine verilen kabine reisliğini, icraatında bir ölçüde hareket serbestliği verilmesi şartını ileri sürerek kabul etmişti⁵².

Ahmet Vefik Paşa, ödünsüz ve tehdit edici yöntemlerle vilayetlerden para getirtti. Göçmenlerin çoğunun, Anadolu'ya gönderip iskân ettirdi. Halk bunlara “93 muhaciri” demiştir. Rusya'nın ağır antlaşma koşullarını hafifletmek için Ahmet Vefik Paşa çaba harcadı ve donanmanın teslimini önledi⁵³.

Ayastefanos Anlaşması konuşulurken çarlık orduları başkomutanı Grandük Nikola, İstanbul'a gelmiştir. Onu karşılamak için Abdulhamit, başvekil Ahmet Vefik Paşa ve yanındakiler Dolmabahçe Sarayı rıhtımına inerler. Grandük karaya ayak basınca bir Rus subayı çarlık bandırasını rıhtıma diker. Buna bir türlü katlanamayan Vefik Paşa karşılama geleneğini çiğneyerek bir atışta bayrağı denize fırlatıp eski yerini alır. Grandük Nikola, yeni ordunun bu yürekli başbakanına şaşırır kalır⁵⁴.

Görüldüğü gibi en kötü durumlarda dahi vatan ve millet sevgisinden taviz vermemiştir.

18 Nisan 1878'de bu vazifesinden azledildi⁵⁵. Azlinin sebebi, Ahmet Vefik Paşa'nın İstanbul'daki Rumeli muhacirlerini kullanarak Sultan Hamit'i güya hal edeceği hakkında bir jurnal olmuştur⁵⁶.

⁴⁹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VIII, T.T.K. Ankara, 2000, s. 282

⁵⁰ *Türkiye Tarihi*, C. XIII, 2 Baskı, İst. 1980, s. 8023

⁵¹ Sevim Güray, A.g.e., s. 13

⁵² Ömer Faruk Akün, A.g.m., s. 148

⁵³ Necdet Sakaoğlu, A.g.m., s. 134

⁵⁴ Sevim Güray, A.g.e., s. 28-29

⁵⁵ Ahmet Hamdi Tanpınar, A.g.m., s. 208

⁵⁶ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1972, s. 312

4 Şubat 1879'da Bursa Valiliğine tayin edildi⁵⁷. Bursa'da çeşitli imar faaliyetlerinde bulunur. Tiyatro binası, hastane ve çıkmaz sokakların açılması bunlar arasındadır.

Paşa, Bursa valisi iken yaptırdığı hastaneye gelir sağlamak amacıyla bir tiyatro açar ve Molyer'in komedilerinden çevirdiklerini sahneye koyar. Kentin ileri gelenlerini ve memurlarını zorla tiyatroya abone yazdırır. O, dönemin kadı vekillerinden olan (Yargıç yardımcısı) Asım Bey, görevi bakımından tiyatroya gidemeyeceği ileri sürerek abone parasını ödemez. Bir sabah bakar ki, gece Ahmet Vefik Paşa'nın emriyle arabalığın kapısına duvar ördürölüp hayvanların içeride kaldığı bilinmektedir.⁵⁸

Bursa Tiyatrosu'nu kurması ve Moliere' den tercüme ve adapte ettiği oyunları bu tiyatronun sahnesinde oynatması valilik yıllarına rastlar. Onun Bursa'da görev yaptığı yıllar tiyatro edebiyatımız için büyük kazanç sağlamıştır⁵⁹.

Vefik Paşa'dan önce de tiyatro ile ilgili çalışmalar mevcuttu. Ancak bu çalışmalar duraklamaya girmiştir. İstanbul'da faaliyet gösteren Gedik Paşa Tiyatrosu II. Abdulhamit'in emriyle yıktırıldığı için bu tiyatroda çalışan pek çok Türk ve Ermeni tiyatro oyuncusu işsiz kalmışlardı. Bu durum üzerine Ahmet Vefik Paşa Bursa'da bir tiyatro yaptırarak bu oyuncuları himayesine aldı. Bu oyuncuların başında Fasülyeciyan görevlendirildi. Bursa Tiyatrosu Fasülyeciyan Efendinin rejisörlüğü altında teşekkül eden heyete parasız kiralandı. Kira olarak tiyatro heyeti, memleket hastanesi menfaatine, yılda iki defa temsil vermeyi taahhüt ediyordu. Temaşa hayatına girdikten sonra adeta bir rejisör gibi hareket eden Vefik Paşa sahnenin dekorundan, oyunların provasına kadar her konuyla yakından ilgilenmiştir. Paşa oyunlarla ve oyuncularla o derece ilgilenmiştir ki adeta bir hoca edasıyla eserlerin provasında hazır bulunup gevşeklik gösteren oyuncuları azarlamaktan çekinmemiştir⁶⁰.

Şehirdeki çıkmaz sokakları aşmak için de kendine göre bir yol izlediği görülmektedir. Arabasını çıkmaz sokaklara sürmüştür. Daha sonrada; "*Vali Paşa'nın arabası durmak hiç olur mu?*" diyerek belediye işçilerini getirtip karşı gelen duvarı hemen yıktırmıştır. Böylece pek çok çıkmaz sokağı açtırmıştır⁶¹.

⁵⁷ Ahmet Hamdi Tanpınar, A.g.m., s. 208

⁵⁸ Sevim Güray, A.g.e., s. 30

⁵⁹ Ebru Burcu, "Yenileşme Dönemi Türk Tiyatrosu ve Ahmet Vefik Paşa", *Türkler Ans.*, C.15, Ankara 2002, s. 504

⁶⁰ Ebru Burcu, A.g.m., s. 504

⁶¹ Sevim Güray, A.g.e., s. 30

Ahmet Vefik Paşa, İstanbul'a maliye nazırına çektiirdiği bir telgrafta, istenen parayı gönderemeyeceğini aynen “*Para denilen b..., bu vilayette yok!*” sözleriyle bildirilmesi ve yasalara, uymaz tutumu sonucu 1882’de azledildi. Buna ilişkin Meclis-i Vükela (Bakanlar Kurulu) kararında, Vefik Paşa’nın merkezden atanan kamu görevlilerini işe başlatmamak, yetkisi yokken kaymakam azletmek, tiyatro biletlerini zorla sattırmak, kimi memurlara maaş verdirmemek, müfettişlere hakaret etmek vb. faaliyetleri nedeniyle suçlandığı yer alıyordu⁶².

1882 senesinde ikinci defa Başvekil oldu; Fakat bu defa bu vazifede ancak iki gün kalabildi. Vefik Paşa bundan sonra bir daha memuriyette bulunmadı⁶³.

Abdulhamid II., onu tekrar sadrazamlığa getirip iki gün sonra azletmekle Vükeladan bazılarına göz dağı vermek istemiş, aynı zamanda Mithat Paşa’ya da keyfi bir şekilde hareket etmenin ancak Padişaha mahsus bir hak olduğunu bilfiil göstermek istemiştir⁶⁴.

Paşa bu olaydan sonra Rumelihisarı’nda Doğu tipi yapılmış ve şark eşyalarıyla döşenmiş evine çekilerek geri kalan vaktini okumak ve kitap yazmakla geçirmiştir.⁶⁵

Ahmet Vefik Paşa’nın tıpkı doğumu gibi ölüm tarihi konusunda da çeşitli bilgiler mevcuttur. 1890 senesinde ölmüş⁶⁶ diyenler olduğu gibi 2 Nisan 1891’de⁶⁷ ölmüştür diyenlerde vardır. İnalıcık ise; Ahmet Vefik Paşa’nın ölümü 1 Nisan 1891 olarak göstermektedir.⁶⁸

Gömüldüğü yer konusunda yukarıda değinildiği için tekrar girme gereği görülmemiştir.

Enver Ziya Karal onun hakkında şunları söyler; “Karakter özelliklerinin başında istiklal gelir; Fikir ve ruh yönünden tamamen müstakildi. Çağdaşları şunun bunun adamı olarak iftihar ederken o, kendi kendisinin adamı olmakla müftehirdi. Nazırlardan birçokları Abdulhamid II.’nin sözlerinden ve hareketlerinden kerametler ve kehanetler çıkarmakla maharet göstermeye uğraşırken o, bu söz ve hareketinin aşırı olmalarını cilve olarak görmezden çekinmezdi. İzzeti nefsi her şeyin üstünde tutardı. Devrinde mevkii ve refah vasıtası olarak kabul edilen dalkavukluk, jurnalcilik, rüşvet, irtikap

⁶² Necdet Sakaoğlu, A.g.m., s. 134

⁶³ Murat Uraz, A.g.e., s. 4

⁶⁴ Enver Ziya Karal, A.g.e., s. 284

⁶⁵ Murat Uraz, A.g.e., s. 4

⁶⁶ Murat Uraz, A.g.e., s. 4

⁶⁷ Sevim Güray, A.g.e., s. 14

⁶⁸ Halil İnalıcık, “Osmanlı Tarihi Kronolojisi”, *Yeni Türkiye*, Ocak-Şubat 2000, s. 27

hastalıklara bulaşmadan, çelikten bir irade ile mütevâzi şartlar dahilinde yaşamakla da devletin büyük hizmet mevkilerinde bulunabileceğini göstermiştir. Devlet idaresinde prensip sahibiydi. Devletin itibarını ön planda tutar, amme menfaatini her şeyin üstünde görür, dinden sayılıp devlete musallat olan geleneklere karşı itibar ve iltifat etmez, tembelliğe ve anaforculuğa karşı müsamaha göstermezdi”⁶⁹.

Enver Ziya Karal onunla ilgili olarak; “uzun süre en yüksek memurluklarda bulunmasına karşın yoksulluk içinde ölmesi Ahmet Vefik Paşa’nın gerçekten çok dürüst bir kişi olduğunu göstermektedir” diyerek belirtmekte. Yurdumuzda uzun süre yaşamış ve Vefik Paşayı yakından tanımış bir yabancı : “Birkaç yıkılmış sene evvel fakir bir adam olarak öldü. “Sinsilesinden nam ve nişan kalmadı. İçinde yaşadığı ev odun olarak satılmıştır.” şeklinde gördüklerini belirtir.⁷⁰

Sevim Güray Ahmet Vefik Paşa hakkında şunları belirtir; “Ahmet Vefik Paşa doğu ve batı dillerini çok iyi bilirdi. Bu diller ona geniş bir kültür kazandırmıştı. O, çağının en aydın kişilerinden biriydi. Bilimsel ünü daha çok Batı dünyasında yaygındı. Türkiye’ye gelen yabancı devlet ve bilim adamları, gazeteciler Vefik Paşa’yı ziyaret ederler; kendisinden çeşitli konularda bilgi alırlardı. Bütün bunlara karşın o, Tanzimat yıllarının tipik bilim adamıdır, Ansiklopedisttir. Yaşadığı çağda “uzmanlık” kavramı henüz gelişmemişti. Ahmet Vefik Paşa’da çağına ve çevresine uyarak çeşitli alanlara yöneldi: Tiyatro (çeviri, uyarlama), dil, tarih, istatistik, gazetecilik v.b. bütün bu çalışmalar bugünkü anlamıyla derin değil yüzeyseldir. Buna karşın tarihsel yönü her zaman içi önemlidir. O, Türkoloji ve tiyatro konularında çağına yön veren öncüdür. Bilinçli Türkçülük Ahmet Vefik Paşa ile başlar”.⁷¹

Yalnız Garbı değil, Şark adet ve ananelerini de çok iyi bilen Vefik Paşa, tanınmış yabancı dostları evinde eski tarz yemek sofrasında, sini üstünde, Şarka mahsus yemekleri ikram eder, suyu bardak kullanmayarak, yanında duran testiden içtiği belirtilir.⁷²

“İnsanın kaybedecek bir dakikası yoktur.” der, hatta yemek yerken bile kitap okuduğu ifade edilir.⁷³

⁶⁹ Enver Ziya Karal, A.g.e., s. 281

⁷⁰ Sevim Güray, A.g.e., s. 22

⁷¹ Sevim Güray, A.g.e., s. 26-27

⁷² F. Abdullah Tansel, A.g.m., s. 130

⁷³ İsmail Hikmet, A.g.e., s. 14

Eline gecen parayı kitaba verir, kıymetli eserler toplar okumaktan, yazmaktan aldığı zevki hiçbir şeyde almadığı, on beş bin ciltlik güzel bir kütüphane teşkil etmiş ve Rumelihisarı'nda koca bir kaya üzerinde bu kitapları yerleştirerek güzel bir bina yaptırmıştı.⁷⁴

Vefik Paşa ile yıldızları bir türlü barışmayan Âli Paşa; “*O bir canlı kütüphanedir.*” diyerek ilmi yönünü övmekten de geri durmamıştır.⁷⁵

Yine onun hakkında “*Talihsiz, baş aşağı olmuş kütüphane*” ve “*her tarafı dikenli bir yuvarlak*” gibi ifadelerle de rastlarız.⁷⁶

“*Talihsiz, baş aşağı olmuş kütüphane*”den kastedilen çok geniş bir sahada çalışması ve bu sahalara derinliğine nüfus edememesi olsa gerektir.

“*Her tarafı dikenli bir yuvarlak*”tan kastedilen ise; Ahmet Vefik Paşa'nın kilolu olması ve yaptıkları çeşitli işlerle, düşünce tarzı, konuşması ve tavırlarıyla etrafa tıpkı bir diken gibi batmasıdır.

Bursa Valiliği sırasında; Memurlardan birisi, borçlarından ötürü Ahmet Vefik Paşa'ya şikâyet edilmiş. Paşa memuru çağırılmış, belirli bir süre içinde borcunu ödemesini söylemiş. Fakat süre dolup da ödenmeyen borç için şikâyet yenilenince Paşa tekrar çağırılmış:

- Buraya nasıl geldiniz?
- Beygirle efendimiz.
- Çok ala oturunuz.

Görevliyi, odaya çağırarak kulağına bir şeyler söylemiş. Biraz sonra odacı elinde bir para ile tekrar gelmiş. Paşa, bu parayı ikiye ayırıp bir bölümü alacaklıya, kalanı da borçluya vermiş.

Bundan bir şey anlamayan borçlu memura: “*Tereddüt etmeyin, verdiğim para pazarda sattığım atınızın bedelinin bakiyesidir.*” Dediği bilinmekte⁷⁷

Vefik Paşa oğlu Refik Bey'i içkiye düşkünlüğü yüzünden, evinden uzaklaştırır. Refik Bey birkaç sene sonra vefat etmiştir; Ahmet Vefik Paşa taziyeye gelen bir

⁷⁴ İsmail Hikmet, A.g.e., s. 14

⁷⁵ F. Abdullah Tansel, “Ahmet Vefik Paşa”, *Belleten*, XXVIII, s. 109, Ankara, 1964, s. 119

⁷⁶ Abdurrahman Şeref, *Tarih Konuşmaları*, Kanaat Yayınları, İstanbul, 1978, s. 157

⁷⁷ Sevim Güray, A.g.e., s. 31

ahbabına “Benim için Refik on sene önce ölmüştür o zaman ta’ziye ede idiniz değerdı!” ifade edilir.⁷⁸

Görüldüğü gibi Paşa, keskin bir zekâ ve bu kara mizah şeklinde topluma sunan bir mizah anlayışına sahiptir. Onun bu mizahi yönüye adeta Nasrettin hocanın fıkralarını bize hatırlatmaktadır.

Ahmet Vefik Paşa gerek kişilik özellikleri bakımından gerekse ilmi yönden çeşitlilik arz eden biridir.

Onun kişilik özelliklerine büyük oranda yukarıda değinilmiştir. İlmi yönden ise tiyatroculuk, lügatçilik, tarihçilik ve şehir plânlamacılığı ile ilgili alanlarda çalışmalarda bulunmuştur.

1.2. Tiyatro Alanındaki Çalışmaları

Ahmet Vefik Paşa’nın tiyatroya ilgi duyması Fransa’da kaldığı dönemler de karşılaştığı kişiler, aldığı eğitim, okuduğu kitaplar ve orada seyrettiği tiyatro eserlerinin etkisiyle olmuştur. Münevver ailenin çocuğu olarak yeniliğe açık bir anlayışla yetişen Vefik Paşa hayatında karşılaştığı her durumu kendisini yetiştirmek için kullanmasını bilmiştir. Onun tiyatroya olan ilgisi kendisine olduğu kadar Tanzimat Dönemi’nin sosyal ve edebi yöndeki gelişmesine de çok önemli katkılar sağlamıştır⁷⁹.

Daha ziyade Fransız klasiklerine de düşkün olması Fransız lisesinde tahsilini ve birazda mizacının sevki ileler. Herhalde Fransız kültürüne derinden vakıftı. Bu tercümelerinin içinde en şayan-ı dikkat olan, Molier tercümeleridir. Vakıa şairin bütün külliyyatını tam olarak tercüme etmemiştir, fakat imkân bulsa idi, galiba yapacaktı. Zaten bazı tercümelerin kaybolduğu söylenir⁸⁰.

Tanzimat döneminde gerek sosyal hayattaki gerekse edebi türlerdeki yenilikleri halka daha açık bir şekilde tanıtmak için tiyatro türü oldukça yaygın olarak kullanılan bir araç olmuştur. Şinasi, Namık Kemal, Recaizâde Mahmut Ekrem, Abdülhak Hamit ve Ahmet Vefik Paşa gibi yazarların oyunları bu dönemde dramatik edebiyat gelişme gösterirken aynı zamanda batı tiyatrosunun ilk örnekleri verilmeye başlanır. Bir geniş dönemi olan Tazimatta temaşa hayatımız bir yandan geleneksel seyirlik oyunlarımızla

⁷⁸ F. Abdullah Tansel, “Ahmet Vefik Paşa’nın Şahsiyetinin Teşekkülü, Hususi Hayatı ve Muhtelif Karakterleri”, s. 161

⁷⁹ Ebru Burcu, A.g.m., s. 504

⁸⁰ Ahmet Hamdi Tanpınar, A.g.m., s. 209

devam ederken, bir yandan da Batı'dan çeviri ve adapte yoluyla sahnelerimize kazandırılan eserlerle Avrupai tarzda bir Türk tiyatrosu kurulmaya çalışılmıştır.⁸¹

Viktor Hugo, Lasage ve Voltaire'den de çeviriler yapan Ahmet Vefik Paşa'nın Moliere'den dilimize aktardığı ya da toplumumuza uyarladığı otuz dört yapıttan on altısı günümüze ulaşmıştır. Uyarlamalarından Türk toplumunun yapısına, düşünce ve davranış özelliklerine uyum sağlayacak değişiklikler yapmaya özen gösterir, yapıttaki mekânları ve kullandığı eşyaları bile anlayışla değiştirirdi⁸².

Vefik Paşa'nın Batı kültürüne iyice vakıf olması, Türk edebiyatına özellikle halk arasında çok sevilen Moliere adaptasyonlarını kazandırmıştır. Bunlarda kahramanların adlarına varıncaya kadar değişiklikler yapmış, o günkü Türk örf ve adetlerinin ayrıntılarıyla vermek suretiyle eserin genel havasını yerlileştirmiştir⁸³.

UYARLAMALARI

“Zor Nikâhı

Tabip-i Aşk

Zoraki Tabip

Yorgaki Dandini

Azarya

Dekbazlık

Merki”⁸⁴

TERCÜMELERİ

“Savruk

İnfialî Aşk

Dudu Kuşları

Kocalar Mektebi

Kadınlar Mektebi

Tartüf

Don Cívani

Adımcıl

Âlim Kadınlar

Aşkî Musavver

Köylü Kibarı”⁸⁵

⁸¹ Ebru Burcu, A.g.m., s. 502

⁸² *Temel Britanica*, Hürriyet, İstanbul, 1992, s. 92

⁸³ Abdullah Uçman, A.g.m., s. 166

⁸⁴ Murat Uraz, A.g.e., s. 6

⁸⁵ Murat Uraz, A.g.e., s. 4

1.3. Mimarlık ve Şehircilik

Osmanlı yönetimi 1860 -1882 arasında, yeni bir şehircilik ve mimarlık idealine, Tanzimat'ın modernlik ve Osmanlı idealine uygun bir yeniden inşa çerçevesinde, Bursa'ya eski görkemini kazandıracak bir restorasyona girişti. Bu görev için Ahmet Vefik Paşa'nın seçilmesi rastlantı değildi; çünkü reformcular arasında modernlik ve “*gelenek*” sentezini onun kadar iyi kuracak kimse yoktu⁸⁶.

Nitekim Ahmet Vefik Paşa hem Bursa'yı modern bir şehir görünüşüne sokarken hem de tarihi dokunun onarılmasını ve korunmasını sağlamıştır.

İlk olarak Avrupa'da ortaya çıkan teknolojik ekonomik ve politik-ideolojik gelişmelere paralel olarak ortaya çıkan sanayi toplumu nitelikleri, son tahlilde Osmanlı-Türk toplumu üzerinde ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi-idari boyutlu olarak etkin olmaya başlayınca, sonuçta bu süreçte en hızlı ve yoğun etkilenen birimler, kentler olmuştur. Ekonomik yönetim ve kültürün merkezi olarak Osmanlı kentleri, klasik dönem kurumlarının işlevsiz hale gelmesine de paralel olarak hızla değişim sürecine girmiştir⁸⁷.

Kentlerdeki bu değişikliklere ayak uydurabilmek için Vefik Paşa Bursa'ya; tiyatro binası, posta ve telgraf idaresi, belediye binası hastane gibi kurumlar ile donatmıştır. Böylece şehrin üzerine aldığı çeşitli işlevleri görmesini sağlamıştır.

1.4. Eserleri

1- Sâl-nâme (Sâl-nâme-i Devleti Osmaniye) (1846 - 47);(1848 - 49)

Ahmet Vefik Paşa'nın basılı ilk eseridir. Kitapta yazarın ismi yoktur. Fakat çeşitli kaynaklarda adı geçen salnamelerin Ahmet Vefik Paşa ile ilgili olduğunu doğrulamaktadır⁸⁸.

2- Muntehabât-ı Durub-ı Emsal (Atasözleri) (1852):Ahmet Vefik Paşa bu eserde, Türkçe atasözlerini toplamıştır. Atasözleri ilk harflerine göre alfabetik olarak sıralanmış, aralarında halk deyimlerine de yer verilmiştir⁸⁹.

⁸⁶ Beatrice Saint-Laurent, “Bir Tiyatro Amatörü: Ahmet Vefik Paşa ve 19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Bursa'nın Yeniden Biçimlenmesi”, *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*, Editörü: Paul Dumont – François Georgeon, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, s. 84-86

⁸⁷ Mustafa Ökmen, “Osmanlı'dan Cumhuriyete Türkiye'de Kent ve Kentleşme”, *Türkler Ans. C.17*, Ankara 2002, s. 505-506

⁸⁸ Sevim Güray, A.g.e., s. 15

⁸⁹ Sevim Güray, A.g.e., s. 15

3- Hikmet-i Tarih: Darülfünun'da verilen ders hülasası, Tasvir-i Efkâr gazetesinin 70. sayısından itibaren kitap sahifesi şeklinde tefrika, 8 Ramazan 279 (27 Şubat 1863)⁹⁰

4- Fezlek-i Tarih-i Osmanî: rüştiye mektepleri için yazılmış olup birçok defalar izinli ve izinsiz basılmıştır. İlk baskısı 1266 (1869)⁹¹

5- Secere-i Türkî(1864):Doğu Türkçesinden çevrilmiştir.

Yine Tesvir-i Efkâr gazetesinin 131-172 sayılarında tefrika edilmiştir. Ebul Gazi Bahadır Han'ın bu eserini Ahmet Vefik Paşa Çağatay lehçesinde Anadolu lehçesine çevirmiştir⁹².

Vefik Paşa'nın yaptığı tercümesi tam değildir⁹³.

6- Lehçe-i Osmanî: Türk dili için yazılmış ilk sözlüktür. İkinci bölümde çok kullanılan Arapça, Farsça sözcükler vardır⁹⁴.

Batıdaki Türkoloji çalışmalarından etkilenenlerin başında Ahmet Vefik Paşa gelir. Vefik Paşa Lehçe-i Osmanî adlı eserinin giriş kısmında Türklerin ve dillerinin yalnız Osmanlı ve Osmanlıca olmayıp Asya'dan Avrupa'ya kadar uzanan eski bir ailenin en batıdaki kolu olduğuna dikkat çeker.⁹⁵

Ahmet Vefik, Süleyman Paşa ve Ali Süavi “*Türkçe*” sözünü ilk kullananlardır⁹⁶.

Türkiye'deki Türkçenin umumi ve büyük Türkçenin bir lehçesi olduğunu ve bundan başka Türk lehçeleri bulunduğunu aralarında da mukayeseler yaparak meydana koydu⁹⁷.

1.5. Ahmet Vefik Paşa'nın Kütüphanesi

Ahmed Vefik Paşa'nın araştırma ve ilim sevgisinin kuvvetiyle kurduğu ve mevcudu zamanla 15000'e varan bu kütüphane hem içeride, hem de dışarıda haklı bir üne sahipti. Ahmet Vefik Paşa'nın ömrünün büyük kısmını, hele vazifeden

⁹⁰ Mehmet Zeki Pakalın, A.g.e., s. 72

⁹¹ Mehmet Zeki Pakalın, A.g.e., s. 72

⁹² Sevim Güray, A.g.e., s. 16

⁹³ F. Abdullah Tansel, “Ahmed Vefik Paşa”, s. 137

⁹⁴ Sevim Güray, A.g.e., s. 17

⁹⁵ Yusuf Sarınoy, “Osmanlı Döneminde Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu”, *Yeni Türkiye*, s. 33, Mayıs-Haziran Ankara 2000 s. 253

⁹⁶ Reha Oğuz Türkan, *Türkçülüğün Yeni Esasları: Yükselen Milliyetçilik*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2006, s. 240

⁹⁷ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Haz. Mehmet Kaplan, Kültür Bakanlığı Yayınları, Yayın No. 092, Ankara, 1986, s. 3

uzaklaştırıldığı uzun ve boş yıllarını içinde geçirdiği bilinmektedir. O devirde İstanbul'un en zengin kütüphanesi olarak tanınan bu hazine Doğu ve Batı'nın bilhassa tarih ve edebiyat sahasındaki külliyatları ve en muteber kitapların yanında elde edilmesi güç Çağatayca eserleri, Evliya Çelebi Seyahatnamesi gibi seçme yazıları barındırmakta idi⁹⁸.

Kütüphane katalogu tetkik edilince kitap adedinin 3851 olduğu görülür; fakat katalogda, eserlerin adlarına göre sayıldığı, mesela yetmiş iki ciltten ibaret Voltaire Külliyyatı'nın bir eser olarak kaydedildiği göz önüne alınınca torunu Fahrünisa Hanım'ın tespit ettiği 15.000 rakamı pek de abartılı değildir⁹⁹.

Robert College müdürlerinden George Washburn'un ifadesine göre on altı lisan bilen Vefik Paşa'nın kütüphanesinde hakikaten, Fransızca, İngilizce, Almanca, v.b başlıca lisanlardan Çince, Japonca, Rumcaya kadar hemen bütün Garp ve Şark dillerinden, her sahada eserlerin basılı, yazma en nadir nüshaları bulunmaktadır¹⁰⁰. Hattatlık ve mücellidlik bakımından nefis kitaplar vardı¹⁰¹.

Kütüphane, Paşa'nın ölümünden sonra borçlarını ödeyebilmek için kısım kısım satılmış, geri kalanların da iki sene sonra ayrıca basılı bir katalogu yapılarak satışa arz edilmiştir. Buradaki kitaplar Rıza Paşa gibi kitap meraklılarından Prag Üniversitesi'ne ne kadar çeşitli ellere dağılmış bulunmaktadır¹⁰² Pekiyi bu zengin kütüphane tek vücut olarak muhafaza edilemez miydi? Ya da devlete devredilmez miydi?

Bu vaziyete karşı aile şunu düşünüyor: Onlarla münasebeti olan devrin hariciye nezareti umumi kâtibi Münir Bey'e müracat ediyorlar. O da Abdülhamid'e başvuruyor. Onun emriyle bütün kitapların Fransızca bir fihristini hazırlatıyor. Zira kitapların büyük bir ekseriyeti Garb dillerindedir. Bunlar XIX. asrın yayınlarından ve belki dünya da tek nüshası bile yok. Bu cihetle kitaplar yalnız adetçe değil ilim ve fenleri noktasından da nadir ve hatta kıymetli¹⁰³ oldukları ifade edilmektedir.

⁹⁸ Ömer Faruk Akün, A.g.m., s. 150

⁹⁹ F. Abdullah Tansel, "Ahmed Vefik Paşa'nın Şahsiyetinin Teşekkülü, Hususi Hayatı ve Muhtelif Karakterleri, s. 135

¹⁰⁰ F. Abdullah Tansel, "Ahmed Vefik Paşa'nın Şahsiyetinin Teşekkülü, Hususi Hayatı ve Muhtelif Karakterleri, s. 135

¹⁰¹ F. Abdullah Tansel, "Ahmed Vefik Paşa'nın Şahsiyetinin Teşekkülü, Hususi Hayatı ve Muhtelif Karakterleri, s. 135

¹⁰² Ömer Faruk Akün, A.g.m., s. 150-151

¹⁰³ Süheyl Ünver, "Ahmed Vefik Paşa Kütüphanesi", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, XVI, s. 1. 1967, s.28

1893’de kitaplar kısım kısım satılıyor. Fakat Batı dillerindeki eserleri topluca bir ecnebinin, muhtemelen değerini vererek aldığı sanılmaktadır. Bunu satın alan kişi hakkında her hangi bir bilgi yoktur¹⁰⁴.

1893’de kitaplar kısım kısım satılıyor.¹⁰⁵ Bu satışlar 1902 yılına kadar sürüyor. Büyük bir olasılıkla bu satışlar perakende olmuştur. Ama alıcıların nadide eserleri seçip almaları da en büyük ihtimaldir. Zaten, Paşa’da kitaplarını büyük oranda bu şekilde toplamıştı.

1902’de bu alanı ve kütüphane binasını, beklide bir kısım yazmaları ile birlikte kitaplara meraklı Rıza Paşa isminde bir kişi satın alıyor. Binayı daha süsleyip ve yazılar yazdırarak içinde senelerle “*Rıza Paşa Kütüphanesi*“ diye anılan bir kütüphane kuruyor¹⁰⁶.

Rıza Paşa Koleksiyonunun tamamını mühim bir miktar ile Maarif Nezareti satın alarak Darülfünun Kütüphanesi’ne veriyor¹⁰⁷.

Ahmet Vefik Paşa Kütüphanesi’nin içeriğini gösteren bir resim bugün elde bulunmaktadır.¹⁰⁸ Bu resim Vefik Paşa zamanını bize gösterdiği için önemlidir. Resimde kütüphanenin iç düzeni, raflar, masa, raflar üzerindeki çeşitli büyüklüklerdeki çanak ve çömlekler ilk bakışta göze çarpmaktadır. Tabi ki buna kütüphanenin ortasında bulunan masa üzerindeki *yerküre* maketini de eklememiz gerekir

Vefik Paşa Kütüphanesi’nin iç resmin bulunuşu ise oldukça ilginç bir şekilde olmuştur. 1968 yılı yaz aylarında Hollan’danın Leiden şehrinde Avrupa’nın eski üniversitelerinden sayılan müessesenin kütüphanesinde yazma Şark eserleri kısmı muhafızı Dr.Roolvink’in odasında İstanbul kütüphanelerinin de eski harflerle baskı katalogları, Fehmi Karatay’ın Topkapı Sarayı Türkçe, Arapça ve Farsça yazma eserler fihristleri içinde Ahmet Vefik Paşa merhumun kütüphanesi kitaplarının Türkçe ve Fransızca satış kataloğu vardı¹⁰⁹.

Süheyl Ünver kataloğa bakışını şu şekilde ifade etmektedir; “*itinalı bir cild içinde, ona bir baktım. Başında sitrate kagıda basılmış Paşa’nın en dolgun zamanına aid malum resimlerinden bir portresi ve onu takip eden sahifede kütüphanenin iç resmini görmeyeyim mi?*

¹⁰⁴ Süheyl Ünver, A.g.m., s. 30

¹⁰⁵ Süheyl Ünver, A.g.m., s. 30

¹⁰⁶ Süheyl Ünver, A.g.m., s. 30

¹⁰⁷ Süheyl Ünver, A.g.m., s. 30

¹⁰⁸ Süheyl Ünver, “Ahmet Vefik Paşa Kütüphanesinin İç Resmi”, *Ön Asya Dergisi*, S.39, Kasım 1968, s.

13

¹⁰⁹ Süheyl Ünver, “Ahmet Vefik Paşa Kütüphanesinin İç Resmi”, s.13

Buna pek çok sevindim. Zira bu kütüphane binası iki sahip değiştirdiğinden okuma salonu epiy tadiller görmüş. Son tadili bilmiyorum ve bir kaç defa da dolaştım ve resimlerini de aldım. Eski halinin çok değiştiğini bu resim gösteriyor”¹¹⁰.

şurası bir gerçek ki Ahmet Vefik Paşa’nın kütüphanesi korunabilseydi Türk milletine çeşitli şekillerde hizmet edebileceği açıktır. Tarih başta olmak üzere birçok bilime ışık tutacağı bilinmelidir. Paşa’nın; İngiltere, Fransa, Sırbistan, Romanya, Rusya, İran gibi ülkeleri gezmesi ve görevler alması kitap koleksiyonunu oluşturmasında ona büyük yararlar sağlamıştır. İstanbul’da yaşaması ve burada Türkistan başta olarak çeşitli ülkelerden ve bölgelerden gelenlerle ilişkiler kurması kendisine büyük yararlar sağlamıştır.

¹¹⁰ Süheyl Ünver, “Ahmet Vefik Paşa Kütüphanesinin İç Resmi”, s.13

İKİNCİ BÖLÜM

2. FEZLEKE-İ TARİH-İ OSMANÎ'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ VE AHMET VEFİK PAŞA'NIN TARİH ANLAYIŞI

2.1. Fezleke-i Tarih-i Osmanî'nin Değerlendirilmesi

Ortaokullar (Rüştiye) için ders kitabı olarak hazırlanmıştır. Osmanlı tarihini; kuruluş, gelişme, ilerleme, gerileme, çökme dönemleri ayrıca bu dönemlerdeki devlet örgütü incelenmiş ve her çağın uygarlığı konusunda bilgi verilmiştir¹¹¹.

Fezlek-i Tarih-i Osmanî'nin ilk baskısının ne zaman yapıldığı konusunda çeşitli bilgiler vardır. İslam Ansiklopedisinde bu tarih “1869” olarak verilmektedir.¹¹² Bahriye Çeri ise; Ahmed Vefik Paşa'nın Fezleke-i Tarih-i Osmanî adlı eseri, Paşa'nın kütüphane kataloğunda ise 1280 (1863 -1864)baskı tarihiyle gösterilmiştir.¹¹³

Vefik Paşa 1864'te Bursa halkının şikâyetleri üzerine görevinden alınmış ve Âli Paşa'nın ölümüne kadar, açıkta kalmıştır¹¹⁴.

Ahmet Vefik Paşa'nın boşta kaldığı bu zaman içerisinde kendisini ilmi çalışmalar ve tercümeler yapmaya verdiği bilinmektedir. Bu bilgidен hareketle Fezleke-i Tarih-i Osmanî'nin 1864 tarihi ve sonrasında yazıldığını söylemek doğru olabilir.

Vefik Paşa'nın Tarih-i Osmanî adıyla basılan eseri, ufak – tefek ifade farkları hariç bölümleri ve muhteviyatı itibarıyla Fezleke-i Tarih-i Osmanî'den başka bir şey değildir. Tarih-i Osmanî, Vak'a-i Hayriye hakkında açıklamalarla sona erer; Fezleke-i Tarih-i Osmanî'de buna ilave olarak Vaka-i Hayriye'nin neticelerinden de söz ettiğine göre, son cümlelerinden her ikisi de Abdülaziz devrinde basıldığı anlaşılan ismi ayrı, fakat muhteviyatı aynı bu kitaplardan, önce Tarh-i Osmanî'nin daha sonra Fezleke-i Tarih-i Osmanî'nin yayınlanmış olduğu söyleyebilir.¹¹⁵

¹¹¹ Sevim Güray, A.g.e., s. 17

¹¹² Ahmed Hamdi Tanpınar, A.g.m., s. 209

¹¹³ Bahriye Çeri, “*Ahmet Vefik Paşa-Devrni-Şahsiyet-Eser Yayınlanmamış Doktora Tezi* H.Ü.S.B.E, Ankara 1997, s. 124

¹¹⁴ Ahmed Hamdi Tanpınar, A.g.m., s. 209

¹¹⁵ F. Abdullah Tansel, “Ahmed Vefik Paşa”, s. 139

Elimizde bulunan “Tarih-i Osmanî”¹¹⁶ ne zaman basıldığına dair bir tarih yoktur. Bu kitabı Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi’nin Seyfettin Özeğe Bölümünde temin ettik. Bu kitapta, Osmanlı tarihine; Oğuz boylarının Maverâünnehir’den Batıya doğru göçmeleri ile girilmektedir. Daha sonra Anadolu’da yerleşme ve beylik kurma konularına değinilmektedir. Her padişah için ayrı ayrı bölümler oluşturulmuştur. Tarih-i Osmanî’nin Vaka-i Hayriye ile bittiğini görürüz.

Son sayfasında ise; “İşbu Fezleke-i Tarihi Mukaddema, Ceride-i Havadis nushalarında Ahmed Cevdet Paşa Hazretlerinin namına ilan olunmuş ise de bunun müellifi Ahmed Vefik Efendi olduğundan tashihe tezyil ve ihtar olundu”¹¹⁷ ifadesi bulunur.

Fezleke-i Tarih-i Osmanî’de ise yine Oğuz boyların Maverâünnehir’den Batıya doğru göçmeleri ile giriş yapılmaktadır. Daha sonraları Osmanlı Beyliği’nin kuruluşu ve bu sırada meydana gelen olaylara değinilir.¹¹⁸

Her yüzyıl için bölümler oluşturulmuştur. Bölüm başlarında o yüzyılda yönetimde bulunan padişahların isimleri, yaşları, saltanat süreleri, babalarının isimleri, toplam ömürleri hakkında bir çizelge verilmiştir.

Padişahlar döneminde meydana gelen olaylar işlenmiştir. Padişah bölümleri sonuna ise kültürel konulara değinilir.

Fezlek-i Tarih-i Osmanî’nin sonlarına doğru Mısır Sorunu ve Mehmet Âli Paşa olaylarından Balkanlarda ki olaylardan, Tanzimat’ın ilanından bahsedilir.¹¹⁹

“Sultan Abdülmecid Han vefat etdi”¹²⁰ Şevketli azimetlü Sultan (Abdüziz) Han Efendimiz culus-ı taht-ı Osmanî oldukta” gibi ifadeler ile karşılaşılır.¹²¹ Bu bilgilere bakıldığında Fezleke-i Tarih-i Osmanî’nin, Tarih-i Osmanî’den sonra yazıldığı söylenebilir.

İçerik olarak karşılaştırıldığında ise; yukarıda bahsettiğimiz Fezleke’nin sonundaki değişikliklerde hariç olmak üzere, ufak-tefek kelime değişiklikleri de göz önüne alınmaz ise bu iki kitap aynı sayılabilir.

¹¹⁶ Ahmet Vefik Paşa, *Tarih-i Osmanî*, Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin Özeğe Bölümü, No: 13454

¹¹⁷ Ahmet Vefik Paşa, *Tarih-i Osmanî*,

¹¹⁸ Ahmet Vefik Paşa, *Fezleke-i Tarih- Osmanî*, Harbiye-i Şahane Matbaası, Rumi1287, s.2-3

¹¹⁹ Ahmet Vefik Paşa, *Fezleke-i Tarih-i Osmaî*, s.167-168-169

¹²⁰ Ahmet Vefik Paşa, *Fezleke-i Tarih-i Osmanî*, s. 170

¹²¹ Ahmet Vefik Paşa, *Fezleke-i Tarih-i Osmanî*, s. 170

Başlık konusunda ise Tarih-i Osmanî'ye, “*fezleke*” kelimesinin eklendiği görülür.¹²²

Fezleke-i Tarih-i Osmanî'nin sonunda “*fihrist-i kitab*” kısmında bulunmaktadır. Bu kısımda kitap içerisinde bulunan başlıklar ve bunların sayfaları verilmektedir.

Fezleke'nin Rumi 1287 baskısı 170 sayfadan oluşmaktadır. Tarih-i Osmanî ise 150 sayfadan oluşmaktadır.

Gerek Fezleke-i Tarih-i Osmanî, gerekse Tarih-i Osmanî'nin giriş kısımlarında “*mukaddime*” (önsöz) bölümleri ile giriş yapıldığı görülüyor. Bu bölümde Türkistan da, Hicret'in yedinci asrında meydana gelen olaylardan ve Anadolu'da ki durumdan söz edilmektedir. Bu içerik her iki kitap içinde aynıdır.

Fezleke-i Tarih-i Osmanî'de kitabın başlığı verildikten hemen sonra Besmele yazısı ile kitabın mukaddime bölümüne giriş yapılır.

Fezleke'nin uzun yıllar tarih dersi kitabı olarak okutulduğu bilinmektedir. Bu kitap bu nedenle “*birçok defalar izinli ve izinsiz basılmıştır*”¹²³.

2.2. Ahmet Vefik Paşa'nın Tarih Anlayışı

Ahmed Vefik Paşa'nın araştırma ve ilim sevgisinin kuvvetiyle kurduğu ve mevcudu zamanla 15.000'e varan¹²⁴ büyük bir kütüphanesi vardı. Hatta bazı kaynaklara göre bu kütüphane İstanbul'un en büyük ve mühim kütüphanesiydi.

İstanbul'un en zengin kütüphanesi olarak tanınan bu hazine Doğu ve Batı'nın bilhassa tarih ve edebiyat sahasındaki külliyatları ve en muteber kitapları¹²⁵ barındırmaktaydı.

1893 yılında basılan Ahmet Vefik Paşa Kütüphanesi'nin Katalogunda ise tarih kitaplarına ayrılan sayfalar görülür.

Bu katalogda tarih kitapları:

“- *Tarihler 166 -191*” arasında kayıt olunmuştur. Görüldüğü gibi tarih kitaplarına yirmi beş sayfa ayrılmış olup bu da kitaplıktaki tarih kitaplarının çokluğunu gösterir.¹²⁶

¹²² Ferit Develioğlu, A.g.e, s., Fezleke: Özet

¹²³ Mehmet Zeki Pakalın, A.g.e., s. 72

¹²⁴ Ömer Faruk Akün, A.g.m., s. 150

¹²⁵ Ömer Faruk Akün, A.g.m., s. 150

¹²⁶ Süheyl Ünver, “Ahmet Vefik Paşa Kütüphanesi”, s.32

Görüldüğü gibi Vefik Paşa'nın kitaplarından dolayı tarihi konulara yabancı olmadığı görülür.

Kütüphanesinde çeşitli bilimlere ve konulara ait kitapların bulunması Paşa'nın bu bilimlere önem verdiği göstermektedir. Ayrıca Paşa bu bilimlerden birçoğundan tarih araştırmalarından faydalanabileceğini söylemiştir. Bu düşüncelerini ise Darülfünun'da verdiği tarih dersleri sırasında ortaya koymuştur. Bu derslerin yansıması olan Hikmet-i Tarih'te ise bu açıkça görülmektedir.

Hikmet-i Tarih, Ahmet Vefik Paşa'nın tarih konusunda bilinen ilk eseridir.

Ahmet Vefik Paşa'nın Darülfünun'da verdiği bu tarih dersleri daha sonra 26 Şubat - 9 Nisan 1863 tarihleri arasında Tasvir-i Efkâr gazetesinde Hikmet-i Tarih adı altında tefrika edilmiştir¹²⁷.

Mahmud Kemal İnal; Hikmet-i Tarih'in 40 sayfalık kitapçık şeklinde basılmış olduğunu belirtir. Daha sonra kitap hakkında çeşitli bilgiler verir.¹²⁸

Bu çalışmada kullanılan nüsha ise 44 sayfadan oluşmaktadır. Hangi tarihte basıldığı konusunda ise üzerinde herhangi bir tarih mevcut değildir.

Hikmet-i Tarih'in giriş kısmında;”*Atüfetlü Ahmed Vefik Hazretlerinin, Darülfünun'da verdiği Hikmet-i Tarih Derslerinin Hülasasıdır*”gibi bir ibare bulunmaktadır.¹²⁹

Hikmet-i Tarih üç bölümden oluşmaktadır.

1.”Fasl-ı Evvel Mukaddemât-ı Tarih”

2.”Fasl-ı Sani Fıtrat ve Tufan”

3.”Fasl-ı Salis Teşkil-i Milel-i Kadime”

Fasl-ı Evvel bölümünde Ahmed Vefik Paşa, ilkin tarih, felsefe ve tarih felsefesinin tanımını yapmış, tarih ilminin öğrenilmesinin gerekliliğinden ve öneminden bahsetmiştir¹³⁰.

Ahmed Vefik Paşa tarih felsefesini ise insanlığın ilerlemesi ve olgunlaşması üzerine düşünmek, bunu yaparken de tarihi olaylar arasında sebep sonuç ilişkisi kurmak olarak tanımlamıştır¹³¹.

¹²⁷ Oğuzhan Alpaslan, “Ahmed Vefik Paşa ve Çağdaş Dönem İlk Osmanlı Tarih Metodolojisi Kitabı Hikmet-i Tarih”, *Muhafazakar Düşünce*, Editör:Mustufa Armağan S, 7, Ankara, Kış 2006, s. 211

¹²⁸ Mahmud Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, Milli Eğitim Basımevi İstanbul, 1964, s. 701

¹²⁹ Ahmed Vefik Paşa, *Hikmet-i Tarih*

¹³⁰ Oğuzhan, Alpaslan, *19 Yüzyılda Bir Osmanlı Aydını ve Bürokratı Ahmet Vefik Paşa*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2002, s. 65

Tarihi bir ilim olarak kabul eden ve öğrenilmesini gerekli olduğunu vurgulayan Ahmed Vefik Paşa, bu ilmin ancak tek tek öznel olayların aktarmak olmadığını, bunun tam aksine tarihin tam amacının, her öznel olaydan doğan ortak nesnel noktaları bulmak ve bu noktaları birleştirerek, toplumlar üzerinde meydana getirdiği değişimleri ve etkileşimleri incelemek olduğunu söylemiştir¹³².

Aydınlanmacı filozofların ilerlemeci tarih görüşüne benzer bir tarih görüşünü benimseyen Ahmed Vefik Paşa, insanlık tarihinin iyiye ve mükemmele doğru gittiği görüşünü de tıpkı aydınlanmacı filozoflarda olduğu gibi kabul etmiştir¹³³.

Ahmed Vefik Paşa'nın bu kısmı'nda bahsettiği konulardan biride Hz. Muhammet'in dünyaya gelmesidir. Hz. Muhammet'in dünyaya gelmesi ile Arapların zayıf bir uygarlık olmaktan çıkarak, kuvvetli bir uygarlık durumuna geldiklerine işaret eder.¹³⁴

Ahmed Vefik Paşa Hicret'i (622) insanlık tarihi için bir dönüm noktası olarak kabul etmiştir. Bu nedenle insanlığın o güne kadar ki tarihin Hicret öncesi ve sonrası olarak iki kısma ayırır. Daha sonra bu kısımlar kendi aralarında alt başlıklara ayrılır.¹³⁵

Fasl-ı Salis Fıtrat ve Tufan adlı ikinci bölümde ise dünyanın yaratılışından bahsedilmektedir. Bu yaratılış Tevrat'a göre yapıldığı gibi coğrafya, jeoloji, arkeoloji, antropoloji gibi bilimlere dayanılarak da yapılmaktadır.¹³⁶

"Arzın içerüsü erimiş sial halinde"¹³⁷ "üçüncü takım tabakalar"¹³⁸ gibi ibareler jeolojiden faydalandığını göstermektedir. Bu bilgilerde yerin iç kısımlarında silisyum ve aliminyum gibi maddelerden erimiş bir tabakanın olduğundan da söz eder. Ayrıca yerin çeşitli tabakalardan oluştuğunu da bildirmektedir. Buna benzer ibareler eserin çeşitli yerlerinde görülür. Bütün bunlar ise Ahmet Vefik Paşa'nın Hikmet-i Tarih-i yazarken çeşitli bilimlerden faydalandığını gösterir. Önemli olan başka bir nokta ise bütün bunları yazarken, tarihin yazılmasında hangi yöntemlerin kullanılması gerektiği görüşünü de uygulayarak ortaya koymasıdır.

¹³¹ Oğuzhan, Alpaslan, A.g.t., s. 66

¹³² Oğuzhan, Alpaslan, A.g.t., s. 66

¹³³ Oğuzhan, Alpaslan, A.g.t., s. 67

¹³⁴ Ahmet Vefik Paşa, *Hikmet-i Tarih*, 7-8

¹³⁵ Ahmet Vefik Paşa, A.g.e., s.7-8

¹³⁶ Ahmet Vefik Paşa, A.g.e., s.22

¹³⁷ Ahmed Vefik Paşa, *A.ge* s. 19-20

¹³⁸ Ahmed Vefik Paşa, *A.g.e.*, s. 21

“Yeraltında bazı görülmedik ve cinsi bilinmedik iki üç fil büyüklüğünde koca koca ve mehib hayvanlar kadidler bulunmasından ve Sibir ve Şimal-i Almanya Dağları gibi soğuk yerlerde arslan ve kaplan İngiltere’de Yorkşair vilayeti gibi Afrika’ya baid mahalde zırtlan kemikleri dolu mağaralar çıkmasından istidal olunmuştur.”¹³⁹Burada fil büyüklüğünde ki hayvanlardan kastı ise büyük ihtimalle dinazorlardır.

Yukarıda verilen bilgidен ise antropolojinin, arkeolojinin ve zoolojinin kullanıldığını göstermektedir. Bu bilimlerden faydalanmadan böyle bilgilerin ortaya koyması imkânsızdır.

Fasl-ı Sâlis bölümünde bahsedilen konulardan bir tanesi de “*Tûfan*” olayıdır.

Ahmet Vefik Paşa bu bölümde “*efsane*” ve “*hürâfat*”ın tarihte olmaması gereken öğeler olduğuna da değinmekte.¹⁴⁰

Fasl-ı Sâlis Teşkil-i Mîl-i Kadime bölümünde ise “*Tufan*”dan sonra insanların yeryüzüne dağılmaları anlatılmaktadır. Göç yolları hakkında da bilgiler verir. Burada ırklar konusuna değinirken antropolojiden de yararlanır. Diller ve dinler konularına da burada parmak basılmaktadır.¹⁴¹

Küçük bir eser olmasına rağmen Hikmet-i Tarih, Ahmet Vefik Paşa’nın tarih anlayışını ortaya koyması açısından önemlidir. Bu nedenle müstakil bir çalışmayla bu kitabın her yönüyle incelenerek bütün inceliklerinin ortaya konması lazımdır.

Bu eserde; tarihin tanımı, faydaları, felsefesi, kullanacağı yöntemler ve insanlık tarihinin bölümlere ayrılması gibi konulara değinilmektedir. Ahmet Vefik Paşa’ya göre; tarih ilmi şahit olunan dünyada meydana gelen olayların zamanın bilgi ve tecrübesi ile bilinmesi olarak tanımlanmaktadır. Felsefe ise insan aklının çalışması sonucunda meydana gelen faaliyetlerinin ürünü olarak görülmektedir. İnsanlık tarihi ise kesin zaman belirterek açıklanmaya çalışılmıştır. Bunu yaparken kutsal kitaplardan faydalanılmıştır. Ayrıca jeoloji gibi bilimlerden de faydalanılma yoluna gidilmiştir. Hem kutsal kitapları hem de doğa ilimlerini birlikte kullanması çelişki gibi görülebilir. Herhalde din ile doğa ilimlerini kullanması bunların ikisinin birbiri ile çelişmeyeceği görüşünden dolayıdır.

Klasik Osmanlı tarihin yazıcılığı anlayışından modern tarih yazıcılığı anlayışına geçtiği görülür. Fakat bunu da tam manası ile yaptığı da söylenemez. Çünkü; dünyanın

¹³⁹ Ahmed Vefik Paşa, *Hikmet-i Tarih*, s. 21

¹⁴⁰ Ahmet Vefik Paşa, *Hikmet-i Tarih*, s.15-18

¹⁴¹ Ahmet Vefik Paşa, *Hikmet-i Tarih*, s.30-31

oluşumunu anlatırken bir taraftan Tevrad’a göre anlatmış, diğer taraftan ise jeolojiye göre anlatmıştır.

“Efsane,” “destan” ve “hurafelerin” tarihte olmaması gerektiğine değinmiştir. Fezleke-i Tarih-i Osmanî adlı ders kitabından Osmanlı Devleti’nin kuruluşu sırasında, Osman Gazi’nin gördüğü söylenen rüyaya yer vermediği görülmektedir.

Hikmet-i Tarih notları ise bizde İbn-i Haldun Mukaddimesinden sonra, bu konu üzerinde Batı fikir adamlarından da faydalanılarak yazılmış değerli bir eserdir.¹⁴²

Ahmet Vefik Paşa, Hikmet-i Tarih’te; tarihe yardım eden antropoloji, kazıbilimi, yerbilimi, hayvanbilim gibi bilimleri kullandığı anlaşılmaktadır. Fezleke-i Tarih-i Osmanî’yi yazarken de Naîma Tarihi’nden faydalandığı açık şekilde görülmektedir. Fezleke’de başka kaynakların ismine açıkça atıflarda bulunulmamışsa da, değişik kaynakların kullanılması muhtemeldir.

Vefik Paşa’nın vatan ve millet aşkı çalışmalarında olumlu yönde etki yapmıştır. Tarih ve dili ilk kaynağına götürme amacını taşıyan çalışmalarında, milliyetçiliğinin çağdaşlarından fazla olduğu görülür.¹⁴³

¹⁴² *Türkler (İnönü) Ans.*, C.1, Ankara 1964, MEB., s. 272-273

¹⁴³ *Grolier Encyclopedia*, C.1., Sabah, İstanbul, 1993, s. 184

ÜÇÜNÇÜ BÖLÜM

3. FEZLEKE-İ TARİHİ OSMANÎ'NİN FİHRİSTİ VE FEZLEKE-İ TARİH-İ OSMANÎ' NİN ÖZETİ

3.1. Fezleke-i Tarih-i Osmanî'nin Fihristi

Konu Başlıkları	Sayfa Numaraları
Mukaddime	2
Fasl-1 Evvel	6
Birinci Kısım, Ahd-1 Osman Gazi.....	7
İkinci Kısım, Ahd-1 Orhan Gazi.....	8
Üçüncü Kısım, Ahd-1 Murad Hüdavendigâr.....	12
Dördüncü Kısım, Ahd-1 Sultan Yıldırım Bayezid Han.....	15
Beşinci Kısım, Tetimme-i Fasl-1 Evvel.....	18
Fasıl-1 Sâni	21
Altıncı Kısım, Fasla-i Saltanat	23
Yedinci Kısım, Ahid-1 Çelebi Sultan Mehmed Han	26
Sekizinci Kısım, Sultan Murad-1 Sâni.....	27
Dokuzuncu Kısım, Mehmed Han-1 Fatih.....	33
Onuncu Kısım, Bayezid Han-1 Sâni	39
On Birinci Kısım, Tetimme-i Fasl-1 Sâni.....	43
Fasıl-1 Sâlas	46
On İkinci Kısım, Yavuz Sultan Selim Han	48
On Üçüncü Kısım, Sultan Süleyman Han-1 Kanunî.....	51
On Dördüncü Kısım, Sultan Selim Han-1 Sâni	62
On Beşinci Kısım, Sultan Murad Han-1 Sâlis	66
On Altıncı Kısım, Tetma-î Fasl-1 Sâlas.....	70
Fasl-1 Râbi	79
On Yedinci Kısım, Sultan Mehmed Han-1 Sâlis	81
On Sekizinci Kısım, Sultan Ahmed Han-1 Evvel.....	83
On Dokuzuncu Kısım, Osman Han-1 Sâni	87
Yirminci Kısım, Sultan Mustafa Han-1 Evvel.....	89

Yirmi Birinci Kısım, Sultan Murad Han-ı Râbi.....	92
Yirmi İkinci Kısım, Sultan İbrahim Han.....	99
Yirmi Üçüncü Kısım, Sultan Mehmed Han-ı Râbi.....	104
Yirmi Dördüncü Kısım, Süleyman Han-ı Sâni	114
Yirmi Beşinci Kısım, Tetimme-i Fasıl-ı Râbi.....	116
Fasıl-ı Hâmis	120
Yirmi Altıncı Kısım, Sultan Ahmed Han-ı Sâni	122
Yirmi Yedinci Kısım, Mustafa Hanı Sâni.....	124
Yirmi Sekizinci Kısım, Ahmed Han-ı Sâlis.....	129
Yirmi Dokuzuncu Kısım, Mahmud Han-ı Evvel	137
Otuzuncu Kısım, Osman Han-ı Sâlis	147
Otuz Birinci Kısım, Sultan Mustafa Han-ı Sâlis.....	150
Otuz İkinci Kısım, Sultan Abdülhamid Han.....	155
Otuz Üçüncü Kısım, Tetimme-i Fasıl-ı Hâmis	158
Fasıl-ı Sadis.....	161
Otuz Dördüncü Kısım, Hatme-i Kitab	163

3.2. Fezleke-i Tarih-i Osmanî'nin Özeti

3.2.1. Mukaddime

Hicret'in yedinci asrında Moğollar "*Tataristan-ı Kebir*"'in güneyine saldırmıştır. Burada bulunan Türk boyları batıya doğru ilerlemişler ve Ceyhun Irmağı'nın batısına çekilmişlerdir. Daha sonra yanlarına aldıkları çeşitli Türk boyları ile birlikte batıya ilerlemelerine devam ederek Ermenistan'a gelmişlerdi. Bunlar arasında bulunan Ertuğrul Gazi ve adamları Erzincan dolaylarına yerleşmişlerdir. Burada savaş halinde gördükleri iki ordudan çok zayıf olana yardım ederler. Yardım edilen bu ordu ise Alaaddin Keykubat'ın Anadolu Selçuklu ordusuydu. Bunun üzerine Alaaddin Keykubat yurt olarak Söğüd dolaylarını Ertuğrul Gazi'ye ve aşiretine vermiştir. (688)

Söğüd'e yerleşen Ertuğrul Gazi burada komşuları ile iyi geçinmeye çalışmıştır. Osman Gazi burada doğmuştu. Anadolu Selçukları, Osman Gazi'ye sınırları koruduğu için "*beylik*", "*sancak*"... gibi hakimiyet alametleri göndermişlerdir.

Osman Gazi sınırda bulunan ve dostane davranmayan, Rum tekfurlarına karşı mücadelede bulunmuştur. Böylece gücü ve egemenliğindeki topraklar devamlı olarak artmıştır.

Anadolu Selçukluları'nın zayıflaması üzerine;

Karesi, Aydın, Germiyan, Menteşe, Hamid, Karaman beylikleri kurulmuştur. Bu sırada Osmanlı Beyliği'de kurulmuştur. Harput, Erzincan, Erzurum, Van gibi bölgeler ise bir süre Moğolların ellerinde kalmıştır. Daha sonra bu bölgeler birer birer Osmanlı Devleti'ne katıldığı görülecektir. Ayrıca Bursa, Biga, Kocaeli, Trabzon gibi yerler ve çevresi de Rumların elinde bulunuyordu.

FASL-I EVVEL

SEKİZİNCİ ASIRDA, MEYDANA GELEN OSMANLI DEVLETİ'NİN TARİHİ

3.2.2. Birinci Kısım, Ahd-ı Osman Gazi

Osman Gazi, Karacahisar’da kendi adına hutbe okutmuştur. Daha sonra Rumların elinde bulunan Mudurnu, Yenigöl, Yarhisar, Koyunhisar kalelerini aldı. Koyunhisar Savaşında, Rum ordusunu bozguna uğrattı. (701)

Bu olaylardan sonra içe dönerek düzeni sağlamaya çalıştı. Topraklarına göçü artırarak nüfusun artması sağladı.

Bu huzur ve güven ortamı Atranos – Keneh – Kestel Rum muhafızlarının Birusa Valisinin emriyle Osmanlıya saldırması ile bozuldu. Osman Gazi bu kuvvetleri dağıtarak arkalarından da Kara Ali’yi gönderdi. Tamirmire ve Mudanya önlerindeki Kalolini Adası’nı Osmanlı Beyliğine kattı.

Rumlar ile Moğollar ittifak yapmışlardı. Bu ittifaka dayanarak Gazan Han, Anadolu beylerine emir göndererek “Rum memleketlerine kimse el uzatmasın” demişti. Buna rağmen Osman Gazi ordu göndererek İznik’e ve İstanbul Boğazı’na kadar olan yerleri ele geçirdi. Kocahisar ve Lefke alındı. Harmancık hâkimi olan Köse Mihael, İslâm’a geçti. (708)

Moğol askerlerinin Karahisar’ın yağmalaması üzerine Osman Gazi, oğlu Orhan Gazi’yi ve Köse Mihael’i bir ordu ile buraya gönderdi. Moğollar yapılan savaşta yenildiler. Köse Mihael’in oğulları ve onun soyundan gelenler yıllarca Osmanlı Ordusunda akıncılık görevlerin de bulundular. (713)

Abdurrahman Gazi ve Akçakoca İzmit dolaylarına gönderilir. Buralar alınarak Osmanlı Beyliği’ne katılır. Bu nedenle buralara Kocaeli denilmiştir.

Bursa etrafındaki kaleler alındı. Bunun amacı Bursa’yı sıkıştırmaktı. Bursa halkının otuz bin altın vergi vermesiyle, halka dokunulmadı. (723)

Osman Gazi yetmiş yaşında Söğüd’de öldü. Öldüğünde bir iki takım elbise, silahları, birkaç bakır ve bir sürü koyun bıraktı.

3.2.3. İkinci Kısım, Ahd-ı Orhan Gazi

Osman Gazi’nin ölümü üzerine Osmanlı tahtına oğlu Orhan Gazi geçmiştir. Orhan Gazi, Alaaddin Paşa’yı vezir tayin ederek kendisi de fetihlerle meşgul oldu.

Orhan Gazi önce içeride düzeni sağladı. Hukuk mahkemeler aracılığıyla uygulanmaya başlandı. Orduda yeni düzenlemelere gidildi. Devamlı birlikler

oluşturuldu. Orduya kılık-kıyafet düzenlemeleri getirildi. Ayrıca yeniçeri ve sipahi birlikleri oluşturuldu.

Bizans ordusu Maltepe Savaşında bozguna uğratıldı. Bizans'ın Anadolu'da ki en büyük merkezi olan İznik alındı. Bursa ve İznik'in alınmasından sonra Bizans'ın Anadolu'da ağırlığı kalmadı. Bu olaylar üzerine iki taraf arasında sulh yapıldı. (731)

Karesioğulları Beyliği içerisindeki karışıklıklar nedeniyle Osmanlılar bu beyliği kendi topraklarına kattılar. Böylece Osmanlı toprakları büyük oranda genişledi. Bunda ülkede hüküm süren adaletin büyük rolü olmuştur. (736)

Osmanlı Beyliği'nin her tarafında cami, mektep, medrese, hisarlar yaptırılarak ülke baştanbaşa imar edilmiştir. (746)

Aydınoğulları, Karesioğulları gibi denizci Türk Beylikleri Balkanlara düzenli aralıklarla seferler düzenliyorlardı. Osmanlı Beyliği de Karesioğulları'nın topraklarını aldıktan sonra Çanakkale Boğazı'nın doğu kısmı Osmanlılar'ın eline geçti. (758)

Süleyman Paşa, Hacılbeyi ve Evrenoz Bey gibi komutanlar ile Gelibolu Yarımadası'na çıkar. Balkan Dağları, Trakya, Bulgaristan dolaylarına keşif akınları yapılır. Bu sırada meydana gelen büyük bir deprem nedeniyle kale surlarının yıkılması üzerine savunmasız kalan Balkanlarda büyük oranda toprak alınır. Bunda Bizans'ın adaletsizliğinin de büyük rolü olmuştur. (759)

Süleyman Paşa hiç beklenmedik bir şekilde ölmüştür, mezarı Gelibolu'da bulunmaktadır. Orhan Gazi'de büyük oranda etkilendiği bu olaydan kısa bir süre sonra vefat etmiştir. (760)

3.2.4. Üçüncü Kısım, Ahd-ı Murad Hüdavendigar

Murad Hüdavendigar cülusunu takiben Ankara üzerine sefere çıktı. Çünkü Ahiler, Karamanoğullarının teşvikiyle Ankara ve çevresini ele geçirmişti. Ankara, Osmanlı Devletine katılır. Lala Şahin Paşa Beylerbeyi, Candarlı Kara Halil ise kazasker olarak atanır. Böylece bir taraftan da idari teşkilatlanma da yapılmış olur. (763)

Rumeli'ye geçen Sultan Murad, Edirne gerisindeki bölgeleri fethetti. Lala Şahin Paşa, Evrenoz Bey ve Hacılbeyi bu bölgede büyük oranda toprak ele geçirdiler. Bu komutanlara büyük malikaneler verildi. Ele geçirilen büyük miktardaki sahipsiz mal ve toprak "miri" olarak kaydedildi. Böylece bu sistem gelenek haline geldi.

Papa'nın teşvikiyle; Bosna Sırp Kralı, Macarlar ve Eflak birleşerek bir ordu oluşturdular. Otuz bin kişilik bu ordu, Hacılbeyi tarafından bir gece baskını ile yok edildi. Bu savaşta Sırp lar büsbütün silindikleri için "Sırpsındığ Savaşı" denilmiştir. (766)

Sultan Murad Döneminde Balkanlarda ilerleme devam etti. Sırbistan, Bosna, Eflak gibi bölgelere ordular gönderildi. Osmanlı orduları çeşitli kollar halin de fetihlerine devam etmekteydiler. (773)

Ragusa Cumhuriyeti himayeye alındı ve senevî vergiye bağlandı. Sultan Murad anlaşmayı imzalamamış, Oğuzname'ye uyarak parmağını beyaz boyaya batırarak kağıda basmıştır.

Anadolu'da, Yıldırım Bayezid'in karısının çeyizi olarak Kütahya ve çevreleri Osmanlılara bırakılır. Hamitoğullarından; Beyşehir, Akşehir, Isparta dolayları ele geçirildi. Karamanoğullarının teşvikiyle Turgut ve Varsak aşiretleri sınır ihlallerinde bulundular. Murad Hüdavendigâr, hasımlarını Konya Ovasında kılıçtan geçirmiştir. (783)

Balkanlar'daki Osmanlı faaliyetlerinden rahatsız olan Sırp, Bosna, Hersek, Macar, Arnavut ve Eflak kuvvetleri Kosova Ovası'nda, Osmanlı Ordusu'nun karşısına çıkmışlardır. Savaşta Türk kuvvetleri az olmasına rağmen özellikle Yıldırım Bayezid'in hızı ve cesareti nedeniyle kısa sürede dağıtılmıştır. Sultan Murad savaş meydanını gezerken yaralı bir Sırp askeri tarafından şehit edilir. (791)

Murad Hüdavendigâr Dönemi'nde imar faaliyetlerine büyük önem verilmişti. Özellikle Bursa bu faaliyetlerde başı çekiyordu. Ordu yeniden düzenlenmiş ve kuvvetlendirilmişti. Ayrıca fethedilen yerlerde teşkilatlanmaya da önem veriyordu.

3.2.5. Dördüncü Kısım, Ahd-ı Sultan Yıldırım Bayezid Han

Murad Hüdavendigâr'ın Kosova Meydanı'nda şehit olması üzerine devlet adamları ve asker Yıldırım Bayezid'e bağlılıklarını bildirdiler.

Yıldırım Bayezid hemen orduyu Bosna ve Macaristan hudutlarına gönderdi. Buralarda önemli bölgeler ve madenler ele geçirildi. Yeni Sırp Kıralları kız kardeşini Yıldırım Bayezid'e verdi ve yıllık vergiyi de kabul etti. (791)

Yıldırım Bayezid, Bizanslıların düşmanca tavırları yüzünden Bizans İmparatoru'nu değiştirdi. Bizanslıların şehir surlarını güçlendirdiğini duyunca hemen

harekete geçti. Yeni yapılan eklemeleri ise tekrar yıktırdı. Boğaz'da Anadolu Hisarını yaptırdı.

Osmanlıların bu faaliyetlerinden rahatsız olan Alman, Macar, Fransa, Rodos Şövalyeleri ve Eflak bir araya gelerek harekete geçtiler. Niğbolu yakınlarında iki taraf arasında savaş oldu. Bu savaşta seksen bin civarında asker ölmüş ve Fransa ile Alman asilleri büyük oranda telef oldu. (797)

Yıldırım Bayezid, Anadolu'da; Saruhan, Menteşe toprakları Osmanlı'ya kattı. Karaman ve İsfendiyar Beylikleri yenilgiye uğratıldı. Sivas ve Kayseri, Burhaneddin'in elinden alındı. Erzincan, Besni, Malatya dolayları Osmanlı topraklarına katıldı.

Yıldırım Bayezid'in Anadolu'daki bu faaliyetlerinden zarar görmüş olan beyler ve hükümdarlar Timur Lenk'e sığınmışlardır. Timur bu beylere tekrar topraklarının verilmesini istemiştir. Bayazid ise bunu reddeder. Fakat Timur'un Sivas'ı yağmalaması ve Şehzade Ertuğrul'u şehit etmesi iki taraf arasında savaşı kaçınılmaz kılar. (803) İki taraf Ankara'nın batısında karşılaşır. Osmanlı ordusu yüz yirmi bin, Timur'un ordusu ise yedi yüz bin askerden oluşuyordu. Yapılan savaşta eski beylerini Timur'un yanında göre Aydın, Menteşe, Saruhan, İsfendiyar, Karaman askerlerinin taraf değiştirmesi ile Osmanlılar açısından yenilgi kaçınılmaz olur. (804)

Yıldırım Bayezid Rumeli askerleri ve Yeniçeriler ile akşama kadar savaşır ama esir düşmekten kurtulamaz. Yıldırım Bayezit yanında kalan az sayıdaki kuvvet ile yüz bin civarında düşman askerini öldürdü. Ama kaçınılmaz sonu değiştiremedi.

Ankara Savaşı'nın yenilgi ile bitmesini kabullenemeyen Sultan Bayezid kederinden kırk dört yaşında ölür. Timur'un izniyle Bursa'ya gömülür. (805) Yıldırım Bayezid cesur ve hızlı karakteriyle ün sahibi olmuş bir hükümdardı. Özellikle Balkanlar'da yaptığı fetihlerden dolayı Abbasi Halifesi kendisine "Sultan-ı İklim-i Rum" unvanını vermiştir.

3.2.6. Beşinci Kısım, Tetimme-i Fasl-ı Evvel

Osman Gazi ile Osmanlı Beyliği kurulmuştu. Bunu takip eden Orhan Gazi, Murad Hüdavendigâr, Yıldırım Bayezid dönemlerinde devlet hem Balkanlar'da hem de Anadolu'da büyük bir gelişme göstermişti.

Yüz yıllık bir zaman zarfında Balkanlar'da; Gelibolu, Edirne, Niş, Üsküp, Vidin, Köstendil, Sofya, Manastır, Çirmen... gibi bölgeler Osmanlıya katıldı. Anadolu'da ise;

Biga, Aydın, Saruhan, Menteşe, Ankara, Karaman, Kayseri, Sivas, Girmian, Sinop, Amasya, Malatya gibi bölgeler Osmanlı topraklarına katılmıştır.

Osmanlı Padişahları ele geçirilen bu yerlerde; mescit, cami, medrese, köprü, misafirhane vb. yapılar ile geniş bir imar faaliyetine girişirler. Bu sayede ülke zenginleşmiştir. Sadece Müslümanlar ve Türkler değil gayrimüslimler ve Rumlar da bu refahtan pay almışlardır. Devletin gelişmesinde ve büyümesinde bu refahın ve adaletin büyük rolü olmuştur.

Mihaloğulları, Lala Şahin Paşa, Candarlızâdeler, Timurtaş Paşa vb. şahsiyetlerin Osmanlı Devleti'nin büyümesinde büyük katkıları olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin ilk döneminde Muhlis Paşa, Aşık Paşa, Elvan Çelebi (Emir Sultan), Şeyh Şemseddin Baharî, Molla Şeyhi, Kara Davud, Taceddin gibi ilim, fikir ve gönül adamları yetişmiştir.

14.yy. da Osmanlılar ele geçirdikleri topraklarda; beylerbeyliği, sancak, kazaskerlik, subaşılık gibi idari teşkilatları da oluşturmuşlardır.

FASL-I SÂNİ

DOKUZUNCU ASIRDA, MEYDANA GELEN OSMANLI TARİHİ

3.2.7. Altıncı Kısım, Fâsıla-i Saltanat

Ankara Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti büyük bir karışıklık içine düşmüştü. Bunun ise iki sebebi vardı.

Bu sebeplerden birincisi Anadolu'daki Türk Beyliklerinin tekrar bağımsızlığına kavuşmalarıdır. Hamid, Germiyan, Teke, Aydın, Menteşe, Karaman, İsfendiyyar beylikleri yeniden kurulmuştu. Bu beylikler Osmanlı şehzadeleri arasındaki taht kavgalarına da katılmışlardır.

İkinci sebep ise şehzadeler arasındaki taht kavgalarıdır. Yıldırım Bayezid'in beş oğlu bulunuyordu. Timur, Mustafa Çelebi'yi yanında götürmüştür. İsa Çelebi ise Bursa civarlarında saklanmıştı. Süleyman Çelebi ise Ankara Savaşı'ndan hemen sonra Bursa'ya gelerek hazineyi almış ve Edirne'ye geçerek burayı üs haline getirmişti. Mehmet Çelebi ise Amasya'ya giderek buradan mücadelesine devam etti. Musa Çelebi'de mücadeleye katıldı.

Şehzadeler arasındaki bu mücadeleye Eflak, Bizans gibi dış güçler katılırken Anadolu'da yeniden kurulan Türk beyliklerinden bazıları da katılmıştır.

Osmanlı devlet adamları ve askerleri Çelebi Mehmet etrafında toplanarak onu hükümdar olarak tanıdılar. Bunun üzerine kargaşalık dönemi sona ermişti. Böylece halk huzura yeniden kavuşmuştur. (816)

3.2.8. Yedinci Kısım, Ahd-ı Çelebi Sultan Mehmet Dönemi

Baskı hatası nedeniyle kitap içerisinde bu bölüm yer almamaktadır.

3.2.9. Sekizinci Kısım, II. Murat Dönemi

Baskı hatası nedeniyle bu bölümün baş kısmı yoktur. Sayfa 30'dan itibaren II. Murad Dönemi hakkında da bilgi verilmektedir.

Germiyanoglu Yakub Bey'in vefatından sonra Germiyan toprakları, Osmanlı topraklarına katılmıştır. (831) II. Murad Dönemi'nde özellikle Balkanlar'da faaliyetlerde bulunuldu. Sırp, Macar, Venedik, Almanlar, Eflak, Arnavutluk ile mücadelelerde bulunulmuştur. Bu çatışmalar Karamanoğulları ve Papa'nın kışkırtması ile meydana geliyordu.

Sırp lar çeşitli defalar yenilmiş, Macaristan'a akınlar yapılmıştır. Arnavutlukta ise İskender Bey'le mücadele edilmiştir. Bu mücadelenin uzun yıllar sürdüğü görülmektedir.

Selanik ve çevresi ele geçirildiğinden dolayı Venedik ile savaşılmıştır. Venedikliler, Çanakkale Boğazı'na saldırmışlardır.

Balkanlardaki mücadeleler nedeniyle Macarların büyük direnişle karşılaşmıştır. Macar orduları sık sık Osmanlı topraklarına giriyorlardı. Taraflar arasında savaş durumu sürdü. Yapılan anlaşma ile bu duruma son verildi.

II. Murat, tahtı oğlu II. Mehmed'e bırakarak Manisa'ya çekildi. Bunu fırsat bilen Hristiyan ülkeler birleşerek tekrar Osmanlı topraklarına saldırdılar. Bunun üzerine tahta tekrar çıktı. Haçlı ordusunu Kosova'da yendi (852).

Tahttan tekrar ayrıldıysa da, askerlerin zorbalık yapmaları üzerine tahta üçüncü defa çıktı. Sultan Murad, Bizans İmparatoru Kostantin Palelegos'utahta çıkarttı ve bu olayın peşinden vefat etmiştir. (855)

Sultan II. Murad dünyaya malına fazla önem vermezdi. Bu nedenle tahtı iki defa bırakmıştır. Devletini, milletini ve dinini severdi. Sözüne sağdık ve adil bir hükümdardı. Yaptıkları ile Çelebi Sultan Mehmed'e yakışır bir evlat olduğunu ortaya koymuştur.

3.2.10. Dokuzuncu Kısım, Ahd-ı Sultan Mehmed Fatih

Fatih tahta geçtiğinde Trabzon Rum İmparatoru elçiler göndererek tebrik ettiği gibi bağlılığını da bildirdi. Bizans İmparatoru ise bunu yapmadığı gibi olumsuz davranışlarını da sürdürüyordu. (856)

Yeni padişah hemen emir vererek baharda yapılacak İstanbul kuşatması için hazırlıkların yapılmasını istedi. Kendisi de Edirne'ye çekilerek burada ecnebi ustalar vasıtasıyla eşi ve benzeri görülmemiş toplar döktürmeye başladı. Bu sırada Gelibolu'da donanma hazırlıkları tamamlanıyordu. Ayrıca İstanbul Boğazı'nın Avrupa tarafına "Boğazkesen Hisarı" yapıldı.

Baharla birlikte kuşatma başlamıştı. Büyük toplar, donanma ve 200.000 asker kuşatmaya katılmıştı. Elli üç gün süren mücadeleden sonra İstanbul'a girildi. Bizans'ın Kayzer'i ise surlarda ölü olarak bulundu. (857)

İstanbul'un alınması Avrupa'da büyük bir heyecan ve korkuya yol açtı. Karamanoğulları ve Papalık kışkırtmaları ise bütün hızıyla devam ediyordu.

Fatih Sultan Mehmet hemen Balkanlara geçerek buradaki faaliyetlere hız verdi. Sırbistan'da faaliyetler sürdü. Belgrat kuşatması sırasında birçok Avrupa devleti Papalık emriyle buraya asker ve ordu gönderdi. Bu sebeple buradaki savaşlar çok şiddetli ve sert oldu.

Üç büyük Osmanlı ordusu Arnavutluk, Mora ve Bosna taraflarında faaliyette bulunuyordu.

Mora'ya giren Osmanlı ordusu burada hem yerel beylerle hem de Venedik ile mücadele ediyordu. Bu sıralar Mora'nın önemli bir kısmı Venediklilerin elinde bulunuyordu. Bu nedenle Venedikliler ile mücadeleye girişilmişti. Venedikliler ile sert çarpışmalar oldu. Bu çarpışmalar karada ve denizde devam ediyordu. Osmanlılar bazı Venedik adalarını da ele geçirdiler.

Bosna ve Dalmaçya sahilllerinde faaliyet gösteren Osmanlı ordusu, Venediklileri büyük bir korkuya sevk etti. Bu bölge ateşe verildi. Bütün faaliyetler on altı yıl sürmüş ve vergi karşılığında anlaşma yapılmıştı.

Boğdan taraflarında da faaliyetler sürüyordu. Akkerman Kalesi alındı. (881)

Eflak ile ilişkiler ise dalgalı bir seyir izledi. Bağlılık bildiren Eflak voyvodası birçok defa isyan etmişti. Bu ise sorunun temelini oluşturuyordu.

Akıncı birlikleri Fatih Dönemi'nde Macaristan içlerine kadar akınlar yapmışlardı. Bu akınlarda çok sayıda esir elde edilmişti. Ayrıca Mihaloğulları Alman Prenslüklerine kadar akınlar düzenlemişlerdi.

Anadolu'da ise Amasra Kalesi, Cenevizlilerden alındı. Karamanoğullarına da son verildi. Candaroğulları'ndan Sinop ve Kastamonu alındı. (865)

Trabzon Rum İmparatorluğu ele geçirildi. Bu imparatorluğu ele geçirilmesi Akkoyunlular ile Osmanlıların arasını daha da açtı. Çünkü Akkoyunlular ile Trabzon Rum İmparatorluğu kız alıp, vererek akrabalık kurmuşlardı. Akkoyunlu, Osmanlı mücadelesi sürdüğü gibi Akkoyunlular buldukları her fırsatta Papa'yı ve Avrupalıları, Osmanlıya karşı kışkırttılar. (866)

Zulkadriye'de, beylik yüzünden Osmanlılar ile Memlukların arasında bu dönemde açılmıştır. (884)

Denizlerde ise hareketli dönem devam etmiştir. Eğriboz başta olmak üzere birçok Venedik elinde bulunan birçok ada alındı. İtalyan sahillere asker çıkartan Gedik Ahmet Paşa, Otranto ve çevresini aldı. Ayrıca Gedik Ahmet Paşa, Karadeniz'de

de faaliyette bulundu. Bu faaliyetler sonunda özellikle Karadeniz'in kuzey ve kuzeydoğu sahillerindeki Ceneviz kolonileri ele geçirildi. Bu sırada Kırım Hanlığı içerisinde taht kavgaları sürmekteydi. Bu kavgalar sonucunda Osmanlı'ya sığınan “*giray*”lar oldu. Böylece Kırım'da da Osmanlı hâkimiyeti hissedilmeye başlandı.

Fatih Sultan Mehmet Döneminde Rodos ve Belgrat gibi Hristiyan dünyasının, sınırlarındaki müstahkem mevkiileri kuşatılmışsa da alınmamıştır. Belgrat önlerinde kanlı çarpışmalar olmuştur. Rodos Adası'na ise donanma gönderilmişti.

3.2.11. Onuncu Kısım, Ahd-ı Sultan Bayezid Han-ı Sâni

Fatih Sultan Mehmet'in ölümü üzerine oğulları Bayezid ve Cem arasında taht mücadelesi baladı.

Yeniçeriler, Amasya Sancak Beyi Bayezid'i tahta çıkartmak istiyorlardı. Sadrazam ise Karaman Valisi Şehzade Cem ile haberleşiyor ve onu tahta çıkartmayı düşünüyordu. Ama yeniçerilerin isyanı ile karşılaşıldı.

Şehzade Cem Bursa'da yenilgiye uğratılır. Bunun üzerine Şehzade Cem Mısır'a kaçır. Daha sonra tekrar Anadolu'ya geçti ve yapılan savaşı kaybetti. Bunun üzerine Rodos'a kaçtı. (889) Sultan Bayezid ile Şövalyeler arasında yapılan anlaşma gereğince gözaltında tutuldu. Şövalyeler Şehzade Cem'i Fransa'ya gönderirler. Fransa'da bir süre kalır ve buradan Papa'nın yanına gönderilir. Burada ölen Cem'in cenazesi Bursa'ya gönderilir ve defin edilir. (900)

Bayezid kardeşinin tutulması karşılığında hem Rodos Şövalyeleri'ne, hem de Fransa'ya yıllık altın vermişti.

Bayezid Dönemi'nde İspanya'daki Müslümanlara ve Yahudilere de yardımlarda bulunulmuştur. Bu bölgedeki insanları kurtarmak için donanma sevk edilmişti. (892)

Memlükler ile Osmanlı Devleti'nin arası Dulkadiroğulları ve Ramazanoğulları nedeniyle açılmıştır. Karşılıklı olarak, taraflar arasında anlaşmazlıklar çatışmalara sebep olmaya başlamıştı. (899)

II. Bayezid Döneminde, Boğdan dolaylarında askeri hareketlerde sürmüştür. Gali ele geçirilmiştir.

Bu dönemde, Anadolu'da çeşitli yerlerde Şahkulu ve benzeri tarzdaki isyanlar çıkmıştır. Bu isyanlar bastırılmıştır. (917)

II. Bayezid'in Ahmet, Korkut ve Selim adında üç oğlu vardı. Bu şehzadelerin en küçüğü Şehzade Selim'di. Şehzade Selim taht için babasıyla bile savaştan çekinmemişti. Hükümdarlık meselesinde de kardeşlerini saf dışı bırakarak Osmanlı tahtına geçmişti. Babası ise tahtı ona bırakarak Dimetoka'ya çekildi.

3.2.12. On Birinci Kısım, Tetimme-i Fasl-ı Sâni

Timur tehlikesinden sonra Anadolu'da birçok beylik tekrar kurulmuştu. Bu beylikler daha sonra birer birer Osmanlı'ya tekrar bağlandı.

Arnavutluk, Mora, Sırbistan, Eflak, Boğdan, Kırım, Bosna, Trabzon ve Akdeniz adaları gibi yerler Osmanlıya bağlandı. İstanbul ise tamamen Osmanlı Devleti topraklarına katıldı.

Devlet'in gelirleri beş milyon altını buluyordu. Devlet özellikle Edirne, Bursa, Selanik gibi merkezler başta olmak üzere birçok yeri köprü, hamam, cami, medrese vb. ile donatmıştı.

15. yy da çok miktarda devlet adamı, din adamı, bilim adamı da yetişmiş veya başka ülkelerden gelenler korunmuştu.

Devlet eyaletlere ayrılmıştı. Ayrıca eyaletlerde kendi arasında küçük idari birimlere ayrıldı. İdari, adli ve askeri teşkilatlanmaya önem verildi. Balkanlar'da yedi eyalet varken, Anadolu'da bu üç eyalet olarak görülmektedir.

Askeri teşkilatlanmaya da büyük önem verilmişti. Sekiz bin atlı ve kırk bin yaya merkez ordusunu oluşturmaktaydı. Sancaklarda ise biner kişilik birlikler mevcuttu. Yüz elli civarında ise sancak mevcuttu.

FASL-I SÂLİS

ONUNUCU ASIRDA, MEYDANA GELEN OSMANLI TARİHİ

3.2.13. On İkinci Kısım, Ahd-ı Yavuz Sultan Selim Han

Sultan Selim Han cesur ve cengâver bir padişah'tı. Tahta çıkınca kardeşlerini Amasya, Saruhan valiliklerine gönderdi. Fakat kardeşlerinin Bursa üzerine asker göndermesi üzerine onları ortadan kaldırdı. Çocuklarının bir kısmı ise İran'a kaçmak zorunda kaldılar. (919)

Tahta çıktığında bütün ülkelerden elçiler ve hediyeler gönderdiği halde İran göndermemişti. Ayrıca Anadolu'daki Türkmenleri de kışkırtmaktan geri durmuyordu. Yavuz, İran üzerine sefer düzenledi ve doğuya doğru hareket etti. Kemah, Erzincan, Kahta dolayları alınarak doğuya doğru ilerledi. Kemah, Erzincan, Kahta dolayları Osmanlı topraklarına katıldı. Çaldıran Ovasında İran ordusu yenildi. Osmanlılar ilerlemeye devam ederek Tebriz'i ele geçirdiler. Yavuz buradaki zanaatçı, ilim adamı ve meslek erbaplarını İstanbul'a gönderdi.

İran Seferi dönüşünde Diyarbakır, Bitlis gibi bölgeler ele geçirildi. İdris-i Bitlisi ise bu bölgelerde teşkilatlanma yapmakla görevlendirildi. Böylece burada beylerbeylik kurulduğu gibi sancaklarda oluşturuldu.

Yavuz, İran Seferine çıktığında Zulkadriye'den gereken destek alınamamıştı. Bu beylik yardım etmediği gibi Memlükler ile de yakın ilişki içerisinde bulunuyordu. Buda İran dönüşü bu beyliğe son verilmesine neden oldu. Bu olay ise gergin olan Osmanlı-Memluk ilişkilerini koparttı. İki taraf arasında savaş kaçınılmaz oldu.

Kansu Gavri yenilmişti. Halep, Şam, Kudüs şehirleri alınmıştı. Halep'te okunan hutbede “*Hâdim El Harâmeyn El Şerîfeyn*” olarak geçmesi, askerlerin savaş gücünü ve isteğini artırmıştır. “Süveyş Çölü” geçilerek Mısır'a girilmiş, Tomanbay ile yapılan savaş ise kazanılmıştı. Yavuz, Kahire'ye girmiş ve direnenler başta olmak üzere birçok kişiyi de astırmıştır. (923)

Büyük bir donanma ve ordu kurmuştur. Donanma ile Rodos üzerine gitmeyi düşünmekteydi. Fakat babası II. Bayezid ile karşılaştığı Çorlu Ovasında yeni bir sefere hazırlandığı sırada öldü. Hemen Manisa'ya haber gönderilmiştir. Yavuz'un Türkçe ve Farsça divanı bulunmaktadır. (925)

Sık sık vezirlerini değiştirirdi. Bu nedenle halk arasında “*bidâd makamında hünkâra vezir olasın*” sözü kaynağını buradan almaktadır.

3.2.14. On Üçüncü Kısım, Ahd-ı Sultan Süleyman Han-ı Kanunî

Babası öldüğü sırada Sultan Süleyman, Manisa valisi bulunuyordu. Merkeze gelerek devletin ve ordunun başına geçti.

Sultan Selim'in ölümünü duyan Halep valisi Canberdi Gazali isyan etmişti. Amacı yeniden Memluk Devletini kurmaktı. Üzerine ikinci vezir Ferhad Paşa gönderildi. Ferhat Paşa bölgeye giderek isyanı bastırdı.(927)

Macar Kralı öldüğü için Macaristan üzerine sefere çıkılır. Belgrat Kalesi ele geçirilir. Venedik ile senevî 15.000 altın vergi karşılığında antlaşma imzalanır. (928)

Rodos üzerine sefer düzenlenir. Marmaris'ten adaya geçilir. Kuşatma beş ay sürer. Rodos Adası, etraftaki adalar ve Aydın sahilindeki diğer kaleler Osmanlıların eline geçer. (929)

Mısır'da çıkan çeşitli isyanlar bastırılır ve bölgede devletin gücü tekrar sağlanır. (930)

Yeniçeriler İstanbul'da iken rahat durmuyorlardı. Padişah bunun üzerine birkaçını cezalandırdı. Almanya ve İspanya Kralları, Fransa'ya saldırmışlardı. Bunun üzerine Kanunî üçüncü seferini Almanya üzerine düzenledi. Osmanlı ordusu Macaristan'a gelerek Mohaç Ovası'nda düşman ile karşılaştı. İki saat gibi bir zamanda düşman ordusu yenilmişti. Macarlar Mohaç Ovası'nda 30.000 ölü bırakmışlardır.

Kanunî, Alman Seferinde iken Anadolu'da bir takım olumsuz gelişmelerde oluyordu. İçel Türkmenleri, Karaman askerini, Amasya Beylerini hapis etmişti. Diyarbakır Beylerbeyi'nin çabalarıyla durum kontrol altına alınmıştı.

Kalender namındaki şaakî ise etrafına toplandığı celaliler ile Amasya, Karaman, Anadolu Beylerbeyliklerinde karışıklıklara neden oldu. Ama üzerine gönderilen kuvvetler ile yenilgiye uğratılmışlardır.

Avusturya çeşitli defalar sınırı geçerek Osmanlı elindeki Macar topraklarına ve Erdel'e giriyordu. Bu durum ise iki taraf arasında çatışmalara neden olmuştur.

Kanunî Döneminde doğuda İran ile ilişkiler iyi değildi. Kanunî Padişah olduğu zaman bütün ülkelerden tebrik mesajları geldiği halde İran'dan gelmemişti. İran'ın bazı beyleri kışkırtması, fırsat buldukça Osmanlı topraklarına girmesi Anadolu'da meshep ayrılıklarını körüklemesi ise gerginliğin sebebiydi. İran üzerine de sefer düzenlenmişti. Bu sefer sırasında Kafkasya ve Gürcistan'da Osmanlı egemenliği sağlanmıştır. Ayrıca

Osmanlı İran'a karşı Türkistan'daki hanlıkları; eğitici, silah, top vb. yönden devamlı desteklemiştir.

Akdeniz'de de çatışmalar devam etmiştir. Tunus, Rodos Şövalyeleri'nin elinden alınmıştır. Hayrettin Paşa, Haçlı Donanması'na karşı başarılı faaliyetlerde bulundu. İspanya, Malta, Venedik, Papalık donanmaları çeşitli defalar yenildiler. Mayorka, Korsika gibi adalara seferler düzenlendi. Bu seferler sonunda büyük miktarda ganimet ele geçirildi. Ayrıca denizden Fransa'ya çeşitli şekillerde yardımda bulunuldu. Fransa'nın önemini bilen Kanuni, Fransa'ya ticari ayrıcalıklarda verdi. (942)

Mısır'ın alınmasından sonra Osmanlı askerleri Hicaz ve Yemen dolaylarına kadar yayılmışlardır. Kızıl Deniz'de ki adalar kontrol altına alındı. Kızıl Deniz'in Afrika sahillerine geçilerek burada Habeş Eyaleti kuruldu. Yemen'de dine aykırı çeşitli anlayışlar ile de mücadele içerisinde bulunuldu.

Portekizlilerin Hint Okyanusu'nda görülmeleri üzerine buraya donanma ve asker gönderildi. Bu bölgede Portekiz ile büyük bir mücadele içine girilmişti. Bu mücadeleler sonucunda çok sayıda ganimet ve altın ele geçirilmiştir. Bunlar ise İstanbul'a gönderilmiştir.

Mücadele Gücerat'a kadar uzanmıştır. Bu mücadeleler sonucunda Umman ve çevresi Osmanlılar eline geçmiştir. Basra Körfezi de denetim altına alınmıştır.

İspanya Kralı'nın gözünü Kuzey Afrika'ya çevirmesi sonucunda burada da büyük mücadele olmuştur. Cezayir, Tunus vb. yerlerde halka zulüm eden İspanyol askerleri yenilerek bölgeden atılmıştır. (949)

Karaman Valisi olan Şehzade Mustafa çeşitli entrikaların kurbanı olmuştur. Bunun sonucunda ise öldürülmüştür. Amasya Valisi olan Şehzade Bayezid ise babasının sağlığında tahta göz dikmişti. İstanbul ile çeşitli mektuplaşmalar yapıyordu. Bunun ortaya çıkması üzerine Erzurum'a kaçmıştı. Kanuni'ye, çeşitli defalar elçiler göndererek affedilmesini istemişse de başarılı olamamış ve gözden düşmüştü. (965)

Avusturya fırsat buldukça Osmanlı elinde bulunan Macar topraklarına ve Erdel Beyliğine saldırıyordu. Bunun üzerine Kanunî tekrar sefere çıkmıştır. Zigetvard üzerine yapılan bu sefer oldukça çetin geçmiştir. Savaş devam ederken Padişah vefat etmişti. Sokulu Mehmet Paşa, askerlerin maneviyatı bozulmaması için bu haberi üç hafta kadar saklamıştır.

Kanunî Döneminde denizlerde ve denizcilikte çok başarılar kazanılarak ileriye gidildi. Yavuz'un Mısır Seferi sırasında Yavuz'a elçiler gönderen Barbaros Hayrettin Paşa Osmanlı Donanmasına katıldı. (940) Preveze Savaşı kazanılmıştır. (945) Böylece Venedik başta olmak üzere denizci güçlere Osmanlı üstünlüğü kabul ettirildi. Kanuni Döneminde meydana gelen başka önemli bir olayda Cerbe Savaşıdır. (968) İspanya donanması ve askerleri Cerbe Adasına asker çıkartarak buradaki Araplardan da yardım alarak Osmanlı Ordusunu ve donanmasını yenmek istiyordu. Ama Turgut Paşa ve Piyale Paşa'nın gayretleriyle savaş kazanılmıştır. Ceneviz ve Malta korsanları birleşerek Afrika'da İslam memleketlerine saldırmaktaydılar. Bunu üzerine Malta Adası'na sefer düzenlendi İsfendiyaroğlu Mustafa Paşa serdar tayin edildi. Kaptanıderya Piyale Paşa'da kuşatmaya katıldı. Bütün Hristiyan dünyasından cengâverler Malta Adası'nın savunmasına katılmışlardı. Turgut Paşa savaş sırasında şehit olmuştur. Ada ele geçirilemeden geri çekinilmiştir. Dönüşte ise Sakız Adası alınmıştır. Kaptanıderya Piyale Paşa İtalya sahillerini vurmaya gider. (973)

Kanuni Devrinde Barbaros Hayrettin Paşa, Turgut Paşa, Piyale Paşa gibi ünlü Türk denizcileri yetişmiştir. Bu dönemde Türk Donanması, Osmanlı Devletinin etrafındaki sularda büyük bir varlık göstermiştir. En büyük rakipleri ise Akdeniz de, İspanya Devletidir. Hint Okyanusunda ise Portekizliler rakip olarak karşılına çıkmaktadır.

3.2.15. On Dördüncü Kısım, Ahd-ı Sultan Selim Han-ı Sâni

Babasının ölümünü duyan II. Selim hemen yola çıkmıştı. Kimsenin durumdan haberi yoktu. İstanbul Boğazı'nı geçerken top atışları ile selamlandı. Bunun üzerine halk bir şeylerin yolunda gitmediğini anladı. Hemen Belgrat'a doğru yola çıkmıştı. Kanunî'nin öldüğünü duyan asker mateme büründü. Orduda bulunan sipahiler zorbalığa başladılar. İstanbul'a gelince yeniçeri başta olmak üzere askerler zorla para aldılar. II. Selim'in tahta çıktığını duyan ülkeler elçilik heyetleri göndererek onu tebrik ettiler. Bunlar arasında İran'da bulunuyordu.

Yemen'de Zeydiyelere karşı harekete geçilmiş ve bunların elinde bulunan kaleler ve şehirler ele geçirilmiştir. Bu bölgede Aden Sancağı da kurulur. (976)

Kuzey Afrika'da, İspanya ile Osmanlı arasında çatışmalarda sürmüştür. İspanya'nın sık sık Tunus ve Cezayir gibi yerlere asker çıkartması bunun nedeniydi. Bu

dönemde Osmanlılar Kuzey Afrika'da Trablusgarp, Tunus ve Cezayir Beylerbeyliklerini de kurmuşlardır. (982)

Lala Mustafa Paşa 300 civarında gemi ile Kıbrıs Adası'na asker çıkartmıştır. Magosa Kalesi kendiliğinden teslim olmuştur. Bunun dışında adadaki bütün kaleler savaşla alınmıştır. Kıbrıs alındıktan sonra Girit, Çuka, Zanta, Kefalonya gibi adalara da seferler düzenlenmiştir. Birçok ada ve kalede fethedilmişti. Malta donanması ise dağıtılmıştır. (978)

Bu olaylar üzerine İspanya, Malta, Papalık ve Venedik donanmaları birleşerek İnebahtı'da bulunan Osmanlı donanmasına saldırmışlardır. Osmanlı donanmasında ki asker ve sayı azlığına rağmen Kaptan Âli Paşa savaşa tutuşmuştur. Cezayir Beylerbeyi Kılıç Âli Paşa 40 kadar gemiyi kurtararak İstanbul'a getirmiştir. Kışın yapılan çalışmalar ile 250 civarında gemiye sahip olan güçlü bir donanma kurulmuştur. Böylece İnebahtı yenilgisi (979) üzerine yok olan donanma tekrar kurulmuştur. Süveyş Dili'ne ve Don-İtil arasına kanal kazmak gündeme gelmiştir. Böylece Kafkasya, Türkistan, Hindistan gibi ülkelerle ilişki daha da artırılacaktı. Ayrıca Portekiz, İran ve Rusya ile mücadele kolaylaşacaktı.

Boğdan Voyvodası, Kazaklarla birleşerek İbrail, Akkerman gibi Osmanlı kalelerini basarak çok sayıda Türk'ü öldürmüştü. Bu bölgeye ordu gönderildi. Yapılan mücadelede kırk beş bin kadar Boğdanlı ve Kazak imha edilmiştir.

Macaristan hudutlarında ve Erdel'de Avusturya ile mücadele sürmüştür.

Kırım Hanlığı ise Moskova'ya kadar akınlar düzenlemiştir. Bu akınlardan şikayet eden elçiler İstanbul'a gelmiştir.

II. Selim yeni yapıyla hamamda gezerken ayağı kayarak vefat etmiştir.

3.2.16. On Beşinci Kısım, Ahd-ı Sultan Murad Han-ı Sâlis

Sultan Murad, Saruhan Sancağından gelerek tahta geçmiştir. Bu dönemde herkes yönetime karışmaya başlamışlardı. Bu ise devlet yönetimini olumsuz etkilediği gibi Sokullu Mehmet Paşa'yı da zor duruma sokmuştur.

Avusturya askerleri "*Hırvatlığa*" girmişlerdi. Bu sebeple bu bölgeye ordu gönderilmiş ve bazı yerler ele geçirilmişti. (984)

Portekiz Kralı Sebastiyen büyük bir ordu ile Fas'a çıkmıştı. Fas Hakîmi Molla Abdül Malik'in yardım isteği üzerine Cezayir Beylerbeyi Ramazan Paşa, Fas'a yardıma

gitmiştir. Vadi El Seyl’de Portekiz ordusu ağır bir şekilde yenilmiştir. Fas hâkimi bunun üzerine 200.000 altını hediye olarak İstanbul’a göndermişti. (985)

Kafkaslar da ise İran ile mücadeleler sürmüştür. Tiflis ele geçirilmiştir. Şirvan, Şemahı, Seki, Dağıstan yöreleri Osmanlıların eline geçmişti. Buralarda idari teşkilatlanma yapılmıştır. Bu bölgeleri geri almak için İranlılar harekete geçmişlerdir. Bölgede yapılan savaşların çoğunu Osmanlılar kazandıysa da kaybedilen savaşlar olmuştur. Bu savaşlardan birinde Kırım Hanı’nın kardeşi de İranlılara esir düşmüştür. Bu bölgedeki mücadelede Özdemiroğullarının büyük yararlılıkları görüldü. Çerkez, Tatar, Nogay ve Kalmuk güçlerinden faydalanılmıştır.

Yemen’de Zeydiyeler ile mücadele de devam etmiştir. İspanya’nın Hindistan’a giden gemilerinin yolu da sık sık kesilmiştir.

Sadrazam Sinan Paşa Sakarya Nehri, Sapanca Gölü ve Marmara’yı bir kanalla birleştirmeyi düşünüyordu. Fakat karşılaşılan güçlükler, askeri isteksizliği ve muhalefet yüzünden bu proje başarılamadı. (1000)

Erdel, Eflak ve Boğdan voyvodalarının Taygan, Ankak, Bükreş ve Yerköy gibi şehirlerde birkaç bin Osmanlıyı öldürmeleri üzerine Kırım askerleri buraları sevk edildi. İstanbul’da ise sefer hazırlıkları sürdürülürken Sancak-ı Şerif’de açılmıştır. (1003)

Sultan Murad birkaç gün zarfında yakalandığı hastalık nedeniyle ölmüştür. III. Murad’ın dünyaya yüz on beş evladı gelmişti.

3.2.17. On Altıncı Kısım, Tetimme-i Fasl-ı Sâlas

Osmanlı Devleti bu üçüncü döneminde Fransa, Almanya, Leh, Rusya, Portekiz gibi büyük devletler ile ya karada ya da denizde komşu olmuştur. Tatar ülkeleri, Magrib-i Aksâ, Habeşistan gibi uzak memleketler devletin sınırlarına dahil edilmiştir.

Devletin kuruluşu aşamasında Anadolu ve Rumeli olmak üzere iki beylerbeylik bulunuyordu. Sınırlar genişleyince beylerbeylik sayısı artmıştır. Karaman, Zulkadriye, Erzurum, Rakka, Trablus, Halep, Şam, Bağdat, El Hassa, Yemen, Mısır, Trablusgarp, Tunus, Cezayir, Van, Şirvan, Dağıstan, Bosna, Hırvatistan, Basra, Gürcistan, Çerkez, Kabartay, Nogay, Bucak, Diyarbakır, Musul, Temeşvar, Banat, Budin, Semendire gibi eyaletler oluşturulmuştur.

Bu eyaletlerin her birinin başında beylerbeyi bulunurdu. Eyaletler sancaklara ayrılmışlardı. Eyaletlerin kendi içlerinde askeri, mali ve adli yönden de teşkilatlandırıldığını görmekteyiz.

Merkezde bulunan Divan-ı Hümayun'da ise; yedi vezir, iki kazasker, bir müftü, bir nişancı, bir reisülküttap, Anadolu – Rumeli – Macaristan – Şam ve Afrika eyaletlerinin maliyesi için dört defterdar bulunmaktaydı.

Merkez ordusunu; yeniçeriler, arabacılar, topçular, cebeciler, azaban vb. oluştururken eyaletlerde ve sınırlarda da asker mevcuttu. Avrupa'da 40.000, Asya da 90.000, Afrika'da ise 20.000 asker vardı.

Basra Körfezi, Kızıl Deniz ve Mağrip'de ayrı ayrı donanma mevcuttu. Donanma-i Hümayun ise “Baştarda, kadirga, mavna” gibi gemilerden 400 tane, 240 “*kalyondan*”, 50 kadar “*kalite*” ve “*firkete*” ismiyle “*çekdereden*”, 50 parça “*barika*” dan oluşmaktaydı.

Donanmanın ihtiyacını karşılamak üzere çeşitli yerlerde birçok kuruluş oluşturulmuştur.

Devletin yıllık 9.000.000 altın geliri vardı. Mâlikane gelirleri ise 5.000.000 altındı. Bu ekonomi o zamanki Avrupa'nın bütününe denk geliyordu.

Ele geçirilen ülkelerde büyük bir imar faaliyetine girişilmişti. Buralarda cami, köprü, hamam, misafirhane, hastane, külliye, medrese vb. kurumlar oluşturulmuştur.

İlmi alanda da çok ilerleme sağlanmıştı. Çok sayıda ve çeşitli alanlarda olmak üzere bilim adamı ve uzmana sahip olunmuştur. Hindistan'daki Babür Devletine askeri uzmanlar, top dökümcüleri vb. gönderiliyordu. Mimar Sinan ülkenin birçok yerini mimari eserleriyle süslemiştir. İstanbul, Edirne, Bursa başta olmak üzere birçok şehir selâtin camileriyle donatılmıştır. Sinan'ı ise öğrencileri takip etmişlerdir.

Denizcilik alanında ise zirveye ulaşılmıştır. Barbaros Hayrettin Paşa, Piri Reis, Seydi Ali Reis, Piyale Paşa, Kemal Reis, Turgut Reis, Kılıç Ali Reis, Süleyman Reis, Salih Reis gibi gemiciler yetişmiştir. Piri Reis; denizde seyir ve coğrafi konuları konu alan kitabını bu dönemde ortaya koymuştur. Seydi Ali Reis Hindistan ve Maveraün-nehir bölgelerini “Donanma-i Hümayun Amirası” olarak gezmiştir.

FASL-I RÂBÎ

ON BİRİNCİ ASIRDA, MEYDANA GELEN OSMANLI TARİHİ

3.2.18. On Yedinci Kısım, Ahd-ı Sultan Mehmed Han-ı Sâlis

Sultan Mehmet, Manisa'dan gelerek tahta çıkmıştır. Bu sırada bayağı karışıklık olduğu için bir daha şehzadeler sancaklara gönderilmedi.

Kırım Hanı'nın ordusu isyan etmiştir. Kendisine Eflak ve Boğdan gibi beyliklerin orduları da destek vermiştir. Bu isyancılar; Karadeniz yalılarını, Rusçuk Kalesi'ni yağmalamışlardır. Bu bölgeye Osmanlı ordusu sevk edilmiştir. Burada yapılan mücadelelerde sadrazam yenilmişse de sonra mücadele kazanılmış ve isyan bastırılmıştır. Avusturya hududunda çarpışmalar sürmüştür. Budin ve Bosna taraflarında bazı Osmanlı palangaları düşman tarafından yıkılmıştır. Osmanlı ordusu burada yapılan savaşlarda yenilgiler almıştır. Padişah III. Mehmet sefere çıkmaya ikna edilmişti. Düşman ordusu yenilmiştir.

Osmanlı ordusu İstanbul'a zaferle dönmüştür. Bunun üzerine Fas, İran, Buhara ve Venedik elçileri tebrik mesajları getirmişlerdir. Bu sırada Tata, Papa, Yanık gibi kaleler düşman eline geçmiştir. Eflak asatı dahi Heddah ve Niğbolu gibi kaleleri yıkmıştı. (1007)

Anadolu'da ise Yazıcıoğlu namında bir celali isyan çıkarmıştı. Maraş ve Karaman eyaletleri yağmalanmıştı. Daha sonra Kütahya, Kayseri ve Sivas sancaklarını yakıp, yıkmışlardı. (1010)

İstanköy ve Mora sularında Malta ve Ceneviz korsanları ile mücadele edildi. (1011)

Bu olumsuz durumlardan faydalanmak isteyen Şah Abbas, Özbek sınırını düzene koyarak Celaliler ve Almanya ittifaka davet edilmişti. Daha sonra İran, Osmanlı sınırlarında askeri harekete başladı.

Osmanlı ordusu Avrupa'nın en güçlü kalelerinden biri olan Eğri Kalesi'ni almıştır. (1005)

3.2.19. On Sekizinci Kısım, Ahd-ı Sultan Ahmed Han-ı Evvel

Sultan Ahmet tahta çıkar çıkmaz bir orduyu Macaristan hudutlarına, ikinci bir orduyu da İran hududuna gönderdi. (1013)

Anadolu'da ise valiler ve paşalar Celaliler ile uğraşmaktaydı. Dürzi Beyi de isyana hazırlanıyordu. Celaliler, Bolvadin'de Anadolu Valisi Nasuh Paşa'yı yenilgiye

uğratmışlardır. Halep ve Şam valileri de isyana hazırlanmaktaydılar. Sultan Ahmet askerlere moral olması için Bursa'ya dahi geldi.

Macaristan Serdarı Murat Paşa, Almanya ile yapılan mücadelelerde başarılı olamadı. Bunun üzerine Zıttorok Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma yirmi yıl sürecekti. (1016)

Celaliler ise Anadolu'nun bütününde etkinlik kazanmışlardı. Kalenderoğlu, Karasaid, Kınalı, Musalu Çavuş ve Canbolatoğlu gibi isyancılar birer birer yenilmişlerdir. İçel Mutassarrıfı Musallu Çavuş ve Saruhan Mutassarrıfı Yusuf Paşa gibi hainler de öldürülmüştür. (1019)

Malta ve Toskana korsanları Kıbrıs, İstanköy ve Ardoluk yalılarına (kıyı) saldırmıştır. Bunun üzerine bu bölgeye donanma gönderilmiş ve bu korsan gemileri yakılmıştır.

İranlılar tekrar sınırlarda askeri faaliyetlere başlamıştı. Irak taraflarına saldırılar yaptı. Osmanlı ordusu sefer hazırlıklarına başladı. Bu sırada Murad Paşa öldü. İki taraf arasında ise antlaşma yapıldı. Buna göre İran yıllık iki yüz yük ipeği Osmanlılara verecekti. (1021) İtalyan donanmaları Mora, İstanköy, Menteşe ve İçel sahillerini vuruyordu. Buna karşılık olarak Malta Adası tahrip edilmiştir. Karadeniz'de ise Kazak kayıkları yağmalama yapıyorlardı. Bu kayıklar Tuna nehrinin ağzında imha edildi. Kazaklar ile mücadele Boğdan taraflarında da yapılıyordu. (1022)

Nasuh Paşa yukarıdaki olaylarda yeterli tedbiri almadığı için öldürülmüştür. İnsaf sahibi olmadığı için az zamanda büyük bir servet edinmişti. Bu mallar ise hemen müsâdere edilmiştir.

Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde faaliyet gösteren Hristiyan Jizvit tarikatı İstanbul'da da Galata semtinde örgütlenmişti. Birçok ülkeden kovulan bu tarikata Osmanlıların izin vermesi Fransa – Osmanlı ilişkilerinde soğukluğa neden olmuştur.

Bu dönemde İstanbul'da Sultan Ahmet Cami yapılarak açılmıştır.

3.2.20. On Dokuzuncu Kısım, Ahd-ı Sultan Osman Han-ı Sâni

Sultan Osman tahta çıkınca çeşitli ülkelerden tebrik için elçiler geldi. Almanya'ya isyan etmiş olan Bohemya (Çek) Eyaleti tâbiyyet istemişse de bu kabul edilmedi.

Azarbaycan'a bir ordu gönderilmiştir. Bu ordu Erdebil de Şah'ı sıkıştırarak anlaşma yaptırdı.

Boğdan sınırında Lehistan ve Kazaklar sorunlara neden oluyordu. Kırım askeri bölgeye sevk edilmiş ve Yaş dolaylarında yapılan mücadelelerde birçok Lehli kılıçtan geçirilmiştir. (1068)

İç karışıklıklar hazineyi boşaltmıştı. Bunun üzerine Lehistan Seferi'ne çıkacak ordunun masrafları karşılamakta zorlanılıyordu. Sadrazam Güzelce Ahmet Paşa vükelanın ve ağniyanın malına el konulmasını, ecnebilere ise tehdit ile hediye takdim etmelerini Padişah'a sundu. O kış çok soğuk geçmiş olup Haliç dahi donmuştur. (1069)

Lehistan üzerine sefere çıkılır. Seferde çok sayıda asker ölmesine rağmen istenilen sonuç alınamaz. (1030) Ordu İstanbul'a döndükten sonra Sultan Osman bütün içişlerini, asayişini bozan davranışları vb. yasakladı. Bunlara uymayan yeniçerileri ise cezalandırdı. Bu sırada halk arasında Sultan Osman'ın Şam ve Mısır taraflarına gideceği burada bulunan Araplardan bir ordu kurarak İstanbul'a döneceği haberi yayılmıştı. Sultan Osman Hac için sefer hazırlıklarına balayınca yeniçeriler ve sipahiler isyan etmişlerdi. Üç gün başkentte karışıklıklar sürmüştür. İsyancılar önce "*Sultan Mustafa'yı isteriz*" demişlerdi. Daha sonra Sultan Osman alınarak Yedikule zindanlarına götürülmüş ve burada öldürülmüştü. (1031)

Sultan Osman tahta çıktığı sırada devlet adamlarının bazılarının kızlarını zorla nikâhlamıştı. Bu ise hoşnutsuzluklara sebep oldu. Öldürülmesinde bununda payı vardır. Sultan Osman'ı öldürenler padişahın kanının bedenini öyle veya böyle mutlaka ödemişlerdir.

Sultan Osman'ın öldürülmesiyle sonuçlanan isyana yüz bin asi katılmıştı. Bu asiler önce hünkâr hocası, kızlar ağası gibi kişilerin başlarını istemişlerse de bu istekleri gerçekleştirilmedi. İsyancılar da sarayı basarak Sultan Osman'ı olarak Yedikule Zindanlarına götürmüşlerdir. Bu sırada Sultan Mustafa'da isyancılardan saklanmasına rağmen asilerin eline geçmiştir. İsyancılar Sultan Mustafa'yı alarak Orta Cami'ye götürmüşlerdi.

3.2.21. Yirminci Kısım, Ahd-ı Sultan Mustafa Han-ı Evvel

Sultan Mustafa asilere teslim oldu. Bu sırada ulema ona biat etti. İsyancılar Padişah'ı alarak Orta Cami'ye götürdüler. Burada devlet hazinesini "üleşip tam takır"

yaptılar. Bütün bu yağmalar halkın nefretine neden oldu. Kendi üzerlerindeki suçtan kurtulmak isteyen isyancılar Davud Paşa'nın katledilmesine karar verdiler. Yerine ise *“üç ya da dört veziri sadarete çıkararak”* halkın gözünde imajlarını düzeltmeye çalıştılar.

Ülke içinde bu olaylar olurken Kazaklar ve korsanlar Akdeniz ve Karadeniz'de bulunan yalıları (kıyıları) vurmuşlardır. Bunun üzerine buralara donanma gönderilmiştir.

Sultan Osman'ın öldürüldüğünü duyan Erzurum Valisi Abaza Mehmet Paşa, Trablusşam Valisi Seyfoğlu gibi devlet adamları da bölgelerinde baş kaldırdılar. Erzurum Valisi Mehmet Paşa bölgesindeki bütün yeniçerileri öldürtmüştür. Daha sonra harekete geçerek Sivas, Kayseri, Ankara ve Bursa dolaylarını ele geçirmiştir. (1032) Bağdat'ta, Bekir Subaşı malını ve iktidarını sağlamlaştırmıştı. Bunun üzerine valiyi def etmiştir. Bu bölgeye Diyarbakır valisi ve çevrede bulunan beyler Bağdat'a hareket etti. Sıkışan Bekir Subaşı, İran'dan yardım istemiştir.

İstanbul'da isyancılar Jizvitler'in kışkırtması ile Fransız elçiliğine ve Ortodoks Rum Patrikanesine saldırdılar. Patrik Kiryaves'in azledilmesi Rum cemaatini de ateşe karıştırmıştır.

Sultan Mustafa, Sultan Osman'ın öldürülmesinden büyük oranda etkilenmiştir. *“Padişah'ın merafi günden güne artub geceleri Saray-ı Humayum dairelerinde Sultan Osman'ın arayub feryad ederek ve kah birkaç gün ağız açmaksızın dalgınlığa vararak ve azalar halkı dave niyaze davet eyllüyüb göklere kan dolduğundan bala de beyan olduğu”* görüldü. Bunun üzerine Kemankeş Âli Paşa devlet adamlarını toplamış ve yapılan görüşme sonunda Sultan Osman'ı tahttan indirerek yerine kardeşini geçirmiştir.

3.2.22. Yirmi Birinci Kısım, Ahd-ı Sultan Murad Han-ı Rabî

Sultan IV. Murat, Sultan Ahmet'in oğludur. Sultan Murat on iki yaşındayken tahta çıktı. Annesi Mahpeyker Sultan işlerin başına munasip insanları getirerek idareyi ve devlet işlerini onlara yaptırdı. (1033)

Bağdat'ı elinde bulunduran Bekir Subaşı üzerine ordu gönderildi. Fakat bu ordu burayı alamadığı gibi Bekir Subaşı İran'dan yardım istemişti. İranlılarda üç aylık bir

kuşatmadan sonra Bağdat'ı almışlardı. Şehirde otuz bir insanı kılıçtan geçirmişler ve Musul dolaylarına doğru ordu sevk ettiler. (1034)

Abaza Mehmet Paşa Erzurum'a kadar geri çekildi. Tatar Hanı Mehmet Giray, Sadrazam Kaptan Recep Paşa'yı yenmiş ve bunun sonucunda Kefe'yi almıştı. Akkerman taraflarına kadarda ordu sevk etmiştir. Kazak kayıkları ise Boğaziçi'ni yağma yapmışlardı. (1034)

Gürcistan'da çıkan ayaklanmayı bastıran Osmanlılar bu bölgede bulunan Şah'ın askerlerini de defalarca yenmişlerdi. Hafız Paşa Bağdat üzerine yürümüşü. Burada yapılan mücadelelerde başarı sağlandı. İranlılar ise anlaşma yaparak aldıkları yerleri geri vermek istiyorlardı. Fakat yeniçerilerin zorbalığı yüzünden Osmanlı ordusu Diyarbakır'a çekilmek zorunda kaldı. Yeniçeriler bahanelerle her gün bir veziri öldürüyorlardı. Kaptan Paşa orduyu alarak Köstence sularında 250 Kazak kayığını ve dört bin Kazağı ortadan kaldırdı. (1035)

Özi Kalesi yapılarak Kazakların, Karadeniz'e inmeleri engellenmeye çalışıldı. (1036)

Üsküdar'da yeni bir ordu kuruldu. Bu ordu Diyarbakır'a gönderildi. Daha sonra bu ordudan ayrılan bir kol ordu Ahışaya gönderildi. Yolda Erzurum'a uğrayan bu ordu Abaza Mehmet Paşa tarafından şehre alınmış ve katledilmişti. Bu katliamdan kurtulan bir kişi durumu bildirmiştir.

Osmanlı ordusu şehri kuşatmışsa da kış nedeniyle Sivas'a çekilmek zorunda kalmıştır. Ertesi yıl Erzurum alınmış ve Abaza Mehmet Paşa tutuklanmıştı. İstanbul'a nakledilen Paşa daha sonra Bosna'ya görevlendirilmişti.

Erdel Kralları bu dönemde devlet için problem olmaya başlamışlardı. Hatta Avusturya ordusuna yol gösterdikleri bile oluyordu. Kırım Hanı Mehmet Giray azledilmişti. Bu nedenle problem çıkaranlardan biri de oydu. Kazaklar ve Mehmet Giray yapılan mücadelede yenilmiştir. (1039)

Diyarbakır ve çevresinde devlet otoritesine karşı gelen beyler ve askerleri yenilerek ortadan kaldırıldılar. Ordu Bağdat'a yürümüşse de İran ordusu ile bölgede savaşmış ve İranlılar yenilmiştir. Daha sonra kuşatma kaldırılarak Mardin kışlağına çekilmişlerdi. Lehistan ile anlaşma ve Kazak yağmacıların önünün alınması nedeniyle Hafız Paşa, Kırım askerlerini dahi Diyarbakır'a getirmeyi düşünüyordu. Fakat bu sırada azledilmiştir. (1040)

Hüsrev Paşa orduyu iyi bir şekilde yönetmeye başlamıştı. Ama asker ve sipahiler iyice azmışlardı. İstanbul'da da bu durumu devam ettirdiler. Hatta birçok devlet adamını telef ettiler. İsyancıların başı Recep Paşa idi. IV. Murat bir gün huzurunda Recep Paşa'yı tepeletmiştir. On dokuz yaşında olan padişah zorba başlarını ve fitne çıkartanları buldurup öldürterek, cesetlerini de denize attırdı. Böylece yeni bir padişah yönetime hâkim oldu.

Mekke Şerifi ve Mısır Valisi'nin gizli emelleri vardı. Yemen'de bulunan Zeydiyeler, Moha'ya sıkıştırıldılar. Devlet bu sebeplerden dolayı buralara yeni vali ve asker göndermiştir.

Anadolu'da Karaman, Halep ve Maraş dolaylarında Türkmenler huzuru bozuyorlardı. Bu Türkmenler kontrol altına alınmıştı. İstanbul'da ise Sultan Murat güvenliği sağladı. Özellikle yeniçerilerin huzursuzluk çıkartmalarına hiç göz yummadı. Böylece Sultan Osman'ın intikamını da almış oldu.

İranlılar hudutlara saldırınca bu yöne ordu ile hareket edildi. Lübnan Dağlarında otuz yıldır isyan etmiş olan Maanoğlu Fahreddin esir alınır. Rusya'ya karşı Bosna'dan Abaza Mehmet Paşa Özi Kalesi'ne gönderilir. Tatar ve Nogay birliklerini de alan Mehmet Paşa, Leh topraklarına girerek düşmanı bozguna uğratmıştır. Bu sebeple bu yörelerden İstanbul'a elçiler dahi gönderilmiştir.

Sultan Murat ordu ile Gürcistan'a hareket eder. Yolda ise zorbaları, canileri, zalimleri cezalandırarak ilerler. Gürcistan'da işler yoluna koyulduktan sonra Azerbaycan'a girilir. Buradaki şehir ve kaleler ele geçirilir. (1045)

İran ile Revan ve Şehr-i Zor'da Mihriban Kalesi önünde savaş yapılır. Savaşı Osmanlı ordusu kazanır. İran'dan elçiler gelir, fakat bu elçilere yüz verilmez. Irak seferi için karar alınır. Bu sırada Kırım Hanı İneyet Giray, Nogay Hanı'na husumetle Akkerman ve dolaylarına saldırmıştı. (1046)

Bağdat Seferine çıkıldığı sırada Hindistan'dan bir elçi gelerek hükümdarının Kandehar tarafından İran'a hücum edeceğini bildirir. Bağdat kırk günlük bir mücadeleden sonra alınır. Böylece bu bölge tekrar Osmanlıya bağlanır. İran ile buna dair antlaşma imzalanır.

Venedik askeri Girke ve Kalis sancaklarına saldırmıştı. Bu saldırılar birçok yerde gerçekleşmişti. Bu bölge için donanma ve ordu hazırlanmaya başladı. Bu sırada gelen elçilik heyeti iki yüz elli bin altın tazminatla barış istedi. (1049)

Sultan Murat, Silahtar Paşa ve İran'dan getirdiği Mir Kerim gibi birkaç nadir adamıyla Boğaziçi'nde zamanını geçirirken yirmi sekiz yaşında öldü. Sert mizaçlı biriydi. Koçi Bey'in sunduğu layihayı hayatının sonuna kadar uygulamaya çalıştı. Güçlü ve kuvvetliydi. Seferlerde ordunun başında gider ve askerler gibi savaşırdı. Hatta birkaç kişinin açamadığı kapıları bir vuruşta açardı. Bu durum ise hayrete sebep olmuştu.

3.2.23. Yirmi İkinci Kısım, Ahd-ı Sultan İbrahim Han

Sultan İbrahim'e cülus haberini göturdüklerinde bu habere inanmamıştı. Korkusundan savunmaya başladı. Ancak kardeşinin cesedini görerek buna inandı ve cülusu ilan edildi. (1050)

Erdel ve Ragusa'nın vergileri geldi. Rusya ve İran hediyeler ile elçiler gönderdi.

Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın vergi tahsilinde emlak tahriri usulünü getirmesi birçok kişinin gözüne battı. Sadrazam Kara Mustafa Paşa, Bağdat Eyaletinde baş kaldıran asi Arapları yola getirdi. Bursa'da kasabaları yıkan "edepsizleri" dahi yola getirmiştir. Kazak taraflarına donanma gönderdi. Baharda ise Kırım askerlerini yürüterek Azak Kalesi dolaylarını düşmandan temizledi. Burada binalar ve istihkamlar oluşturuldu. (1052 – 1053)

Nasuh Paşa'nın oğlu Hüseyin Paşa büyük bir servete sahipti. Bu servet sayesinde etrafında birçok adam toplanmıştı. Günden güne ise gücünü artırmıştı. Sivas'a saldırarak birkaç paşayı bozarak Üsküdar'a kadar ilerledi.

Burada Çamlıca Dağları'na çadırlarını kurdurdu. Sadrazamın gayretiyle bu hain yenilerek cezalandırılmıştır. Hüseyin Paşa ile birlikte etrafındaki asi beylerde cezalandırıldı. Bu suretle bir milyon altından çok akça alınmıştı. Müsadere usulü ise bundan sonra birçok fenalığın sebebini oluşturmuştur.

Bu dönemde Cinci Hoca namında biri ortaya çıkmıştı. Bu kişi gittikçe gücünü artırıyordu. İstemediklerini cezalandırttığı gibi istediklerini de ise ödüllendirtti. Cinci Hoca, Kara Mustafa Paşa'nın azline de sebep olmuştur. Bu takım insanların elinde kalan Padişah adeta maskara olmuştur. Bir kısmı, Padişah'ı Edirne'ye gönderirken, bir kısmı ise Edirne'den İstanbul'a gitmesini istiyordu. Edirne'den İstanbul'a gitmesini isteyenler "*Edirne'nin odunu kışın eyü yanmaz*" bahanesini ileriye sürüyorlardı. Padişah İstanbul'a gelmişse de hilekârların hilelerinden kurtulamamıştır. (1054)

Lehistan ve Rusya devletleri devamlı olarak Kırım ordusundan şikayet ediyorlardı.

Darüssaade Ağası Mısır'a giderken, Malta korsanları gemisine saldırarak onu esir almışlardı. Korsanlar daha sonra Girit Adası'na sığındılar. Bunun üzerine devlet adamları savaş yapmaya karar verirler. Yalnız bunu yaparken Cinci Hoca'nın da ikna edilmesi gerekiyordu ve öyle de olmuştur. Girit'e ordu ve donanma gönderilir. Yalnız devlet adamları arasındaki kıskançlık ve birbirlerini istemezlikten dolayı bu savaş tam yirmi beş yıl sürmüştür. Venedik ile savaş kızıyınca Venedikliler, Mora sahillerine asker çıkartarak iki, üç bin kişiyi telef etmişlerdir. Bunu duyan Sultan İbrahim, Osmanlı Devletindeki bütün Hristiyanların öldürülmesi emrini vermiştir. Uzun süren bir uğraştan sonra bu fikrinden caydırılmıştı. Venedikliler, Çanakkale Boğazına ve Bozcada gibi Osmanlı adalarına saldırmışlarsa da istedikleri sonucu elde edememişlerdir. (1055)

Venedik ile savaş Avusturya, Lehistan ve Rusya hudutlarında önemli ölçüde askeri hareketlerin durmasına neden olmuştur. Hatta Rusya'dan iki elçi gelerek Kazan ve Ejderhan eyaletlerini Osman Devleti'ne terk edeceklerini bildirdi. Sultan İbrahim'in kafasına yerleşen bu teklifi söküp atmak için devlet adamları bir hayli uğraşmışlardı. (1057)

Bu dönemde devlet adamları arasında samur kürkü hediye etmek bayağı yaygınlaştı. Fakat ne devletin ne de kişilerin servetleri bu pahalı zevki karşılamak için yetersizdi. Bu nedenle birçok haksızlıklar yapıldığı gibi çok sayıda cana da kıyıldı.

Devletin içinde bulunduğu bu durum karşısında birçok ayaklanmalar oldu. Konya'dan, Erzurum – Kars sınırlarına kadar fitne yayıldı. Hamit Sancağında ise Haydaroğlu namında bir asi türemişti.

Sultan İbrahim ise saray ve köşkleri kürk ile donatmaya çalışmaktaydı. Sakalını ise ördürerek inciler taktırmıştır. Bu tür olumsuzluklar sonucunda Sultan İbrahim kapatılır. Bu olaydan on beş gün sonra ise sipahiler Sultan İbrahim'in gördüğü muamele karşısında haksızlığa uğradığını düşünerek ayaklanırlar.

3.2.24. Yirmi Üçüncü Kısım, Ahd-ı Avcı Sultan Mehmed Han-ı Râbi

Sultan IV. Mehmed tahta çıktığında henüz yedi yaşındaydı. Bu sebeple annesi Büyük Valide Mahpeyker Sultan idareyi elinde bulunduruyordu. Aldığı tedbirler ile devletin ıslahına çalışıyordu. Yeni sultanın tahta çıkması üzerine askerlere yirmi milyon

altın bahşış verilmiştir. Ancak buna rağmen İstanbul'da çıkan fitne ortalığı karışmasına neden oldu. Taşrada ise Haydaroğlu ve Katırcıoğlu, Afyonkarahisar civarında Anadolu Valisini yenerek öldürdüler.

Girit'e gitmekte olan donanma Gelibolu'dan ayrılarak ilerlemeye başladı. Foça açıklarında (1059) ise Venedikliler ile yapılan savaşı kaybederek zorlukla Girit'e varabildi.

Anadolu'da ise güçlenen Katırcıoğlu asisi İzmit dolaylarını da yağma ederek İstanbul'a kadar ilerledi. Üsküdar'ın ötesinde yeniçeriler ile anlaşma yapmışsa da araları açılmıştır. Bunun üzerine Katırcıoğlu önce çekilmiş daha sonra ise büsbütün yenilgiye uğratılmıştır.

Girit'te bulunan Serasker Deli Hüseyin Paşa ise Venedikliler ile mücadeleye devam etmiştir. Ancak yeniçerilerin isteksizlikleri ve gayretsizliği adanın alınmasına engel oluşturmaktaydı. Bosna tarafında da çarpışmalar devam etmekteydi. (1060)

Ülke içinde sıkıntılar arttığından Sadrazam Malik Ahmed Paşa sikkenin ayarının bozulmasını ve malların müsadere edilmesini akıl etmişti. Fakat bu çözümler Van, Cebel-i Lübnan, Birelşam gibi yerlerde huzursuzluklara neden oldu.

Girit'e gönderilen donanmanın bozulduğu ve Kandiye kuşatması sırasında yeniçerilerin uygunsuz davranışları haber alınınca başkentte bulunan halk harekete geçti. Saray-ı Hümayuna hücum edilerek yeniçeri ile birlik olan ağaları ve devlet adamlarını aldılar. Bunca sene devlete müdahale eden Mahpeyker Sultan'da öldürülmekten kurtulamamıştı. Halk arasında Kösem Sultan namıyla tanınırdı.

Sadrazam Siyavuş Paşa, Mahpeyker Sultan'ın taraftarlarını sarayda ortadan kaldırdı. Padişah'ın can güvenliği ise sağlanmıştı. Siyavuş Paşa, Saray halkını silahlandırarak Sancak-ı Şerif-i açarak asker ve ulemanın çoğunu etrafına toplayarak duruma hakim olmuştur. Bunun üzerine isyancılar artık güçlerinin kalmadığını anladılar. (1062)

Türkmen voyvodalığından azledilen Abaza Hüseyin ise Kastamonu'dan Karaman'a kadar olan bölgede etkili olmuştur. Birkaç kere üzerine gönderilen birlikleri yenilgiye uğratmıştır. Bağdat Valisi İbşir Paşa ile ittifak oluşturan Abaza Hüseyin, Ankara'yı alarak buradaki yeniçerileri öldürdü. Daha sonra bu asiler öldürülmüştür.

Bu olaylar olurken Venedikliler, Mostar taraflarında harekete geçerek bin kadar cengâveri öldürdüler. Donanma-i Hümayun Marmara Denizinden dışarı çıkamıyordu.

Çünkü Çanakkale Boğazı'nın ağzı Venedik donanması tarafından kapatılmıştı. Bu sırada Tarhuncu Ahmed Paşa'nın sunduğu layihaya dayanarak yeni vergiler konuldu. Özü Suyu kenarında bulunan Sarıkaş Kazakları (Zaparok Kazakları) Lehistan'a isyan etmişlerdir. Boğdan'da ecnebi ülkelerin hileleri ise artamaya başlamıştır. (1064)

Osmanlı donanması Bozcaada sularında Venedik donanmasını bozmuştur. Büyük miktarda ganimet ise ele geçirilmiştir. Bosna'da Girke Sancağı'na saldıran düşman ise bozguna uğratılmıştır. Sadarete ise İbşir Paşa getirilmişti. Halep ve Konya dolaylarındaki karışıklıklar nedeniyle İstanbul'da da güvenlik bozulmuştur. Bu sebeple Sadrazam İbşir Paşa'nın başı koparılarak zifte bulanmıştır. Askerler yeniden ulufe istemişler, yeni asker kaydı yaptırmışlardır. İşe yaramaz asker ise yüz binden, yüz otuz bine çıkmıştır. Devletin masrafı ise beş yüz yük daha artmıştır. Basra urbanı, Abaza Hüseyin Paşa ve Halep Valisi, Karaman ve Birelşam dolaylarını tahrip etmişlerdir. Nübye halkı ise Habeş Valisi'nin sözünü dinlemiyordu. Ülke genelinde bu olaylar olurken isyancılarda Sultan Ahmet Meydanında bulunan çınar ağacına suçlu gördükleri yöneticileri asmaktaydılar. Venedikliler ise bu sırada Osmanlı donanmasını yenilgiye uğratmışlar ve Mora sahillerine asker dökmüştü. Olaylar böyle olurken ilerlemiş yaşına rağmen Köprülü Mehmet Paşa sadarete geçti.

Sadrazam olan Köprülü Mehmet Paşa yetmiş yaşında olmasına rağmen hemen çalışmaya başlamış ve devlet işlerini de yoluna koymuştu. Ehil adamları işin başına geçirerek yönetimi düzeltmişti. Zorbaları ve huzuru bozanları ise tamamen ortadan kaldırdı. Onun bu faaliyetleri devlet işlerinde düzeni yeniden sağlamıştır. Karadan ve denizden Çanakkale'ye asker sevk etti. Bozcaada ele geçirildi. Venedik gemileri dağıtıldı. Görevini tam yapmayanlar ise hemen şiddetle cezalandırıldı. (1067)

Erdel, Eflak ve Boğdan voyvodaları Leh akınlarına karşı bir şey yapmamaktaydılar. Bunun üzerine, üzerlerine Kırım Han'ı gönderilmiştir. Mehmet Paşa kendisi de sefere çıkarak Yanova Kalesi'ni aldı. (1070)

Bursa dolaylarında Abaza Hüseyin Paşa'yı bozguna uğratmıştır. Karaman, Birelşam ve Mısır eyaletlerini huzura tekrar kavuşturdu. Dört bin civarındaki yeniçeri ve sipahi azgınlığını ortadan kaldırdı.

Erdel voyvodası asi biriydi. Yanında Osmanlı Devleti'ne isyan eden beyleri barındırıyordu. Yerköy ve İbrail kalelerini basarak çok sayıda Osmanlı'yı kılıçtan geçirmişti. Ayrıca Boğdan'a da saldırdı. Bunun üzerine bölgeye Kırım birlikleri

gönderilerek olaylar kontrol altına alınmıştır. Mehmet Giray Han Zaparog Kazakları ile anlaşarak Rusya içlerine kadar sefer düzenlemiştir. (1071)

Köprülü Mehmet Paşa sınırların istihkâmı ile meşgul iken öldü. (1072)

Köprülü Mehmet Paşa ölünce yerine oğlu Fazıl Ahmet Paşa geçmiştir (1072) Avusturya'nın Erdel işlerine karışması nedeniyle sefere çıkıldı. Uyvar, Estergon kaleleri alındı. Kırım Han'ı yüz bin kişilik bir ordu ile yardıma geldi. Kırım askerleri Silezya ve çevresinde hareketlerde bulundular. Kırk beş bin esir ele geçirilmiştir. Lotiç ve Novigrad kaleleri de ele geçirilerek Hırvatistan'da askeri hareket sürdürülmüş ve Osik Köprüsü'nü yıkan düşmanı yenilgiye uğratmışlardır. Bu sırada Fransa karadan Avusturya ordusuna yardım ediyordu. Sengotard'da düşman ordusuyla karşılaşıldı. Yapılan savaşta yirmi bin Müslüman ölmüşse de iki taraf arasında antlaşma yapılmıştır. Fetih olunan yerler Osmanlı'da kaldı. (1074)

Girit'te bulunan Osmanlı ordusuna yardım edildi. Fransa, Papa ve Malta ise Girit'e yardım ediyorlardı. Adada yapılan büyük mücadeleden sonra Girit tamamen alındı. Venedik elinde sadece üç liman kaldı. Bosna taraflarında da savaş durumuna son verilmiştir. (1079 -1080)

Sarıkamış Kazakları, Osmanlı Devleti'ne biat arzusunda bulunduklarından tuğ, topuz ve sancak beyliği gönderilmişti. Ahmet Paşa sefere çıkarak Lehistan'ın elinde bulunan Kamanıçe Kalesi'ni aldı. Kazakar ve Kırım askerleri de Lehistan içlerine kadar seferler düzenledi. Lemberg Kalesi alındı. Rusya kazaklara saldırmıştı. Lehistan ise iki defa İslâm Askeri'ni yendi. Bunun üzerine Özi ve Turla Suyu arasındaki arazi Osmanlı'da kalmak şartıyla antlaşma imzalanmıştır. Fazıl Ahmet Paşa ise sadaretinin on beşinci yılında vefat etmiştir. (1087) Sadrazamlığa, Köprülüler ailesinden Kara Mustafa Paşa geçmiştir. Rusya üzerine ordu gönderildi. Daha sonra antlaşma imzalanmıştır. (1088) Kuzey Macaristan'da meydana gelen olaylar nedeniyle sınıra ordu gönderilmiştir. Avusturya ile yapılan savaşta Avusturya ordusu birkaç defa yenilmiştir. Viyana Kalesi ise ikinci defa kuşatılmıştır. Mustafa Paşa şehrin kendi isteği ile zarar görmeden teslim edilmesini beklemekteydi. Bu nedenle yıkıcı bir savaşa girilmemiştir. Bu sırada yardıma gelen Lehistan kuvvetleri Osmanlı Ordusu'na arkadan saldırmıştı. İki ateş arasında kalan ordu geri çekilmek zorunda kalır. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ise idam edilir. (1094) Avusturyalılar ordularını harekete geçirerek Macaristan içlerine kadar ilerlediler. Venedikliler ise Bosna – Hersek, Arnavutluk ve Mora sahillerine

saldırdılar. Lehistan ile Boğdan taraflarında çarpışmalar olur. Venedik Mora'nın büyük kısımlarını alır. (1095)

Olaylar böyle meydana gelirken devamlı sadrazam değişikliği yapılıyordu. Bu ise durumu daha da kötüye götürüyordu. Yeni gelenler bir iş yapamıyordu. Bu sırada otuz kadar vezir ve paşanın azledildiği ve idam edildiği bilinmektedir. Padişah IV. Mehmet'in ise av ile uğraşması insanları çileden çıkarmıştı. Bunun üzerine tahttan indirilmiştir. Tahttan indirilişinin dördüncü yılında Çemşirlik Kasrı'nda ölmüştür.

3.2.25. Yirmi Dördüncü Kısım, Ahd-ı Sultan Süleyman Han-ı Sâni

Sultan IV. Mehmet'in kardeşi olan Sultan Süleyman halkın isteğiyle tahta çıktı. Sultan Süleyman o güne kadarki hayatını ilim öğrenerek geçirmişti. Dünya zevkiyle ve idareyle ilgilenmemişti. Ülkenin içinde bulunduğu durum karşısında tahta çıkmak zorunda kaldı. (1099)

Sipahiler, Sultan Ahmet Meydanında toplanmışlar. Yeniçeriler ise At Meydanında toplandılar. Bunlar istemedikleri devlet adamlarını, paşaları, saray görevlilerini de öldürmüşlerdir. Hatta sadareti basarak Sadrazam Siyavuş Paşa'yı ve birkaç harem muhafızını dahi öldürmüşlerdi. İstanbul'da ki bu olaylara destek vermek için sınır boylarındaki askerlerde savaşı bırakarak başkente gelmişlerdi. Bunu fırsat bilen düşmanlar Eğri Kalesini aldılar. Venedikliler ise bütün Mora'yı ele geçirdiler.

Macaristan'a serasker tayin olunan Osman Paşa, Anadolu'da bağımsız davranmaya başladı. Bir takım Türkmenler ve Yörükler, Celali yolunu tutmuşlardı. Girit ve Temeşvar askeri de ulufenin geç kalmasını bahane ederek ayaklandı.

Osman Paşa Rumeli'ye geçerek, zorla Belgrat Kalesi'ne girdi. Bütün Rumeli askeri üzerine yürüyeceği sırada seraskerliği zabt etti. Avusturyalılar ise bu sırada İstoni Belgrat, Lipva, Varadin, Ösek kalelerini alarak Bosna hududuna dayanmıştı. Osman Paşa Semendire'ye düşman eline girdi. Bosna Eyaleti'nin askerleri de Behke'de mağlup olup Binaluka, Muaden, Azirinbok, Pirepol, Özice havalisi elden çıktı. Bu ise Osmanlı Devleti içinde kargayaşa neden oldu.

Sulh çareleri düşünülürken Sultan Süleyman'ın kişisel gayretleriyle Sofya'ya ordu çıkarıldı. Donanma-i Humayun, Eğriboz'dan Venediklileri çıkarttı. Kırım Kuvvetleri Kamaniçe Kalesi'ne yardıma koşarak Lehistan ordusunu bozguna uğrattı. Özi Suyu'nu geçerek Kazakları bozguna uğrattı. Rusya arazisi ise tahrip edildi.

Anadolu'da ise paşaların evlerinde “*sarıca*” ve “*sekban*” namıyla bir takım zorba beslemeleri yasaklandı. (1100) Sofya'dan, Vidin – Alacahisar – Bögürdelen – İzvornik dolaylarına devamlı asker sevki yapılmıştır. Ancak Serasker Recep Paşa Betoçine'de yenilerek Morava Suyu'nun doğusuna tekrar geçti. Avusturya orduları Kumanova ve Üsküp dolaylarını vurduğunda Köprülüzâde Mustafa Paşa sadarete geçti. (1101)

Mustafa Paşa önce asayiş ve düzeni sağladı. Daha sonra Avusturya ordusunu Kosova ve Kaçanik'te yenilgiye uğrattı. Leh ve Rus kuvvetleri Kamanice, Orkipva, Kendehamla'da yenilgiye uğratıldı. Avusturya ordusu Tuna ve Sava suyunun öbür tarafına atıldı. Erdel'den Avusturyalılar çıkartıldı ve burada Tökili Bey tahta çıktı. Arnavutluk ve Hersek civarlarındaki Venediklilere karşı İstanbul'dan asker sevki başladı. Bu sırada Sultan II. Süleyman Edirne'de öldü. (1102)

3.2.26. Yirmi Beşinci Kısım, Tetimme-i Fasl-ı Râbi

Sokullu Mehmet Paşa'nın ölümünden sonra devlet idaresinde usul ve düzenin terk edilmesi işlerin yürümesini zorlaştırarak devleti zayıflattı. Devlet işlerinde rüşvet, adam kayırma, aç gözlülük ön plana çıkmıştı. Devlet arazilerinin önemli bir kısmı saray ve saray çevresindeki insanların eline geçti.

Yeniçeriler ve sipahiler her gün zorbalığa kalkarak huzuru ve güvenliği bozuyorlardı. Ayrıca bu isyanlar devlet hazinesinin de boşalmasına neden oluyordu.

Sultan Süleyman Devri'nde toprağa bağlı iki yüz seksen bin kılıç vardı. Daha sonra topraklara çeşitli sebeplerle el konulması ile bunların sayısı yüz doksan bine düştü. Bu durum IV. Murat Döneminde karşımıza çıkmaktadır. Sultan Süleyman'ın zamanında kırk bin olan yeniçeriler daha sonraki dönemde yüz otuz bine kadar sayıları artmıştır. Önce yeniçerilerin masrafı 1233 yük iken sonra bu miktar 4300 yüke çıkmıştır. Asker sayısını ve masrafların artması ordunun gücünü artırmamıştır.

Eyaletlerde ise Celaliler sık sık ayaklanıyorlardı. Bu ayaklanmalar ise düzeni bozuyordu. IV. Murat elli bin asiye ortadan kaldırdığı gibi Köprülüler Döneminde ise otuz altı bin asi ortadan kaldırılmıştır.

Bununla birlikte Erdel, Dalmaçya, Lehistan ve Kazaklar ile başarılı mücadeleler devam etmiştir. Bucak, Ukrayna, Podolya, Gürcistan kıyıları, Akdeniz adalarından elli altmış sancaklık arazi, Girit, Dürzî bölgeleri devlete bağlandı. Özi, Erzurum, Sayda,

Kefe eyaletleri oluşturuldu. Bu dönemde Osmanlı Devleti içerisinde kırk dört eyalet oluşturuldu.

İç karışıklıklar ve dış mücadeleler sürmesine rağmen çeşitli alanlarda ilim adamları da yetişmeye devam etmiştir. Peçevi, Abdi Paşa, Âli, Nişancızâde, Kara Çelebizâde, Hezarfen, Nasuh Paşazade, Müştehrin Şeriaadır Nefî, Nevaî, Nadiri, Nabî, Behai Efendi, Molla Şaveri, Sarı Abidah Çelebi, Kitap Çelebi, Taşköprülüzâde, Veyis, Evliya Çelebi gibi şahıslar bu dönemde yetişmişlerdir.

Ösek Köprüsü, Akşarkala ve Bekaa istihkâmları, Sultan Ahmet Cami'si gibi mimari eserler ile ülke imara çalışılmıştır.

IV. Murat Döneminde sel ve yağmur Mekke-i Mükerreme'de yıkıma neden olmuştu. Yapılan çalışmalarla bölge yeniden imar edilmiştir. Her şehirde köprü, hamam, çeşme... yapılmasına da devam edilmişti.

FASL-I HÂMİS

ON İKİNCİ ASIRDA, MEYDANA GELEN OSMANLI TARİHİ

3.2.27. Yirmi Altıncı Kısım, Ahd-ı Sultan Ahmed Han-ı Sâni

Sultan Süleyman'ın kardeşi Edirne'ye gelerek tahta geçmiştir.

Bir ay sonra Mustafa Paşa Sava Suyu'nu geçerek Varadin Kalesi'ne doğru yürüdü.

Salankamen Sahrasında ise Avusturya ordusuyla çetin bir savaşa tutuşuldu. Düşman karargâhına birkaç defa girildiyse de Şadrızam Mustafa Paşa'nın yetersizliği yüzünden sonuç alınamadı. Mustafa Paşa ölünce Osmanlı ordusunu yarısı yok olmuştur.

Bu savaştan sonra Avusturyalılar Varadin Kalesi'ni kuşatmıştır. Lehistan ise Kamaniçe Kalesini kuşatmış ve İshakçı'ya kadar asker göndermişlerdi. Bu sırada Buhara'dan elçilerde İstanbul'a gelmişti. Mekk-i Mükerrreme şerifliği için hayli mücadele vardı. Bu olay bütün Hicaz'ı mücadele içine çekmişti. Hollanda elçileri ise sulh için başvurmuşsa da sonuç alamadılar. Lehistan Kralı ile Kurum Hanı'nın yaptıkları savaş ise sonuçsuz kalmıştır. Sınırlara asker gönderilmeye devam etmiştir. Belgrat Kalesi ise asker gönderilerek tahkim edilmiştir.

Kırım Hanı, Lehistan'a ve Ayalpu Kalesi'ne doğru hareket etmiştir. Şam askerleri Dürzî Dağları'na doğru hareket etmiş, Bağdat Valisi ise Basra etrafındaki Araplar'a karşı harekete girişmişti. (1104) Sadrazam Edirne'den Rusçuk'a girmişti. Amacı Kırım Hanı ile birlikte Erdel'e geçmektir. Ama Avusturya'nın Yanova Kalesi'ni aldığı ve Belgrat'ı kuşatacağı haberini alınca ilerlemişti. Kırım Hanı da onu takip etti. Avusturyalılar ise çekilmek zorunda kaldılar Venedikliler ile Herkes taraflarında savaşlar sürmekteydi.

İstanbul'da çıkan bir yangın ise Ayazma, Unkapı, Süleymaniye, Atpazarı gibi mahalleri yanmıştır. (1105 -1106)

Boğdan ve Kırım kuvvetleri, Lehistan ordusu ile Turla Suyu kenarında savaşa tutuşmuşsa da bozguna uğradılar.

Hicaz'da Şeyh Saad Bin Said, Mekke Şerifi olmuştur. Hicaz bölgesine giden hacılar ise Çölde saldırılara uğruyorlardı. Bu saldırıları önleme görevi ve güvenliği sağlamaktan ise Şam valisi görevlendirilmiştir.

Venedikliler ise Sakız Adası'na saldırarak ele geçirmişlerdi. Bunun üzerine Çeşme'ye hayli asker ile serdar memur kılınmıştır. (1106) Sakız üzerine sefer yürüneceği sırada Sultan Ahmet Han ölmüştür.

Sulh için Hollanda ve İngiltere elçileri girişimlerde bulunuyorlardı. Fransa ise savaş durumunun devam etmesini kendi menfaatlerine uygun buluyordu. Osmanlı Devleti ise birçok yer düşmanın elinde bulunduğu için anlaşmaya pekte sıcak bakmıyordu.

3.2.28. Yirmi Yedinci Kısım, Ahd-ı Sultan Mustafa Han-ı Sâni

Sultan Mustafa tahta çıkışının ikinci günü Divan'a bir yazı göndererek kendisinden önceki seleflerinin sarayda rahata meyil ettiklerini, kendisinin ise böyle yapmayacağını ordu ile hareket edeceğini bildirdi. Cülus için ayaklanan yeniçeriler ise susturulmuştur.

Amucazâde Köprülü Hüseyin Paşa, Sakız Adası açıklarında iki kere Venedik gemilerini yenilgiye uğratmıştır (1107). Belgrat, Pançova, Akbikar üzerinde Macaristan'a girilir. Lipva, Telt gibi kaleler ise ele geçirilir. Logoş Muharebesi'nde on beş bin cengâver ölmüştür. Mezamorto Hüseyin Paşa beş gün savaştan sonra Sakız açıklarında güçlü bir Venedik donanmasını yenilgiye uğratmıştır (1108).

Kuzey Hudutlarında ise Rusya ile mücadele devam etmiştir. Akbıyık Petro yüz otuz bin asker ile Azak Kalesi ve çevresine saldırdı. Yapılan savaşta otuz bin Rus öldürüldü. Bunun üzerine ise Ruslar geri çekildi. Kırım kuvvetleri ise geri çekilen Rus kuvvetlerini takip etmiştir.

Basra Arapları, Şad Nehri'nde ulaşımı engelliyordu. Bunlar üzerine Bağdat ve Rakka'dan asker sevk edilerek sorun çözülmüştür. Ragusa Cumhuriyeti ise on iki bin altın vergiyi göndermişlerdir.

Elde edilen zaferler üzerine halkın katılımı ve desteğiyle büyük ordular kuruldu. Kamanîçe Kalesi'ni kuşatmaya gelen Lehistanlılar yenilmiştir. Temeşvar'ı kuşatan Avusturya ordusu Bega Suyu kenarında bozulmuştur. Kuzey sınırında Ruslar, Kazak ve Kalmukların desteğini de alarak tekrar Azak'a saldırmıştı. Tatar ve Nogaylar arasında anlaşmazlıklar ise Azak'ın kaybedilmesine yol açmıştır. Kuban Nehri kenarına ise Acu Kalesi kurulmuştur.

Karadeniz, Akdeniz ve Tuna taraflarında bulunan Sinop, Rusçuk, Silistre, İsmail limanlarında gemiler yaptırıldı. Gülleler döktürüldü. Edirne, Erzurum, İzmir ve Mısır'da darphaneler açıldı. Böylece para işleri büyük oranda yoluna konuldu. Böylece harp

masraflarına kaynak bulundu. Tise Çayı kenarında yapılan savaşı kazanan Avusturyalılar bazı kaleleri alarak Saraybosna'yı yakmışlardır.

Sadrazam olan Amucazâde Hüseyin Paşa elli bin yaya ve kırk bin süvariden oluşan bir ordu kurdu. Bu ordu harekete geçerek Sofya'ya vardı. İngiltere ve Hollanda elçilerinin araya girmesi ile Karlofça Antlaşması imzalanmıştır. (1110)

Reis Rami Efendi ile divan tercümanı İskarlatzade Mavro Kardato murahhas olarak tayin edildi. Venedik, Avusturya, Lehistan, Rusya antlaşmaya imza koydular. Bu antlaşmaya göre; antlaşma yapıldığı tarihte tarafların elinde bulunan topraklar kendilerinin olacaktı. Avusturya Tuna, Sava ve Ona Nehirlerinin karşısında bulunan araziye sahip olacaktı. Venedikliler Cezayir-i Bahri Yunan, Mora ve Dalmaçya kıyılarını alırken, Arnavutluk ve İnebahtı Kalesi'ni boşaltacaklardı. Azak Kalesi Ruslar da kalacaktı. Lehistan ile Kırım Hanlığı arasında Turla Suyu sınır olacaktı ve Lehistan artık Kırım Hanlığı'na yıllık vergi vermeyecekti.

Avusturya artık savaş istemediği için antlaşmaya otururken, Osmanlı Devleti de kaybedilen yerleri almadığı için istemeyerek masaya oturmuştur.

Dışişleri yoluna koyulunca artık içişleri ile ilgilenilmeye başlamıştır. Fırat Nehri taşıp Bağdat ve Basra arasını bataklık hale getiriyordu. Bundan faydalanan bazı asiler bölgeyi denetimlerine almışlardı. Birecik'te gemiler yaptırılmıştır. Rakka, Musul, Şehr-i Zor, Bağdat askerleri bölgeye sevk edildi. Haccın kolay olması için gerekli tedbirler alınmıştır. Kırım Hanlığı içinde taht kavgaları olmuştur. Selanik Sancağında olan gümüş madenleri işletilmeye açılmıştır. Jizvit papazları ise Ermenileri Katolik meshebine davet etmişlerdi. Bu ise karışıklıklara neden oldu (1113 -1114).

Bir müddet asayişden sonra Rami Paşa'nın sadaretinde askerin pek nüfuzu kalmadı. Müftü Feyzullah Efendi bütün ilmiyeye oğullarını ve damatlarını atamıştır. Ulufeler geç verildiği için cebeceler şamata çıkartarak At Meydanı'nda altmış bin kişi birikti. (1115) Saraydan Sancak-ı Şerif alınarak etrafında toplanır. Edirne askeri de bunlara katılır. Bunun üzerine Sultan Mustafa tahtı kardeşi Sultan Ahmet'e bıraktı. Sultan Mustafa bu olaydan altı ay sonra vefat etmiştir.

3.2.29. Yirmi Sekizinci Kısım, Ahd-ı Sultan Ahmed Han-ı Sâlis

Sultan Ahmet'in tahta çıkmasından sonra eşkıya, Fevzullah Efendi'yi öldürmüşlerdir. Mansıba ise istediklerini getirmişlerdir. Sultan Ahmet İstanbul'a gelince olaylar bitmiştir. Bu süre zarfında ise bütün fesat başları temizlendi. (1116)

Batum, Bağdatcık ve Tomruk gibi kaleler Kafkasya'da yapılmıştır. Müntefik Kabilesi de Basra ve dolaylarını harap etmişti. Bu kabile üzerine Bağdat askeri gönderilmiştir. (1117) Yeniçeri ve sipahilerin zorbaları ortadan birer bir er kaldırıldığı için bunlar ayaklanmışlarsa da bu ayaklanmada bastırıldı.

Rusya'nın savaş hazırlığı içinde olduğu haberi alınmıştı. Bunun üzerine Karadeniz ve hudutlar gezilerek incelemeler yapılmıştır.

Avusturya ile iyi ilişkiler sürdürülüyordu. Bu nedenle Macaristan'da Avusturya ile çatışan Rakoçi'nin adamları iyi karşılanmamıştır. (1118)

Jizvit papazları ise Ermenileri Katolik yapmak için uğraşmaktaydı. Malta korsanlarını ve Kazak kayıklarını Osmanlı Donanması kovalamıştır. Rus kaçakları Kırım Hanlığı'na sığınmışlardır. Tatar kuvvetleri ise Kabartay Vilayeti'ne kadar girmişlerse de burada Çerkez kabilelerine yenilmişlerdir. (1119)

Bu yıllarda İstanbul'da yangınlar ve zelzeleler olmuştur. Hatta Akdeniz'de Santorin'in batısında denizden bir ada çıkmıştır. Kırım'da bulunan Yenikale, Kerç, Taman kaleleri için asker gönderilmiştir. Bu tarz düzenlemeler Cezayir gibi yerlerde de görülmüştür. Fas Sultan'ı ise İstanbul'a elçi ve hediyeler göndermiştir.

- İsveç Kralı XII. Karlos (Demirbaş) Rusya içlerine kadar girmiştir. Burada Akbıyık Petro'ya yenilmiştir. Bunun üzerine daha önceden haberleştiği Özi Kalesi muhafızlarına sığınmıştır. Rusların hududu geçtiği anlaşılnca kuzey hudutlarına donanma ve asker sevki yapıldı. Bu sırada Osmanlı sadaretinde Baltacı Mehmet Paşa bulunuyordu. Rus ordusu Falcı kazasında ki Purut Çayı bataklıklarında sıkıştırılmıştır. Çariçe Katerina'nın girişimleri ile savaş yapılmamış ve anlaşma yapılmıştır. (1124)

- Azak Kalesi, Osmanlılara geri verilecek.
- Rusya, Kazakların üzerinden elini çekecek.
- İsveç Kralı ülkesine dönecek.
- Azak Kalesi civarında bulunan Rus kaleleri yıkılacak.

Venedikliler ise bu sırada Mısır'da ki Kölemen Beyleriyle temas kurmuştu. Amacı ise isyan çıkartmaktı. Osmanlı Devleti'nin kuzey sınırı Ten, Orl ve Özü Suları olarak tespit edilmiştir.

Venedikliler ile Mora, Dalmaçya, Karadağ ve denizlerde mücadele devam etmiştir. Bunun üzerine Avusturya bu mücadelelerin Karlofça Antlaşması'na aykırı olduğunu ve Osmanlı Devleti'nin zararları karşılmasını bildirdi. Damat Âli Paşa ise hem muhalif Macar beylerine haberler gönderirken bir taraftan da ordu ile harekete geçti. Varadin'de yapılan savaşta Damat Âli Paşa ölmüş, Osmanlı Ordusu ise yenilmişti. Avusturyalılar Temeşvar Kalesini ve Eflâk'ı ele geçirmişlerdi.

Venedikliler ile yapılan savaş Osmanlılar lehine geliyordu. Tuna Donanması ve ordu sınıra sevk edilmiştir. Donanma büyük başarılar kazanırken, Osmanlı ordusu Belgrat önünde yapılan savaşta yenildi. Bunun üzerine Avusturyalılar Belgrat Kalesini ele getirmişlerdir. Venedik donanması üç defa dağıtılmıştır. Fakat Olgül Şavaşı'nın kaybedilmesi üzerine Hollanda ve İngiltere araya girerek barış teşebbüsünde bulundular. Bu sırada sadarete Damat İbrahim Paşa geçti (1130) Semendire Sancağında Pasarofça şehrinde antlaşma imzalandı. Bu antlaşmaya göre:

- Eflak ve Sırp arazisi, Oltu, Teymuk ve Morava Suyu'na kadar olan topraklar Avusturya İmparatoruna bırakılacaktı.
- İmoçika, Preveze, Venike kaleleri ve Yunan Adaları Venedik'te kalacak.
- Mora ve Akdeniz Adaları, Osmanlı'da kalacak.

Pasarofça Antlaşmasıyla Sokul, Niş, Vidin kaleleri artık sınır kaleleri oluyordu. Bu sebeple buraların istihkamları güçlendirilmiştir.

Sulh anlaşmasından hemen sonra içeride çeşitli düzenlemelere başlanmıştır. Bütün kaleler onarılmış ve güçlendirilmiştir. Su bentleri tamir olundu. Büyük kalyonlar denize indirilmiştir. Çeşmeler, kütüphaneler, mektepler, kasırlar, bahçeler, saraylar, köşkler yapılarak ülkede imar faaliyetlerine büyük önem verilmiştir. Halk ise rahata alışmıştır.

Anadolu ve Rumeli Eyaleti'ne müfettişler gönderilmişti. Şehirlerarasında yollar açılarak ticaretin gelişmesi sağlanmıştır. Halkın ise gözü açıldı. Damat İbrahim Paşa Niğde'ye bağlı olan ve doğduğu yer olan Muşkara Köyünü imar ederek Nevşehir adında yeni bir şehir kurdurmuştur. Diyarbakır ve çevresinde köyler kurularak göçebe halkın yerleşimi sağlanmıştır.

İbrahim Müteferrika isminde bir kişi İstanbul'da matbaayı kurmuştur.

Afkanlar bu sırada İran'ı istila etmişlerdi. İran'da ki bu karışıklıklardan faydalanarak Erdelan, Kirmenşah, Luristan, Hoy, Selmas, Merage, Tebriz gibi bölgeler Osmanlı'nın eline geçmiştir. Buralarda teşkilatlanma yapılmıştır. Kuzey'den ise Rusya, İran üzerine baskı yaparak bazı yerleri topraklarına katmıştır. Daha sonra İran içindeki karışıklıklar düzelince İranlılar harekete geçerek Osmanlı'ya kaptırdıkları yerleri tekrar ele geçirmişlerdir. Damat İbrahim Paşa ise orduyu hazırlamış fakat kış nedeniyle hareket etmemiştir. Bunun üzerine askerler Damat İbrahim Paşa'nın Rusya ile anlaştığı gibi haberleri etrafa yayarak Patronu Halil ve arkadaşları At Meydanı'nda toplanarak isyan etmişlerdir. Devlet adamlarının bir kısmı asıldı. Sultan Ahmet tahttan indirildi. Damat İbrahim Paşa ise öldürüldü. Sultan Ahmet tahttan indirildiğinde elli dokuz yaşındaydı. Altı yıl sonra ise öldü.

3.2.30. Yirmi Dokuzuncu Kısım, Ahd-ı Sultan Mahmut Han-ı Evvel

Halil ve arkadaşlarının zorbalıkları devam ediyordu. İsyancıların isteğine uyularak çeşitli görevlere atamalar yapılmıştır. Hatta bu şekilde Boğdan voyvodalarına dahi atamada bulunulmuştur. İsyancıların elebaşları birer birer ortadan kaldırılmıştır. Bunu gören isyancılar altı ay içerisinde iki defa daha ayaklandırılrsa da on beş bin isyancı hemen idam edildi (1144).

İran'dan gelen elçiler ağır tekliflerde bulunmuşlardı. Bu teklifler dinlenir şeyler değildi. Bunun üzerine asker toplanmaya başladı. Revan Valisi, Aras Nehri'ni geçti. Bağdat Valisi ise harekete geçerek Kirmanşah ve Erdelan etrafındaki kaleleri tekrar ele geçirildi. Hekimoğlu İsmail Paşa ise Tebriz, Urmiye, Selmas gibi yerleri aldı. Bu sırada İran'dan gelen elçiler barış teklifinde bulundular. Aras Nehri, Girend ve Dertenk Geçidi'nden sınır geçirilerek antlaşma yapıldı. Bu antlaşmayla Erdebil, Azarbaycan, Erdelan, Nihavend Eyaletlerinin İran'a bırakılmasını Sultan Mahmut uygun bulmadığından birçok devlet adamını görevden almıştır.

Nadir Şah İranlıları ayaklandırarak Şah Tahmasb'ı tahttan indirdi. Daha sonra İstanbul'a elçiler göndererek antlaşmanın geçersiz olmasını istedi. İran ordusu Bağdat üzerine yürüdü. Kuvvetli olarak görülmeyen Erbil, Kerkük, Zengiyabad gibi kuzeydeki kalelere de yüklenildi. Birkaç Osmanlı ordusu ise yenildi. Serasker tayin edilen Topal

Osman Paşa Bağdat, Samara, Kerbela, Hille, Necef ve Rumadiye hisarlarında denetimi sağladı. (1146)

Nadir Kulu Bağdat kuşatmasını bırakarak kuzeye ilerledi. Dicle kenarında yapılan savaşı kaybetti. Üç ay sonra Litam Vakası'nda dahi yenildi. Ama Osman Paşa Kerkük dolaylarında yeni bir düşman kuvvetiyle karşılaşmış ve yenilerek öldü. Bunun üzerine Şehr-i Zor ve dolayları düşman eline geçti. (1147) Kaliga Fatih Giray Han gönderildi. Bu olaylar devam ederken Kuzey sınırında Rusya ile de çatışmalar devam ediyordu. Nadir Şah'ın orduları Erdebil, Karabağ, Gence, Tiflis, Doğubayezit, Gürcistan, Şirvan, Revan bölgelerini ele geçirdi. Doğuda İran sınırı IV. Murat Dönemi'ndeki gibi olması şartıyla antlaşma imzalandı. Ayrıca:

- İranlı hacılara Arap yağmacıların saldırması önlenecek.
- Arapların elindeki esir İranlıların tekrar İran'a gönderilmesi.
- Firariler kabul edilmeyecekti.

Rusya'nın seraskeri olan Maraşal Monih, Kırım'a girerek Akgözleve, Bağçasaray, Akmescit gibi yerleşimleri yıkarak Kılburun Kalesi'ni dahi ele geçirmişlerdir. Kırım Hanı Kaplan Giray memleketini savunmada dirayetsiz görülerek azledilmiştir.

Fransız asilzadelerinden Kont Boneval, Ahmet Paşa adını alarak İslamiyet'i seçmiştir. Bu gibi adamların savaşa teşvikleri oluyordu. Kırım askeri, Bucak Tatarlarıyla Ukrayna'ya girerek birçok Moskov öldürülmüş ya da esir alınmıştır. (1150) Ruslar Nagehan-ı Özi Kalesini aldılar, Avusturyalılar ise Niş Kalesi'ni almışlardı. Bunun üzerine Rusya Vidin, Niş ve Bosna taraflarının terk edilmesini istediler. Osmanlı Devleti bu “*safsatalara*” aldırmamıştır. Beşir Ağa'nın ısrarı ve gayretiyle gerekli hazırlıklarda bulunulmuştur. Avusturyalılar, Erdel sınırından Boğdan ve Eflâk'a saldırmışlardır. Daha sonra ise Sırbistan taraflarından bir ordu ile Osmanlı topraklarına girmişlerdir. Yapılan mücadeleleri ise Osmanlı Devleti kazanmıştır. Bosna taraflarında Avusturya ile işbirliği yapan otuz bin asi Boşnak, Sırp ve Arnavut idam edilmiştir. Fransa araya girerek sulh girişimlerinde bulunduysa da bu çabalar sonuçsuz kalmıştır. Baharda Osmanlı Devleti tekrar savaşa başladı. (1151) Yapılan mücadelelerden sonra Benaluka (Banyaluka), Özice, Kırucka (Hisarcık), Belgrat olaylarında çok sayıda asker öldü. Balina, Özice, Ata-i Kebir, Fetülislam (1152), Belgrat, Semendire, Mihadiye, Ursava Kaleleri ve Banat Vilayeti'nin bir kısmı alındı.

Kuzey sınırında mücadeleler oluyordu. Denizde ve karada mücadele edilmiştir. Ruslar yetmiş bin kişilik bir ordu ile Lehistan arazisini geçerek Hotin Kalesini almışlar daha sonra da Yaş'ı almışlardır. Burada yerli hainlerin büyük katkıları olmuştur. Fransa'nın araya girmesi ile anlaşma şartları tespit edilmiştir.

Buna göre;

- Eflak Kazakları yine Osmanlı Devleti'ne bağlı kalacaklardı.
- Özi Kalesi yıkılacak.
- Berad Suları, Kabartay, Dasni'den Ruslar elini çekecekti.

Lağımçıbaşı Ahmet Paşa'nın tevassutuyla İsveç ve Sicilya Devletleri ile ittifak ve ticaret ahidnamesi olundu. (1153)

Avusturya içindeki karışıklıklar nedeniyle Osmanlı Devleti'nin bundan faydalanması için teşvikler ve tavsiyelerde bulunulmuşsa da, bu düşünce rağbet görmemiştir.

Osmanlı Devleti'nin doğu sınırlarında da çatışmalar meydana geliyordu. Nadir Şah "Caferiye Meshebi"ni bütün İran'a kabul ettirdiği gibi bunu Osmanlı Devleti'nin de tanımasını istiyordu. Musul, Azarbaycan, Kars Bağdat gibi sınır eyaletlerine İranlılar saldırmışsa da yenilmişlerdir.

Afrika ve Arabistan dolaylarında düzenleme yapması için Râgıb Efendi Mısır Valisi olarak atanmıştır. (1157)

Arabistan'da; Benutemin Kabilesi ve Azah Kabilesi, Necid Çölünde Vahabi namıyla hareket etmeye başlamışlardır. Rusya, İsveç memleketine taaruz etmişti. Fransa ve Leh devletleri, Osmanlı Devleti'ni Purusya ile ittifaka sevk etmişlerdir. (1165)

Kalenderoğlu namında bir asi türemişse de bu asi ve etrafındaki Türkmen aşiretleri dağıtılmıştır.

Osmanlı Devleti bu dönemde deniz kuvvetleri güçlendirmek için üç ambarlı kalyonları denize indirmiştir. (1166) Her taraftan elçiler geldiği gibi birçok yere de elçiler gönderilmeye başlanmıştır. Dârüssaâde Agası Beşir Ağa bazı muameleleri hatalı bulunduğu için katledilmiştir. Rum cemaati ise Patrikane'nin zulmünden bıktığı için harekete geçmiştir. Bu ise karışıklıklara neden olmuştur.

Padişah Cuma namazına giderken at üzerindeyken ruhunu teslim etmiştir. (1168)

3.2.31. Otuzuncu Kısım, Ahd-ı Sultan Osman Han-ı Sâlis

Sultan Mahmut Han'ın ölümü üzerine kardeşi Sultan Osman tahta çıkmıştır. Saltanat süresi kısa olmakla beraber bu dönemde büyük işlerde görülemedi. Eski Saray'da ikamet eden Sultan Osman daha sonra Yeni Saray'a gelmiştir. Bütün ülkelere elçiler tayin olundu. *“Kırım Hanı'na da teşrifat-ı hümayun irsal kılındı.”* Kızılhisarlı Cafer adında bir denizci, süvarisi olduğu gemi ile birlikte tek başına üç korsan gemisini telef etmiştir. *“Rum patrikanesi'nde şekak viren metropolitler naki ve tebayid ve ekser ashab-ı münasibden başka Kırım Hanı ve Dârüssaâde tebdil kılındı.”* Temurkapu civarında bir ateş çıkarak birçok yeri yakarak kül etmiştir. (1169) Padişah'ın İstanbul'un değişik yerlerinde tebdil gezdiği de bilinmektedir.

Mısır'da bulunan Kölemen beyleri idareyi ele geçirmek için bir takım dirliksizlikler yapıyordu. Erzurum Valisi Muş, Bitlis, Malazgirt, Hoşab kalelerinde huzursuzluk çıkaran askerleri ortadan kaldırmıştır. Avrupa'nın değişik yerlerinde tebrik için Osmanlı Devleti'ne gelen elçiler olmuştur. Nopoli ve Berberiye uşakları İstanbul'da tartışmışlardı. İsveç Devleti aracılığıyla Purusya ile ittifak anlaşması yapılmıştır. Sultan Mahmut zamanında yapılmaya başlanan cami bu dönemde açılmıştır. Bu camiye Nuru Osmaniye adı verilmiştir. Aydın Sancağında Karaosmanoğlu namındaki ayan idam edilmiş ve mallarına ise el konulmuştur. Karaosmanoğulları Hanedanına ise dokunulmamıştır. (1170)

Sultan Osman, Râgıp Paşa'nın azli niyetindeyken vefat etmiştir. (1171)

3.2.32. Otuz Birinci Kısım, Ahd-ı Sultan Mustafa Han-ı Sâlis

Sultan Mustafa tahta çıktığında Kuzey sınırında Nogayların sınır tecavüzleri ve hacıların güvenliği gibi konularla ilgilendi. Avrupa'da ise Danimarka Devleti ile yapılan antlaşma onaylanmıştır. İngiltere ve Purusya devletleri Osmanlı Devleti'ni, Avusturya ile savaş yapması için devamlı olarak kışkırtıyordu. Ecnebler bu dönemde çok miktarda gayrimenkul almaya başlamışlardı. Ayrıca elçiliklere ve elçilere verilen ayrıcalık kağıtları başkalarının eline geçmeye başlamıştı.

Bu dönemde İstanbul'un nüfusu bir hayli artmıştı. İş olmayan on bin kadar ahali taşraya gönderilerek üretime yönlendirildi. (1172) Arap Yarımadası'nda huzuru bozan kabilelerin bir kısmı Cidde'nin batısında Çitacı Abdi Paşa'nın kılıcından geçmişlerdir. Sapanca Gölü'nün, Marmara ile birleştirilmesi için çalışmalara

başlatılmıştır. (1173) Deprem nedeniyle Birelşam'da zarar gören su kemerleri ise onartılmıştır. Çıldır Valisi yerli halktan olup nasihat dinlemiyordu. Gürcülere ve çeşitli kavimlere saldırıyordu. Bunun üzerine yenilerek denetim altına alınmıştır. Cuma namazı için İstanköy Adası'nın limanında bulunan gemi kürekçiler tarafından kaçırılarak Malta Adası'na götürülmüştür. Daha sonra gemi tekrar iade edilir.

Afyon kullanımı artmıştı. (1175) Ayrıca Osmanlı Devleti'ne otuz yıldan beri Purusya elçileri gelerek anlaşma yapma peşindeydiler. Avusturya, Fransa ve Rusya arasında ise bir gizli uyum bulunuyordu. Purusya ile yapılacak anlaşma Avusturya'ya hem doğuda hem de batıda asker bulundurmaya sağlayacaktı. Ayrıca Avusturya'nın Çekleri desteklemesi Rusya'nın, Batı'da ağırlığının azalmasına neden olmaktaydı. Ragıp Paşa bu amaçların peşinde koşarken ölmüştür.

Boğdan'da, Yamak taifesi isyan etmiştir (1177). Gürcistan'da ise bazı beyler Rusya'nın tahriki ile vergisini göndermiyor ve başına buyruk hareket ediyordu. Çıldır Valisi bunların üzerlerine gönderilerek bu beyler yenilmiştir.(1178)

Lehistan'da da Kral seçimi nedeniyle bayağı hareketli anlar yaşanmıştır. Katarina Lehistan'a müdahale ederek kendi denetiminde bir Lehistan istiyordu. Avusturya ve Fransa'da kendi adaylarını kral seçtirmek istiyorlardı. Osmanlı Devleti'de bu seçimi tanımayacağını bildirir (1179)

Teke Türkmenleri vergi toplanması sırasında zorluklar çıkarmışlardı. Mısır ve Akka gibi bölgelerde ise asi beyler türemişlerdi. Kıbrıs ve Rodos sularında ise korsanlar türemişti. Bu olaylar üzerine Akdeniz'e donanma sevk edilmişti. Kara ordusu ise doğu sınırlarına gönderilmişti. (1186)

Ruslar, Sırbistan işlerine de karışıyordu. Hotin ve Balta dolaylarında Ruslar ile çarpışmalar meydana geldi. Bunun üzerine eldeki imkânlarla bakılmaksızın Rusya'ya savaş ilan edildi. Kırım Hanı, Rusya içlerine kadar ilerleyerek buraları yağma etti. Ruslar; Bender, Hotin, İshakçı, Yaş, civarlarında mücadele ediyorlardı. Osmanlı Ordusu üstün durumda iken Turla Suyu'nun taşması sonucunda birçok Türk askeri ölmüştür. Bunun üzerine Bender, Yaş, Hotin, İshakçı kaleleri Rusların eline geçti. Kont Orlof yönetimindeki Rus Donanması Baltık – Manş – Cebelitarık yolunu takip ederek Çeşme'de bulunan Osmanlı Donanmasına saldırarak onu yok etmiştir. Ruslar, Kafkasya'dan iki ordu ile hareket ederek Gürcistan ve Ermenistan dolaylarını da ele geçirmişlerdir.

Rus Donanması Limni ve Bozcaada ya kadar ilerleyerek Çanakkale ağzına kadar yaklaştı. Kaptan Gazi Hasan Paşa bunları buradan kovdu. Ruslar, Kırım'a girerek; Tamam, Kerç, Kefe, Gözleve kalelerini almış ve kendisi bir han atamıştı. Bunun üzerine Tatarlar Anadolu'ya doğru göçe başladılar.

Rusya ve Avusturya devletlerinin Lehistan konusunda anlaşmaları üzerine Osmanlı Devleti her iki devletle de savaşmak zorunda kalacağından barış görüşmelerine başlanmıştır. Fakat Rusya'nın şartları ile antlaşmak kolay olmadığından, birkaç ay sonar tekrar savaş başladı. (1187)

Mısır'da bulunan asi Şeyh El Balad Ali Bey ve emrindeki Dürzî ve Ruslar ile yenildiler. Fakat devlet burada gerekeni yaparak faydalanmayı bilememiştir.

Ruslar Tuna'yı geçerek Varna, Kaynarca, Silistre, Hersuva, Kozluca, Karasu, Bazarcık dolaylarına kadar ilerlemiştir. Durumun kötü olduğunu gören Padişah Mustafa sefer hazırlıkları sırasında öldü.

3.2.33. Otuz İkinci Kısım, Ahd-ı Sultan Abdülhamit Han

Sultan Mustafa ölünce yerine kardeşi Abdülhamit Han geçti. O, tahta çıktığında elli yaşında bulunuyordu. Osmanlı ordusu Şummu, Silistre, Ruscuk gibi düşman elinde bulunan yerleri tekrar ele geçirdi.

Bu sırada Rusya Devleti iç ihtilal ile uğraşmaktaydı. İstanbul'daki Purusya elçisi barış antlaşmasından söz ediyordu. Bu sırada serasker Maraşal Romanzof, Şumnu'yu kuşatarak terke ve geri çekilmeye zorladı. Ruslar, Kezasıncamçı Suyu'na kadar inmişlerdi. Taraflar Kaynarca Kasabasında buluşarak antlaşma imzaladılar.

- Tatarların ve Kuban Nehri sahillerinin bağımsız olması tanınacak.
- Kılburun, Azak, Yenikale hisarları Rusya'da kalacak.
- Gürcistan ve Karatay memleketleri Rusya'da kalacak.
- Özi Suyu iki taraf arasında sınır olacak.
- Rusya; Akdeniz ve Karadeniz'de serbestçe ticaret yapabilecek.
- Bağdan ve Eflâk'da bir takım ayrıcalıklar Rusya'ya verilecek.
- Kethüda Rasim Efendi birkaç gün içerisinde antlaşmayı imzalamıştır.

Antlaşmanın imzalanması halkın huzuru için iyi olmuştur. Eşkiya takımı cezalandırılmıştır. Rusya tarafları olan Boğdan Voyvodası ve fitneler ortadan kaldırıldı. Birelşam'da ki huzursuzluk odakları ve Akka Kalesi tekrar denetime sokuldu. Mısır'da

baş kaldıran Kölemen Beyleri de ortadan kaldırıldı. Ruslara yardım eden Mora ve çevresindeki halkta cezalandırılmıştır.

Rusya Devleti çeşitli hilelerle Kırım Hanlığı'nın iç işlerine müdahale ediyordu. Kırım Hanı Devlet Giray, Osmanlı Devleti'ne sığınmıştı. Rusya ise taraftarı olan Şahin Giray'ı tahta çıkarttı. Kırım'da, Giraylar arasında mücadeleler ve fitne Rusya tarafından destekleniyordu. Rus ordusu Kırım'a girerek yüz bin Müslüman'ın canına kıymıştır. Osmanlı askerleri Taman'da toplandıysa da netice alınamamıştır. Şahin Giray, Osmanlı'ya kaçma teşebbüsünde bulundysa da Kuban kenarında hemen cezalandırıldı. Katerina ülkesinin güneyini gezmek için harekete geçti. Kerson şehrinde Almanya imparatoru ile buluştu. Bu buluşmada Osmanlı Devleti'nin bölüşülmesi konuşuldu. Bu ise yeni bir savaşa neden olmuştur.

Osmanlı Devleti Lehistan, Pusuya ve İsveç devletleriyle müttefikti. Bu devletler ise Rusya ve Avusturya devletleri ile savaşı arzu ediyorlardı. Osmanlı ordusu Özi'den hareketle Kılburun Kalesi'ne geldi. Burada kale neredeyse düşürüldü. Avusturya ise Belgrat Kalesi'ne saldırmıştı. Ama yenilerek geri çekildi. Osmanlı askerleri Macaristan'a girerek birçok kaleyi yıkmışlardır. Neredeyse Almanya İmparatoru esir alınmak üzereydi. Tam bu sırada Rusya askeri destek sağlamıştır. Rus birlikleri de Hotin, Özi gibi bölgelerde hareket halindeydiler. Karadeniz kıyılarını koruma ve yardım malzemeleri için Donanma-i Hümayun görevlendirildi. Donanma gemilerinden bazıları Özi kenarında karaya oturmuştu. Bu ise savaşın gidişini etkilemiştir. Özü alınmış ve yirmi beş bin nüfuzu çeşitli eziyetlerle boğazlandı. Bu sırada yeniçerilerde çeşitli edepsizlikler içinde bulunuyordu. (1203) Bu olaylardan hemen sonra Sultan Abdülhamit öldü. Yerine Sultan Mustafa'nın oğlu Süleyman Han geçti. Bu ise halka yeni bir ümit oldu.

3.2.34. Otuz Üçüncü Kısım, Tetimme-i Faslı Hâmis

Düzenli askerlerin geçtiğimiz bölümün sonunda olaylar çıkarttığı belirtilmişti. Bu askerler halkın can, mal ve namus güvenliğini ayaklar altına alıyordu. Komutanlarını da öldürdüğü görülüyordu. Altı defa padişahları tahttan dahi indirmişlerdi. Bu durum ise diğer devletler nazarında Osmanlı Devleti'ni zor duruma sokuyordu.

İran ve Lehistan sınırlarında ise güvenlik problemleri meydana geliyordu. Eyalet askerleri düşmana karşı sınırları zorlukla koruyabilmekteydiler.

Devletin en üst kademelerinde ise ünü çok sonralarda bile bilinen devlet adamları görev yapmıştı. Topal Osman Paşa, Kapudan Mezamorto Hüsnü Paşa, Köprülü Abidah Paşa, Numan Paşa, Hekimoğlu lakabıyla anılan Nuh Efendizade Ali Paşa, Rami Paşa, Damad İbrahim Paşa, Raagıp Paşa, Reisülküttap Zülfikar Efendi, Tavıkcı Mustafa Efendi, Ebubekir Efendi, Ahmet Resmi Efendi, Abdülrezzak Efendi gibi şahıslar görülmektedir. III. Ahmet ve I. Mahmut dönemlerinde ise fen ve ilim alanlarında değerli şahıslar yetişmeye devam etmiştir. Esad Efendi, Safi Efendi, Nakib Rıza Efendi, Veliiddin Efendi, Kalinbos Efendi, Nuh Efendi, Hoca İshak, Yusuf Helami, Köprülü Esad Paşa, Asım, Şaban, Nevres, Nedim, Ali Paşazade Ziyaî, Aşıkzade, Defterdar Sefaî, Kamil Nayima, Defterdar Mehmed Paşa, Munis Bey, Nazır Hayatizade, Mehmed Çelebi, Said Çelebi, Deri Efendi bunlar arasında sayılabilir.

Sultan Ahmed Devri'nde Tebriz'den hezarfen ustaları İstanbul'a nakil edildi. Tekfur Sarayı ise cini imalathanesi yapıldı. Tebriz, Mısır, Tunus, Bağdat, Edirne, Saraybosna sırhaneler açılmıştır. Hattatlık ve süsleme sanatları gelişmeye devam etmiştir. Ülkenin çeşitli yerlerinden toplanan insanlara topçuluk, lağımcılık teknikleri öğretildi. Osmaniye Cami-i Şerifi bu dönemde yapıldı. Ayrıca Kağıthane, Bahariye, Çırağan ve Boğaziçi'nde lale bahçeleri, kasırlar yapıldı. Ama bu eserler Mimar Sinan ve silsilesini takip eden ustaların eserleriyle boy ölçüşebilecek düzeyde değildi.

FASL-I SÂDİS

ON ÜÇÜNCÜ ASIRDA, MEYDANA GELEN OSMANLI TARİHİ

3.2.35. Otuz Dördüncü Kısım, Hatme-i Kitab

Sultan Selim'in tahta çıktığında savaş hâla sürmekteydi. Avusturyalılar Belgrat'ı almışlardı. Ruslar ise Bender ve İsmail kalelerini ele geçirmişlerdi. Yeniçeriler buradaki başarısızlıklarını örtmek için Gazi Hasan Paşa'nın cezalandırılmasını istemekteydiler. Düşman Turla Suyu'nu geçti. Vidin'de ise asi olan Pazvantoğlu üzerine ordu gönderilmiştir. Sırplar ise Kara Yorgi etrafında toplanarak isyan etmişlerdir.

Fransızlar, sözde İngiltere'nin Hindistan ile olan ticaretini kesmek bahanesiyle Mısır'a asker çıkartmışlardır. Daha sonra Akka Kalesi'ne saldırmıştır. Fakat bura ele geçirilemedi. Bu sırada Kölemen Beyleri ise serbest davranmaya ve açıktan hareket etmeye başlamışlardır. Fransızlar daha sonra Mısır'dan geri çekilmişlerdir.

Arabistan'da Vahabi hareketleri nedeniyle güvenlik problemleri olmaktaydı. Buna Mısır'ın işgali de eklenince hacıların can güvenliği sağlanamıyordu. Bu sebepler birkaç yıl haccı aksatmış ve yapılmasına engel olmuştur.

Sultan Selim zamanında köklü askeri yeniliklere başlandı. Büyük kalyonlar yapılarak donanmaya katılmıştır. Kaptan Küçük Hasan Paşa tersaneyi düzenlemiştir. Rumeli'ye ve Afrika'ya birkaç defa asker çıkarılmıştır. Yeni kıyafetleri, kışlaları, düzeni ve silahları ile bir ordu kurulmasına girişildi. Bu orduya Nizam-ı Cedit denilmekteydi. Yeni topçu ve humbaracı birlikleri oluşturulmuştur.

Venedik, Fransa tarafından işgal edilince Cezayir-i Sebaî, Arnavutluk sahilleri, Yunan-ı Salib gibi Venedik elinde bulunan topraklar Osmanlı Devleti'ne katılmıştır. Karaman Valisi Kası Paşa on altı bin Nizam-ı Cedit askeriyle Rumeli'ye geçmişti. Burada bulunan halk ve yeniçeriler bundan huzursuz olmuştur. Çatışmaların artması üzerine bu birlik tekrar Anadolu'ya geçirilmiştir.

Eflak ve Boğdan beylerinin açıktan ihanet etmeleri üzerine görevlerine son verildi. Bunun üzerine Rus orduları Memleketeyn'e (Eflak ve Boğdan'a Osmanlıların verdiği isim) girdi, Osmanlı Devleti de, Rusya'ya savaş ilan etmiştir. İngiltere ise Fransa ile savaşan ve müttefiki olan Rusya'nın zor duruma düşmesini istemiyordu. İstanbul'a donanma gönderildi. Bunun üzerine Padişah bütün kıyılarına top koydurarak karşılık vermiştir. İsteddiği sonucu alamayan İngiltere donanması ise geri çekilerek Mısır'a saldırmıştır.

Donanma-i Hümayun düşman donanması ile karşılaşarak onları geri çekilmeye mecbur bıraktılar. Bu sırada Tuna boylarına devamlı asker sevki yapılmaktaydı. Çıkan

fitne yüzünden galeyana gelen yeniçeriler buldukları Nizam-ı Cedit askerlerini parçalamışlardır. Birkaç günlük kargaşadan sonra Sultan Selim tahttan indirilerek yerine I. Abdülhamit Han'ın oğlu Sultan Mustafa tahta çıkarıldı. Rusçuk Ayanı Bayraktar Mustafa Paşa harekete geçerek Edirne'ye geldiyse de Sultan Selimi kurtaramadı. Asiler Sultan Selimi öldürerek yerine II. Mahmut'u geçirmişlerdir.

Bayraktar Mustafa Paşa zamanı ve fırsatı kollamasını bilmiyordu. Mustafa Paşa sadece cesaretine ve gücüne güveniyordu. Bu sebeple çıkan bir ayaklanma sırasında öldürüldü.

Sultan Mahmut akıl ile on yedi sene durumu idare etmiştir. Bu zaman zarfında İngiltere ile müttefik olunmuştur. Rusya ile her yıl savaş yapılmıştır. Bu savaşlar Eflak ve Bulgaristan topraklarında cereyan etmiştir. Kölemen Beylerinin ise öldürülmeleri ile bu sorunda ortadan kaldırılmıştır.

Vahabilerin merkezi olan Necid Sancağında ki Derya şehri de alınarak asiler öldürülmüştür.

Sultan Mahmut devrinde ayanlarla ilişki kurulmuştur. Bu ayanlardan olan Tepedenli Ali Paşa çıkarttığı isyan sonunda öldürülmüştür.

Yeniçeri Ocağı içinde kabiliyetli olanlar seçilmiş ve “eşkinici” adıyla yeni birlikler oluşturulmuştur. Bunun üzerine yeniçeriler isyan çıkartmıştır. At Meydanı'nda toplanan asiler Ağa Kapısı'nı ve Paşa Kapısı'nı basarak yağmalamışlardır. Kendilerine topçu, humbaracı ve tersanelilerin de katılmasıyla daha da güçlenmişlerdir. Sultan Ahmet Meydanı'nda ahaliden ve askerlerden ordu kurularak asilerin üzerine gönderildi. Asilerin teslim olmaması üzerine top ile kışlaları dağıtılmıştır. Yeniçerilerin adı dahi kalmamıştır (1241). Peşinden Bektaşilik Tarikatı kaldırılmıştır. Böylece Sultan Mahmut'un ıslahatlar ve idari, askeri yenilikler için önündeki en büyük engel kaldırıldı.

Kısa zamanda düzenli birlikler oluşturulmaya başlandı. Merkezde ve sancaklarda asiler temizlenerek huzur ve güven sağlandı. Bu durumdan hoşlanmayan büyük güçler Yunan İsyanı'nı destekledi. Ruslar ise hareket ederek Edirne'ye kadar geldiler. Bu sırada Mısır ordusu da Adana'ya kadar ilerlemişti. “*Mısır Valisi alena asi olub Adana'ya varınca asakir yürüderek nice eyalet ve siyah vahşiler elinde harab*” olmuştur. Sultan Mahmut büyük kışlalar, mektepler yaptırmıştır. Donanma için yüz kadar “*kalyon*”, yüz kadar “*biryok*”, “*eskuna*”, “*kotra*” yaptırdı. Bir taratan Nezib'e ordu gönderirken, bir yandan da İskenderun Körfezi'ne donanmayı yolladı.

Sadrazam Hüsrev Paşa birçok kişiyle münakaşalıydı. Bu sebeple kara ordusu perişan oldu. Firari Ahmet Paşa ise donanmayı Mısır'a götürüp düşmana teslim etmişti.

Sultan Abdülmecid Han tahta çıkınca Gülhane'de hat-ı hümayun yayınlaştı. Buna göre ziraat ve ticarete dair düzenlemeler yayınlandı. Ordu "nizamiye", "redif" ve muvazzaf gibi bölümlerden oluşuyordu. Kısa sürede 350.000 kişilik bir ordu oluşturuldu. Ülke içinde asiler ezildi. Rusya bu olaylardan faydalanmak isteyerek saldırıya geçti. Osmanlı ordusu Rus ordusunu Silistre, Çitata, Kalgat, Oltniçe muharebelerinde yendi. Ruslar 200.000 asker kaybetmişlerdir. Bu olaylar yeni kurulan ordunun gücünü göstermektedir. Rusya yeniden 800.000 asker sevk edince Fransa ucunun kendine dokunacağını düşünerek Osmanlı Devletiyle ittifak yapmış ve donanma ile 200.000 askeri seferber etmiştir. Barıştan sonra Yunan, Karadağ haydutları Tırhala Sancağını yerle bir etmişlerdir. Birelşam'da da huzursuzluklar oluyordu. Bu sırada Sultan Abdülmecid Han vefat etti. (1277).

Osmanlı tahtına Sultan Abdülaziz Han çıkmıştı. Bu dönemde Karadağ Savaşı bitmiş ve haydutların hakkında gelinmiştir. Ordu; donanma ve kara kuvvetleri olarak ikiye ayrıldı. Umumi neşir için kitaplar basıldı. Okullar açılmıştır. Kanunlar yayınlanır. Bilim adamları el üstünde tutulmaya başlandı.

"Bu Tarih-i Osmani ismindeki kitap Mekteb-i Harbiye-i Şahane Matbaası'nda basılmıştır".

"Fi 27 Rabiulahir Sene 1287"

SONUÇ

Ahmet Vefik Paşa 19.yy da yaşamış önemli Türk şahsiyetlerinden biridir. Ailesinin etnik kökeni konusunda çeşitli görüşler vardır. Fakat bu görüşlerin o kadarda önemi yoktur. Çünkü o Türklüğü, fikri olarak, yaşayış olarak, siyasi olarak bünyesine sindirmiş biridir.

Paşa'nın dedesi Osmanlı Devletinin ilk Müslüman tercümanıdır. Babası da ailenin bu geleneğini sürdürmüştür. Mustafa Reşit Paşa elçi olarak Avrupa ya giderken babasını ve Ahmet Vefik'i de yanında götürmüştür. Ahmet Vefik'in bu yılları ona büyük faydalar sağladı. Fransızca ve İngilizceyi iyi bir şekilde öğrenmiştir. Dil öğreniminin aile geleneği ile birleşmesinin ona büyük katkıları olmuştur. O öğrendiği diller ile Avrupa'yı daha yakından tanıma imkânı bulmuştur. Tiyatro, tercüme, fikir hatta ilerideki tarih çalışmalarını temellerini bu dönemde atıldığını söylemek isabetli olur. Ayrıca modern dünyayı tanıma imkânını da burada bulmuştur.

Vefik Paşa çeşitli devlet işleri de bulunmuştur. Sadrazamlık, bakanlık, diplomatlık, valilik gibi görevlerde bulundu. Bu görevlerini layıkıyla yapmaya çalışırken bir taraftan da tiyatro, şehircilik ve planlama, bilim, kültür, sanat alanlarında da çalışmalar yapmaya gayret etmiştir.

Beklide o, olmasaydı ülkemizde tiyatro bu günkü düzeyine çok sonraları gelecekti. İstanbul'da tiyatrolar kapanırken, Bursa da tiyatro açmıştı. Açılan bu tiyatroda Molyer'den tercüme ettiği ve Türk Milletinin hayatına adapte yaptığı eserleri oynatmıştır. Bu eserlerin içeriğine ve işlenen konulara baktığımızda tamamen eğitici, eğlendirici, düşündürücü konular olduğu görülmektedir. Başka bir deyişle Ahmet Vefik Paşa sanatı ve tiyatroyu toplumu eğitmek için kullandığını söylersek doğru bir yaklaşım ortaya koymuş oluruz.

Ahmet Vefik Paşa Osmanlı Devletinin çeşitli kademelerinde çalışarak devlete hizmette bulunmuştur. Yaptığı bu görevler sırasında daima devletin ve Türk Milletinin menfaatlerini korumuştur. Bu anlayışını çeşitli vesilelerle Fransa'da, İngiltere'de, Memleketeyn'de (Eflak ve Buğdan'ın ikisine birden verilen isim), İran'da bunu defalarca göstermiştir.

Devlet işleriyle uğraşmadığı ve devlet işlerinden uzaklaştırıldığı zamanlarda ilmi faaliyetlerle uğraşmaktaydı. Zaten çeşitli yollarla topladığı kitapları ve o zaman için

İstanbul'un en büyük kitaplığı olan kütüphanesinde yapacak başka bir işi de yoktu. Ahmet Vefik Paşa çeşitli dillerden ve çeşitli konulardan oluşturduğu kitapları ile haşır neşir olmaktaydı. Klasikler, edebiyat, tarih, dil, coğrafya, bitkibilimi, hayvanbilimi, kazibilimi ile ilgili kitaplar kitaplığında bulunuyordu. Kitapların içerisinde dünyada tek olan orijinal kitaplar olduğu gibi el yazmaları da mevcuttu. Paşa'nın nadir olan bu kitaplardan bazılarını elde edebilmek için, işine yaramayan büyük bir kütüphaneyi bile aldığı bilinmektedir. Onun bu kitap aşkı ilmî çalışmalarına temel oluşturmuştur.

Kütüphanesinde tarih kitaplarının da ayrı bir yeri bulunmaktaydı. Bu kitaplarını tarih çalışmaları sırasında kullanmaktaydı. Vefik Paşa'nın tarih konusunda ki ilk kitabı Hikmet-i Tarih'tir. Bu kitabını Darülfünun'da okutmak için ders notları şeklinde yazmıştır. Kitapta; tarih, tarihin amacı, insanlığın dünyaya gelmesi ve yeryüzüne yayılması, dinler, peygamberler, diller, ırklar, dünyanın oluşumu gibi konulardan söz edilmektedir.

Paşanın tarih konusunda yaptığı başka bir çalışması ise Tarih-i Osmanî'dir. Bu kitaba; Kayıların, Anadolu'ya gelmeleri ve Eskişehir – Bilecik dolaylarına yerleşmeleri ile giriş yapılmaktadır. Kitap yeniçeri ocağının kaldırılmasına kadar Osmanlı Tarihini bölümler halinde ele almaktadır. Daha sonra bu kitaba çeşitli eklemeler ve düzenlemeler yapılarak Fezleke-i Tarih-i Osmanî adıyla yeniden yayınlamıştır.

Yapılan bu çalışmada Fezleke-i Tarih-i Osmanî kullanıldı. Ahmet Vefik Paşa'nın tarih anlayışını ortaya koyması açısından faydalanılan kitaplardan biride bu kitaptır. Kitap içerisinde kronolojiye, kültürel olaylara yer verilmiştir. Kitabın yazımında Naima Tarihi gibi kaynaklardan da faydalanılmıştır. Tarih dersi kitabı olarak yazılan bu kitap uzun yıllar okullarda okutulmuştu. İzinli ve izinsiz olarak çeşitli defalar basıldığı bilinmektedir. Bu ise kitaba duyulan yoğun ihtiyaçtan dolayı olmuştur.

KAYNAKÇA

Ahmet Vefik Paşa, *Fezleke-i Tarih-i Osmanî*, Harbiye-i Şahane Matbaası, Rumi 1287

Ahmet Vefik Paşa, *Hikmet-i Tarih*

Ahmet Vefik Paşa, *Tarih-i Osmanî*, Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Bölümünde, 13454 numaralı kitap

Akün, Ömer Faruk, “Ahmet Vefik Paşa, *İslam Ansiklopedisi*, C.2, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989, s.143-157

Alpaslan, Oğuzhan, *19. Yüzyılda Bir Osmanlı Aydını ve Bürokratı: Ahmet Vefik Paşa*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, H.Ü.S.B.E, Ankara, 2002

Alpaslan, Oğuzhan, “Ahmet Vefik Paşa ve Çağdaş Dönem İlk Osmanlı Tarih Kitabı Hikmet-i Tarih” *Muhafazakar Düşünce*, Editör: Mustafa Armağan S.7, Kış, 2006, s.197-218

Burcu, Ebru, “Yenileşme Dönemi Türk Tiyatrosu ve Ahmet Vefik Paşa”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.15, Ankara, 2002, s.502-506

Çeri, Bahriye, “*Ahmet Vefik Paşa; Devir – Şahsiyet – Eser*”, “Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1997

Danışmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1942

Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitapevi, 22.Baskı, Ankara 2005

Ertaylan, İsmail Hikmet, *Ahmet Vefik Paşa*, Kanaat Kütüphanesi, 1932

Gökalp, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, Haz. Mehmet Kaplan, Kültür Bakanlığı Yayınları, Yayın No: 092, Ankara, 1986

Grolier Encyclopedia, C.1, Sabah Yayınları, İstanbul, 1993

Güray, Sevim, *Ahmet Vefik Paşa*, T.D.K Yayınları, Yayın No: 250, Ankara, 1991

Hisarlı, Abdülhak Şinasi, *Geçmiş Zaman Fıkraları*, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1958

İnal, Mahmut Kemal, *Son Sadrazamlar*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1964

İnalcık, Halil, “*Osmanlı Tarihi Kronolojisi*”, *Yeni Türkiye*, Ocak-Şubat 2000, s.11-27

Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C.5, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2005

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C.8, T.T.K., Ankara, 2000

Kurat, Yuluğ Tekin, *Henry Layard’ın İstanbul Elçiliği*, Ankara Üniversitesi Yayınevi, Ankara, 1968

Kutay Cemal, *Türkiye Tarihi*, C. XIII, 2.Baskı, İstanbul 1980, s.8023

Laurent Beatrice Saint, *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*, “Bir Tiyatro Amatörü: Ahmet Vefik Paşa ve 19 Yüz Yılın Son Çeyreğinde Bursa’nın Yeniden Biçimlenmesi” Editör: Paul Dumont - François Georgeon, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s.79-98

Levis, Bernard, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, çeviren: Metin Kıratlı, T.T.K. Yayınları, Ankara, 1968

Matei, Ion, “Ahmet Vefik Paşa’nın Rumenlerle Münasebeti”, çeviren: Zeynep Kerman, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul, 1973, s.123 -164

Ökmen, Mustafa, “Osmanlıdan Cumhuriyete Türkiye’de Kent ve Kentleşme”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.17, Ankara, 2002, s.505-518

Pakalın, Mehmet Zeki, *Ahmet Vefik Paşa*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul, 1942

Sakaoğlu, Necdet, “Ahmet Vefik Paşa”, *İstanbul Ansiklopedisi*, C.1, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayınıdır, İstanbul, 1993, s.133-135

Sarınay, Yusuf, “Osmanlı Döneminde Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu”, *Yeni Türkiye*, Mayıs - Haziran, Ankara, 2000, s.250-258

Sertoğlu, Mithat, *Osmanlı Tarih Lûgati*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1986

Tanpınar, Ahmet Hamdi, “Ahmet Vefik Paşa”, *İslam Ansiklopedisi*, C.1, MEB, Eskişehir, 1997, s.207 - 210

Tansel, F. Abdullah, “Ahmet Vefik Paşa”, *Belleten XXVIII*, S. 109, Ankara, 1964, s.117-139

Tansel, F. Abdullah, “Ahmet Vefik Paşa’nın Şahsiyetini Teşekkülü, Hususi Hayatı ve Muhtelif Karakterleri”, *Belleten XXIX*, Ankara, 1965, s.121-175

Temel Britannica Ansiklopedisi, C.1, Hürriyet, İstanbul, 1992

Türkkan, Reha Oğuz, *Türkçülüğün Yeni Esasları: Yükselen Milliyetçilik*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2006

Türkler (İnönü) Ansiklopedisi, C. 1, MEB. , Ankara, 1946

Uçman, Abdullah, “Ahmet Vefik Paşa”, *Osmanlılar Ansiklopedisi*, Y.K.Y, İstanbul, 1999, s.165 -167

Uraz, Murat, *Ahmet Vefik Paşa*, Tefeyyüz Kitabevi, İstanbul, 1944

Ünver, Süheyl, “Ahmed Vefik Paşa”, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni* , XVI, S.1 , 1967, s.26-35

Ünver , Süheyl , “Ahmet Vefik Paşa Kütüphanesi nin İç Resimi ” *Ön Asya Dergisi* , S.39 , Kasım , 1968, s.13-14

Yeni Hayat Ansiklopedisi , “Ahmet Vefik Paşa” , C.1 , Doğan Kardeş Yayınları, s.73

EKLER

EK-1: Ahmet Vefik Paşa'nın, *Osmanlılar Ans.*Bulunan Resmi

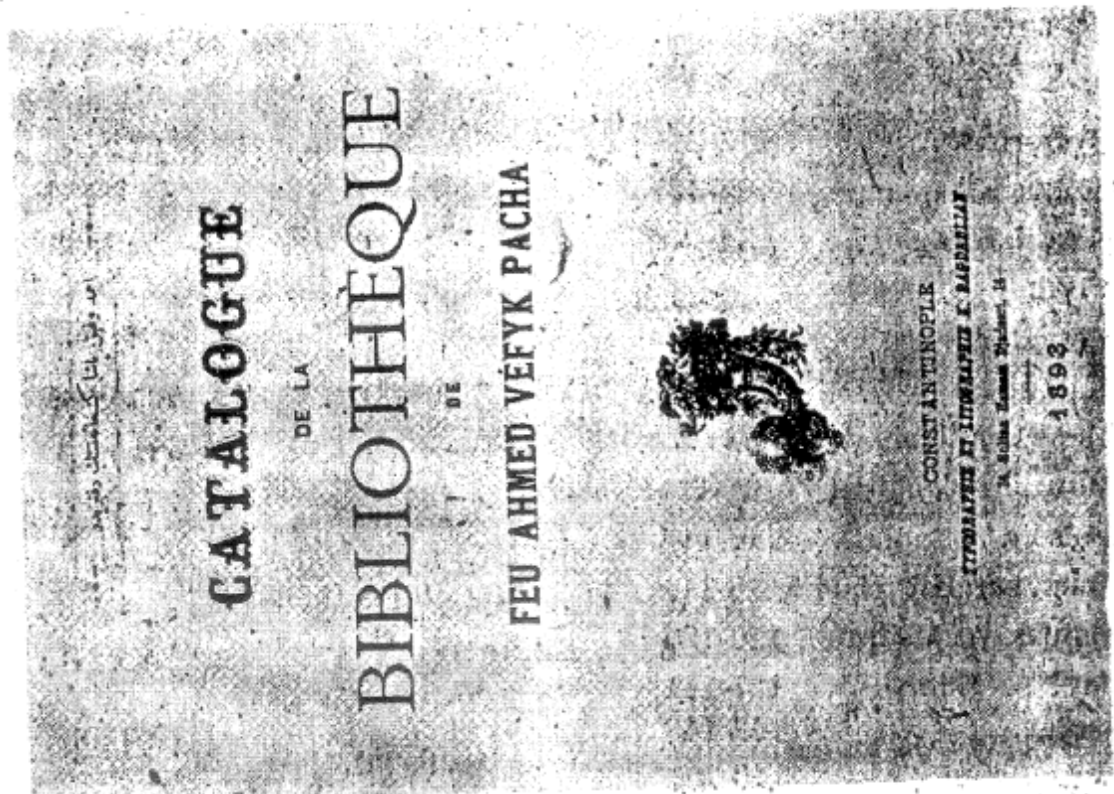
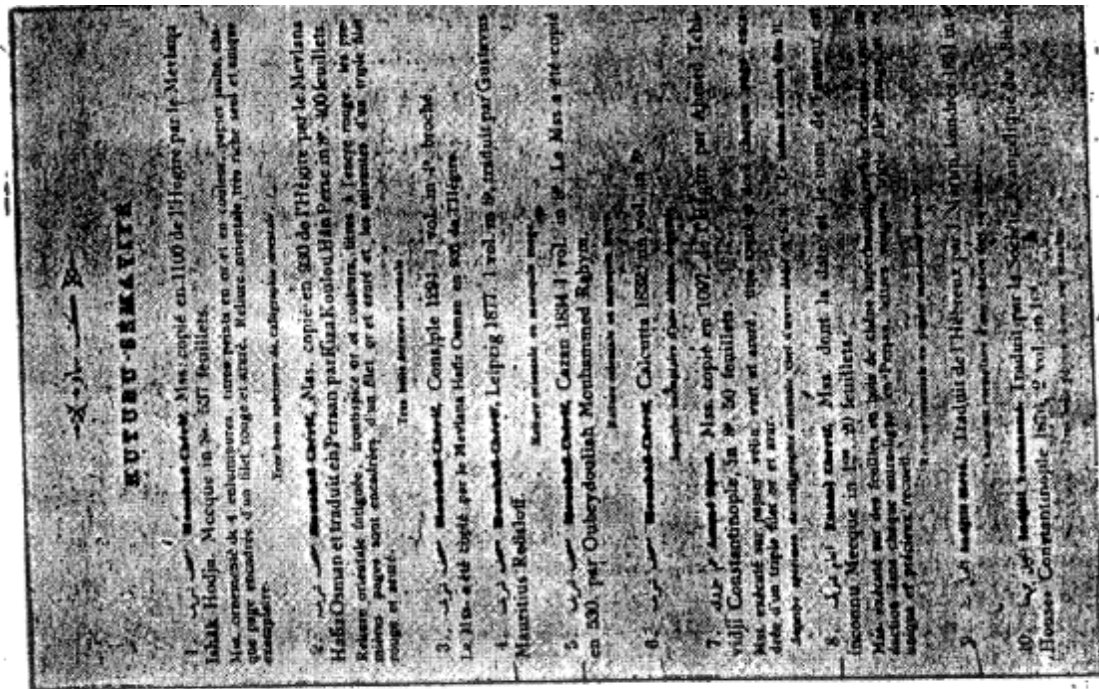
EK-2 : Ahmet Vefik Paşa'nı, Ankara'da Milli Kütüphane'de Bulunan Portresi

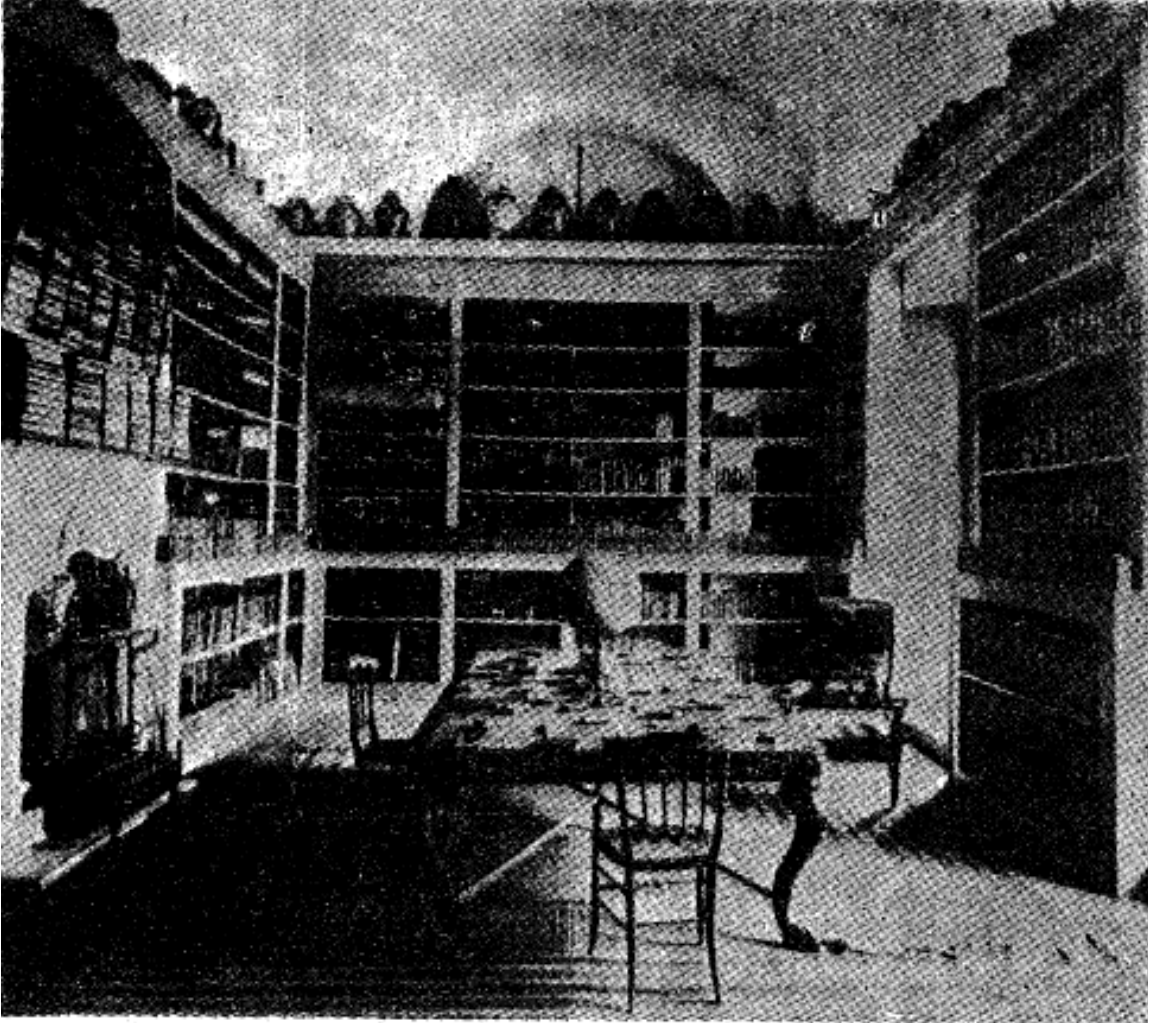
EK-3: Ahmet Vefik Paşa'nın son zamanlarında Tervik Fikret tarafından mürekkeple yapılmış olan resmi.(Mahmut Kemal İnal'ın; *Son Sadrazamlar* adlı kitabından alındı)

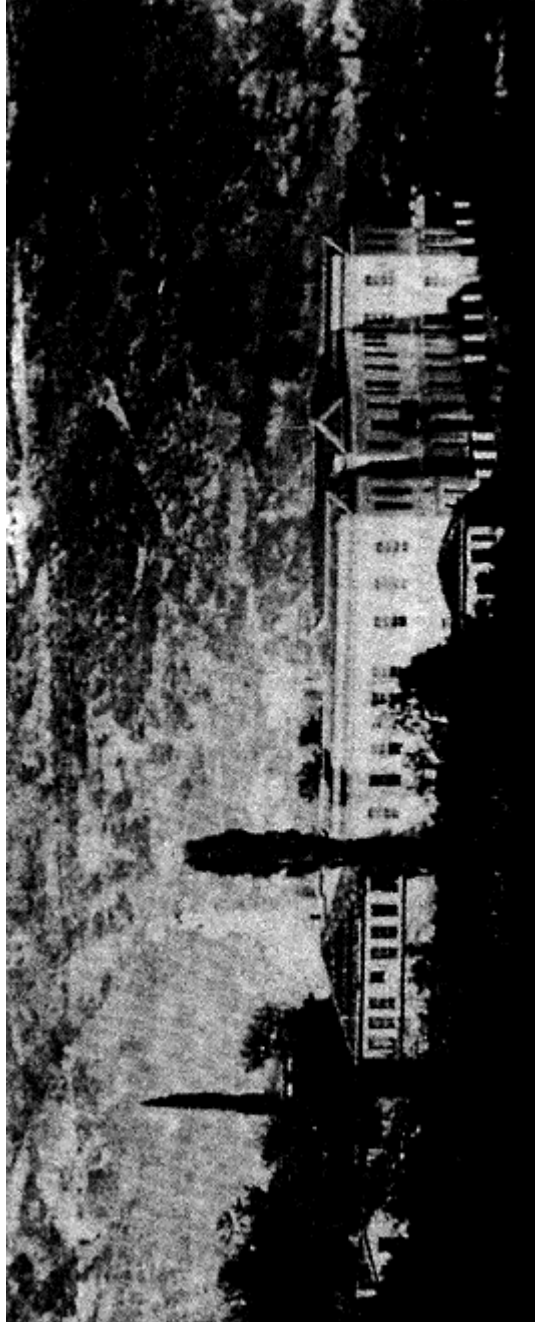
EK- 4 : Milli Kütüphane’de ki Pul Koleksiyonunda bulunan Ahmet Refik Paşa ile ilgili pul. Bu pul P.T.T. tarafından 1966 yılında bastırılmıştır.

EK-6: Ahmet Refik Paşanın Ölümünden Sonra Satılacak Kitapları İçin, Çocukları Tarafından Hazırlatılan Katoloğu. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 1967, S.1

EK-7 : Ahmet Vefik Paşa'nın Kütüphanesinin İç Görünüşü. Bu Resim Süheyl Ünverin, *Ön Asya Dergisi* 'inde ki Makalesinden Alınmıştır.1968, S.39

EK-8 : “Ahmet Vefik Paşa Hastahenesi”

Mordleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri İsimli Kitapta Alınmıştır.

EK-9 “Bursa P.T.T. İdaresi”

Mordleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri İsimli Kitapta Alınmıştır.

ÖZGEÇMİŞ

1976 yılında Aksaray’da doğdu. İlkokul, ortaokul, lise eğitim ve öğretimini bura da tamamladı. 1995 yılında Atatürk Üniversitesi’nin Erzurum Eğitim Fakültesi, Tarih Öğretmenliği Bölümü’ ne girmiştir. Burayı 1999 yılında bitirdi. 2000 yılında Erzurum’ un Hınıs ilçesinde öğretmenliğe başladı. Hınıs, Pasinler ve Erzurum’ da çeşitli okullarda öğretmen olarak çalıştı. 2005 yılın da Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Orta Öğretim Sosyal Alanlar- Tarih Eğitimi alanında yüksek lisansa başladı. Halen Erzurum’da Aliravi İ.Ö.O. da öğretmen olarak çalışmaktadır.